

Česká středověká paleografie

Autorka: Hana Pátková

ISBN 978-80-86829-39-5

312 stran. Formát knižního bloku 155×225 (š×v)

Cena 350 Kč (včetně 9% DPH)

Paleografie je věda, která se zabývá dějinami písma, tato práce je věnována vývoji středověkého latinského písma do konce středověku zhruba do přelomu 15. a 16. století.

Knihu lze zakoupit ve všech knihkupectvích prostřednictvím distribuce KOSMAS, nebo objednat na adrese nakladatelství

Bohumír Němec – VEDUTA
nakladatelství a vydavatelství
Vlastimila Raďy 10
370 08 České Budějovice
tel.: 38 79 86 140
veduta@volny.cz
www.veduta-nakladatelstvi.cz

GENEALOGICKÉ A HERALDICKÉ

Listy

číslo 1/2009
ročník XXIX.

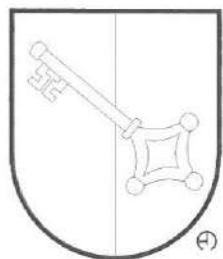
Česká genealogická a heraldická společnost v Praze

Malé heraldické ohlédnutí za výstavou „Putování za předky“ v Gymnasium Jižní Město na Praze 4

Na podzim loňského roku jsem byl požádán, což pro mne bylo ctí, zda-li bych drobně nepřispěl heraldikou pro výstavu „Putování za předky“ České genealogické a heraldické společnosti v Praze, která se uskutečnila v budově Gymnasia Jižní Město na Praze 4 od 19. listopadu do 12. prosince 2008. Nakreslil jsem tři znaky a jeden erb se vztahem k Jižnímu Městu.

Výstava byla určena především k výuce studentů a žáků a propagaci genealogie mezi mládeží. Studenti také využili k výuce připravený pracovní list se základním grafem vývodu z předků. Výstavu navštívili studenti Gymnasia Jižní Město a dále 205 žáků z 5 základních škol sídlící na Jižním Městě a i úctyhodný počet „ostatních“ občanů.

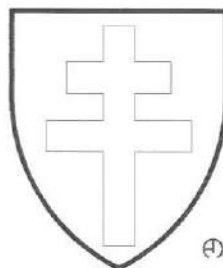
Toto soukromé gymnasium je moderní školou. Její dojem umocňuje její barevný interiér, voliéra ve dvoře a přátelské prostředí. Tato výstava byla pro nás první zkušeností v propagaci genealogie mezi mládeží a jsme přesvědčeni, že podobné akce se Společností určitě vyplatí, i když genealogie a heraldika není ani zdaleka na vrcholu zájmu mladých lidí. Alespoň napomůže k uvědomění si generačních hodnot a snad podníti zájem některých o rodinné rodové historie.

Praha 11
Znak a vlajka
městské části byly
uděleny předsedou
Poslanecké sněmovny
Parlamentu
České republiky
dne 12. 4. 1994.

Praha - Újezd
Znak a vlajka městské
části, které jsem
navrhl, byly uděleny
předsedou Poslanecké
sněmovny Parla-
mentu České republi-
ky dne 5. 4. 2001.

**Křížovníci – strážci
Božího hrobu**
První doložení majitelé
Chodovské tvrze,
konkrétně zderazský
konvent.

**Korbové
z Weidenheimu**
Svobodní páni
K. z W.,
poslední majitelé
Chodovské tvrze.

Arnošt Drozd, Praha

Úřední hodiny v místnosti Společnosti:

každé pondělí od 15.00 do 17.00 hodin (kromě měsíců července a srpna).

Knihovna v místnosti Společnosti:

každé první úterý v měsíci od 17.00 do 19.00 hodin (kromě měsíců července a srpna).

Autoři tohoto čísla:

Martin Kříž, Čs. legií 125/I, 339 01 Klatovy (kriz.arkada@gmail.cz)

Bc. Tomáš Somer, Družstevní 1154, 583 01 Chotěboř (TomasSomer@seznam.cz)

† PhDr. Jaroslav Honc (práce otištěna se svolením PhDr. Ing. Jaroslavy Honcové CSc.,
Dykova 23, 101 00 Praha 10)

Mgr. David Novotný, Bylany 97, 538 01 Bylany (david_novotny@centrum.cz)

PhDr. Dagmar Culková, Terronská 23, 160 00 Praha 6

Stanislav Kasík, U hřiště 1995, 413 01 Roudnice nad Labem (s.kasik@tiscali.cz)

Genealogické a heraldické listy, ročník XXIX, číslo 1/2009

Pro své členy vydává

Česká genealogická a heraldická společnost v Praze

Fantova 1784, Praha 5, 155 00, tel.: 251 613 490

<http://www.genealogie.cz>, e-mail: cghsp@email.cz

Bankovní spojení: 108696177/0300 (ČSOB)

Odběr časopisu je vázán na zaplacení členského příspěvku.

Za původnost a obsah článků ručí autoři.

Připravuje redakční rada ve složení:

Vedoucí redaktor: Ing. Mgr. Martin Slaboch

PhDr. Ing. Jaroslava Honcová, CSc., PhDr. Vladimíra Hradecká,

Mgr. Jan Kahuda a Ing. Jan Oulík

Jazyková korektura: PaedDr. Petr Hrabina

Uzávěrka: leden 2009 – dáno do tisku v únoru 2009. Počet výtisků: 1100.

ISSN 1212-9631

Grafická úprava: Linda Marečková

Tisk: Tiskárna Gemmapress, spol. s r. o., Kubrova 27, 252 16 Nučice

Časopis je evidován u Ministerstva kultury České republiky pod číslem MK ČR E 15 903.

Genealogické matiné 2008

Dne 8. listopadu 2008 se v přednáškovém sále Moravského zemského archivu v Brně uskutečnilo již druhé „Genealogické matiné“ uspořádané Moravskou genealogickou a heraldickou společností ve spolupráci s Moravským zemským archivem, jehož tématem byla digitalizace archiválií a genealogie.

Na úvod účastníky, kterých se sešlo kolem 30, přivítal v prostorách nové budovy MZA Brno jménem ředitelky PhDr. K. Smutné PhDr. I. Štarha. Vlastní zahájení provedl předseda MGHS doc. PhDr. T. Krejčík, který omluvil nepřítomnost zástupců České genealogické a heraldické společnosti a Slovenské genealogické a heraldické společnosti, a seznámil přítomné s programem matiné.

Jako první z přednášejících vystoupil ředitel Zemského archivu v Opavě PhDr. K. Müller. Přítomné seznámil se stavem digitalizace archivních dokumentů v ZA Opava. Především v rámci celostátního projektu byla dokončena digitalizace Indikačních skic Slezska a Moravy, oblast Čech je před dokončením. Dále byla provedena digitalizace Univerzitních tezí.

ZA Opava provádí digitalizaci dvěma způsoby – vlastními prostředky a externě na základě smluv. Vlastními prostředky je prováděna digitalizace především v SOkA se soustředěním na obecní a školní kroniky; vlastní ZA se soustřeďuje na pečeti a starší archivní pomůcky. Přípravuje se digitalizace dokumentů ze sčítání lidu, kde jako primární důvod je ochrana před zničením. Zahájeny byly práce v okrese Prostějov. Postupně se

také digitalizují urbáře, gruntovní knihy a karolinský katastr.

Z digitalizace archivních materiálů, které jsou zpracovávány externě je jedná především o matriky. Smlouva byla uzavřena s Církví Srdce Ježíšova (mormoni) a v současnosti je zpracováno již několik set matrik, pouze však do roku 1900 (mladší digitalizovány nebudou). Zpřístupněna však bude až tzv. vyčištěná verze.

K tomuto způsobu zpracování se připojily i SOA Třeboň a SOA Litoměřice, kde SOA Třeboň již část matrik zveřejnila na Internetu, jedná se však o „nevyčištěnou“ verzi. V rámci republiky se připravuje zřízení Národního digitálního archivu, kde by byly postupně uchovávány všechny digitálně pořízené archivní dokumenty, archiv by však nesloužil veřejnosti k bádání.

Přes novodobou metodu – digitalizaci – však i nadále zůstává zálohování archivních dokumentů na filmech a mg.páscích.

Jako další přednášející vystoupil PhDr. T. Čermušák z MZA Brno. Rovněž zde archiv provádí digitalizaci některých archivních materiálů vlastními prostředky a část externími firmami. Především byly ve spolupráci s Filozofickou fakultou Masarykovy univerzity zdigitalizovány všechny přemyslovské listiny do r.1306; dále se sdružením Monasterium digitalizaci církevních listin (jedná se o cca 2400 ks) k nimž archiv vytváří popisná data. Nedostatkem u tohoto souboru je absence pečeti. S italskou společností pro dějiny karbonátů je digitalizován archivní materiál uložený v MZA.

Připravuje se digitalizace rukopisů a Moravských desk zemských. Současně se pracuje na vytváření souboru META dat k matrikám, kde bude možné nalézt i vývoj územně-politické správy. Od ledna 2009 by měly být na Internetu zpří-

stupněny všechny nové matriky (předané po nabytí účinnosti zákona o matrikách v r. 2001) a postupně i starší, počínaje okresem Blansko. Pro výběr archivního materiálu k digitalizaci jsou rozhodující – frekvencovanost materiálu a historická hodnota.

Další přednášející (M. Pytr) se již nevěnoval digitalizaci archivních materiálů, ale výsledkům praktického bádání. Předmětem jeho zájmu byla úmrtní matrika c.k.trestnice Mírov z období 1858–1903, uložená v ZA Opava, pob. Olomouc. Nejdříve stručně seznámil s historií věznic (od r. 1761, do 1850 korekce pro kněze, od 1858 věznic) a následně na řadě grafů ukázal zpracované statistické údaje. Např. v roce 1858 zemřeli ve věznicích 4 vězni, nejvíce jich zemřelo v roce 1882 – 147. Průměrný věk zemřelých byl 40 let, přičemž nejmladší vězeň zemřel ve věku 15 let, nejstarší ve věku 83 let. Nejčastější příčinou úmrtí byla tuberkulóza. Národnostní složení vězňů bylo různorodé, přičemž nejvíce jich bylo z Moravy, následuje Slezsko, Halič, Čechy, ale i jeden z Francie. Podle náboženského vyznání bylo nejvíce katolíků, následovali protestanti, pravoslavní a židé.

V rámci diskuze k tomuto přednesu bylo konstatováno, že by nebylo od zajímavosti statistiku doplnit např. o zjištění, v kolikátém roce svého trestu vězni zemřeli, případně kolik jich opustilo věznic po odpykání trestu.

Posledním přednášejícím byla Dr. M. Bodnářová z Maďarska, která s využitím fondů RA v Brně a částečně v Bratislavě zpracovala genealogii maďarské větve významného rodu Serényi od jejich počátku až do 20. století.

Závěrečné slovo přednesl předseda MGHS doc. PhDr. T. Krejčík, který poděkoval přednášejícím za fundovanost i obětavost, s jakou zpracovali a přednesli své té-

mata, stejně tak účastníkům za hojnou účast a pozornost, s jakou přednášky vyslechli.

Jan Podhola, Praha

Rod Antonína Sovy

Sovovým městem zrození a srdcem jeho literární tvorby byl Pacov. Otcovská linie Sovova rodu však vyrostla v zemi na zcela jiném místě kraje – na Vimpersku. Autor nedávno vydané genealogické studie zaměřil svou badatelskou pozornost právě k tamním historickým pramenům, uloženým v českokrumlovském zámeckém archivu. Zajímavou odpověď mu tak poskytly nejen matriky z třeboňské sbírky, ale především pozemkové knihy bývalého vimperského panství vedené pro šumavské obce Výškovice, Cejsice, Modlenice a Klášterec.

Z druhé části práce vyplývá, že předkové Antonína Sovy z matčiny strany nesli příjmení Skalický. V historii někdejšího královského města Vodňan jsou průběžně znamenání od roku 1612 jako zámožní řemeslníci (krejčí, později voskaři) a členové městské samosprávy. Celé rodopisné pojednání končí kapitolou o lidech z nejbližšího příbuzenského okruhu v životě básníka a jeho rodičů. V závěru sešitu je připojen bibliografický přehled všech publikovaných prací Dr. J. A. Magera za léta 1961–2008. *Jan Antonín Mager: Rod básníka Antonína Sovy. 20 s., sešit A 4, v textu mapa + 8 foto z archivu autora. Edice Právník, sv. 17. Vydal Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích, Praha 2008. ISBN 978-80-254-3042-2.*

Miloslav Trnka, Praha

Louis Jacques Mandé Daguerre, po kterém také nesou první fotografie označení. Od té doby šel vývoj kupředu, a dnes může fotit digitálním fotoaparátom snad úplně každý. Když se vám fotografie nepovede, prostě ji vymažete z paměti fotoaparátu a fotíte dál. Dříve se lidé vyfotili leda tak při svatbě anebo jiné příležitosti, fotografie byla drahý luxus, na který každý neměl. Dějiny fotografie jsou určitě důležité jak z hlediska historického, tak i kulturního. Ve škole se učíme o spisovatelích, hudebních skladatelích a jiných osobnostech, ale čeští průkopníci fotografie nějak vymizeli z našeho podvědomí a zapomíná se na ně.

Pro toho, kdo se zajímá o dějiny Českých Budějovic, vyšla před několika lety zajímavá kniha, která téma prvních fotografií v Budějovicích vhodně zpracovává. Publikace Českobudějovické fotoateliéry 1853–1929 vás seznámí s historií tohoto oboru jak textem, tak vybraným souborem fotografických příloh. Zajímavým doplňkem je rovněž dobová reklama na fotografické služby a zadní strany fotografií, podle kterých lze určit fotoateliér či přibližnou dobu vzniku fotografie. Mezi uvedenými fotografy, kteří působili v Budějovicích, to jsou především F. Frenzl, F. Sláma, A. Seik, J. M. Ehrenberger, E. Mathesius, J. G. Richter, J. N. Ritter, J. Rundensteiner, F. Maschek, B. Čurn (Czurn), Č. Hrbek, Adolf a Antonín Pechovi, J. Woldan, R. Preis, R. Wendler, W. Winkler, J. Příbramský, F. Künzl, F. Hartmann, T. Bartel, A. Wildt, J. Daneš, J. F. Langhans (měl v Budějovicích filiálku), E. Kysela, K. Madlung, R. Lenk a nakonec V. Vlasák. Téměř u každého fotografa jsou uvedena základní životní data, místo podnikání a další informace z činnosti dané osoby. Součástí je i terminologický slovníček vybraných

fotopojmů. Text je doveden k roku 1929, kdy vzniklo samostatné společenstvo fotografů v jižních Čechách.

Karel Pletzer, Českobudějovické fotoateliéry 1853–1929. Vydalo: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích v roce 2001. Stran: 70. Náklad: 2000 výtisků. ISBN 80-86260-16-X

Mnoho pro dějiny fotografie v České republice dělá Pavel Scheufler, kterého musím zajisté uvést. Pan Scheufler patří k předním odborníkům a specialistům na staré fotografie v Česku. Více najdete na jeho webové stránce www.scheufler.cz (bibliografie, data 1839–1918, informace a další).

Daniel Rudolf Lang, Praha

Lhenický zámek Panský dům čp. 156

Z mírného svahu severně od chrámu sv. Jakuba Většího shlíží na dějiny městyse Lhenice (Prachaticko) tzv.

Panský dům, vzácná stavební památka z rožmberských dob. Jeho historii zatím nejpodrobněji popsali v roce 1990 dva autoři z nejpovolanějších – archeolog Bořivoj Nechvátal s architektem Františkem Kašičkou v knížce *Tvrze a hrádky na Prachaticku*. Odtud pochází i připojená fotografie domu. Zasloužené pozornosti se této někdejší renesanční tvrzi dostalo znovu roku 2003 v encyklopedii *Panská*

sídla jižních Čech, od autorské dvojice archivářů Pavla Koblasý a Daniela Kováře.

Z písemných pramenů o lhenickém panském domě je také celkem dobře známo, že tu počátkem 17. věku pobýval zřejmý zadavatel výstavby celého areálu Martin Grejnar z Veverí a Mysletína, rada rožmberského vladaře Petra Voka. A také to, že už dvě a čtvrt století – přesně od r. 1782 – se tohle stavení čp. 156 (dříve 132) dodnes pevně váže ke zdejšímu starobylému rodu Gregorů.

Jan Gregora (1749–1814) – první vlastník objektu z dynastie Gregorů odkoupil areál od Schwarzenbergů a zřídil zde obuvnickou dílnu s 18 zaměstnanci a výrobou bot pro vojsko. V zimě 1814 cestou z Prachatic umrl při návratu domů v bouři u Nebahov, když se marně pokoušel na saních proniknout sněhové závěje. V podnikání pak pokračovali dědicové. K privátním dějinám objektu lze přispět hlavně díky záznamům k demografii Předšumaví z badatelského archivu MUDr. Jana A. Magera.

Jedny z nejzajímavějších jsou např. údaje sahající k roku 1818. To bylo v „elhenickém zámku“ pěkně rušno, žilo tu celkem sedm rodin. Krom majitele Jana Gregory – lhenického právníka (Rechtsfreund) s manželkou Annou, dcerami Marií a Lucií, roční synkem Karlem a babičkou Dorou, zde tehdy bydleli vysloužilý válečný veterán Matěj Zvěřina se ženou a dcerou, osmičlenná rodina obuvnického tovaryše Vojtěcha Šímy, čtyřčlenná rodina tkalce Václava Kindlmana, bednář František Bláha s manželkou a dcerou (syn František byl toho času jako školní pomocník v Římově). Šestou familií byli Novákové – tedy další vysloužilý veterán Anton Novák se ženou, dcerou a svou matkou. Sedmou partají byla vdova Marie Šimová s dce-

rou Eliškou. Eliščiní bratři Jan a Jakub jsou tu toho roku hlášeni jako ševcovští tovaryši na vandru ve Vídni.

Zdá se také, že k žádnému jinému domu ve Lhenicích zatím nebyla paní Literatura štedřejší. Neustále narůstá, takže je nejvyšší čas zaznamenat všechny publikace a články o místním zámku, seřazené aspoň chronologicky v závěru článku. A zbývá už jen s úsměvem konstatovat, že na rozdíl od literatury tvorba skladatelů a textařů poněkud pokulhává. Opírá se poměrně stereotypně jen o velká panská sídla, jako je Pražský hrad (Po starých zámeckých schodech), blíže nedefinovaný větší objekt u Jičina (Znám já jeden krásný zámek nedaleko Jičina), nebo Český Krumlov (Malovaný džbánku). Ale možná se nějaká ta písnička o lhenickém zámku ještě někde schovává.

Literatura k domu a rodu Gregorů:

- Sedláček, August: Hrad, zámky a tvrze království Českého, VII. díl – Písecko, s. 125, Praha 1890.*
Mareš, Fr. – Sedláček, Jan: Soupis památek historických a uměleckých v pol. okr. Prachatickém, Praha 1918.
Kindlmanová, Marie: Lhenice a vesnice k nim příslušné. Lhenice 1937.
Muška, Václav: Zámeček ve Lhenicích. Časopis Zlatá Stezka roč. 14, s. 11, 1940.
Starý, Václav a kol.: Lhenice – zahrada jižních Čech (1283–1983). Lhenice 1983
Nechvátal, Bořivoj – Kašička, František: Tvrze a hrádky na Prachaticku, s. 65–68, Prachatic 1990.
Kolektiv autorů: Encyklopedie českých tvrzi, 2. díl, K-R, Praha 2000.
Bumba, Jan: O mužích na lhenické radnici. Lhenický zpravodaj, roč. 18, 12/2000, s. 6.

Miloslav Trnka, Praha

Dvě místopisné příručky

V rozmezí necelých dvou let vyšly dvě místopisné publikace – jedna ve vlastním nákladu autora se sdružením TAM-TAM, druhá jen ve vlastním nákladu autora – věnované oblasti Šumavy.

První publikace, nazvaná Ozvěny šumavských zvonů, zpracovává ve stručnosti 134 lokalit z dřívějších soudních okresů (Nýrsko, Hartmanice, Sušice, Kašperské Hory, Vimperk, Prachatice, Volary, Horní Planá, Chvalšiny, Český Krumlov, Vyšší Brod, Kaplice, Nové Hrady), přičemž věrna svému názvu, informuje především o kostelech v těchto lokalitách. Současně podává stručnou historii lokality od první zmínky až do současnosti, zajímavostech, průmyslu, uvádí mj. německý či jiný používaný název ad. I když se jedná pochopitelně o kompilaci (použitá literatura je uvedena v závěru), lze ocenit jednotný a ucelený přehled ke každé lokalitě s důrazem na nejdůležitější informace. Vysoce pak lze ocenit použití starých fotografií umístěných v záhlaví ke každé lokalitě, které v mnoha případech zobrazují již neexistující objekty.

Druhá publikace s názvem Prachatice – známé i zapomenuté, je uspořádána stejným způsobem jako publikace předchozí.

Nevěnuje se však pouze lokalitám s kostelem, ale mapuje 84 nejzajímavějších míst v okrese Prachatice. Pochopitelně toto zúžení počtu umožňuje na druhou stranu podat více informací k uvedeným lokalitám. Stejně jako u předchozí publikace je zapotřebí ocenit stručný, ale

podstatný výčet podávaných informací včetně 300 dobových fotografií.

Uvedené publikace, i když pochopitelně vzhledem k svým rozměrům nemohou obsáhnout všechny potřebné informace, mohou být vítanou pomůckou mnohemu genealogickému badateli při jeho práci, zejména pokud se týká kostelů, far a užívaných názvů.

Roman Podhola, Ozvěny šumavských zvonů, vl. náklad r. 2006, 160 str, cena 149 Kč; Roman Podhola, Prachatice známé i zapomenuté, vl. náklad r. 2008, 176 stran, cena 185 Kč

Jan Podhola, Praha

Album starých pohlednic – Českobudějovicko

Pohlednice a nauka o nich, filokartie, jsou určitě zajímavým a důležitým pramenem pro rodopisce – a nejen pro ně. Na starých pohlednicích jsou mnohdy zachyceny zbourané, přestavěné či neexistující domy, místa, historické památky, sochy, dopravní prostředky apod. Lze na nich také nalézt již dávno nežijící osoby, k nimž můžeme mít i příbuzenský vztah. Proto jsou dle mého názoru staré pohlednice cenným historickým pramenem, jež nelze opomenout. Kniha: Album starých pohlednic – Českobudějovicko, vydaná v roce 2001 libereckým nakladatelstvím 555, vás seznámí s 311 pečlivě vybra-

nými starými pohlednicemi Českých Budějovic a jejich okolí. Samotným Budějovicím je věnováno 231 pohlednic a obcím, které jsou nyní součástí města (Čtyři Dvory, Rožnov a Mladé), dalších 8. Kapitola Z Českých Budějovic do Novohradských hor a zpět vám představí přes 60 pohlednic (67 i s předsádkou) z okolí královského města na soutoku řek Vltavy a Malše. Jedná se o obce a města: Bílá Hůrka, Borovany, Boršov, Břeží, Dobrá Voda u Českých Budějovic, Dobrá Voda u Nových Hradů, Dolní Bukovsko, Doudleby, Dubné, Hluboká nad Vltavou, Hojná Voda, Horní Stropnice, Hosín, Kamenný Újezd, Koloděje nad Lužnicí, Komařice, Ledenice, Libniče, Lišov, Nové Hrady, Purkarec, Rudolfov, Římov, Ševětín, Trhové Sviny, Trocnov, Týn nad Vltavou, Velechvín, Zliv a Žumberk.

Reprodukováné pohlednice jsou vhodně doplněny krátkými poznámkami autora Karla Pletzera v dvojjazyčném česko-německém provedení. Pramenem publikovaných pohlednic jsou muzea a soukromí sběratelé (Jihočeské muzeum České Budějovice, Městské muzeum Netolice a sbírky Jiřího Dvořáka, Zdeňka Kopřivy a Miroslava Předoty). Na konci knihy je uveden seznam vydavatelů pohlednic s odkazem do obrazové části díla.

Staré pohlednice jsou svědkem doby, ve které byly vydány. Člověk by se proto rád přenesl do zmizelých míst na pohlednicích, prošel se okolo zničených domů a dal si šálek kávy v zaniklé kavárně. Bohužel to nejde, a to je to nejsmutnější. Obrázky a fotografie na tvrdém papíře zobrazují dobu, která je nenávratně pryč.

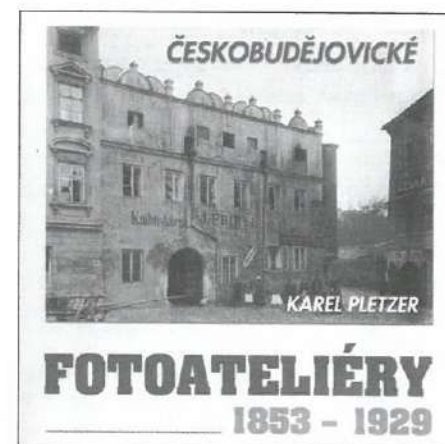
Karel Pletzer, Album starých pohlednic – Českobudějovicko. Výběr a uspořádání pohlednic: Karel Pletzer a Roman

Karpaš. Vydalo: Nakladatelství 555, s. r. o., Liberec 2001. Stran: 156. ISBN 80-86424-15-4

Daniel Rudolf Lang, Praha

Českobudějovické fotoateliéry 1853–1929 a staré fotografie

Fotografie našich předků a příbuzných patří jistě k tomu nejcennějšímu v rodopisném fondu genealoga. Ztracený rodný list lze při troše štěstí dohledat v matrice narození, ale ztracenou fotografii pradědečka prostě nikde nejdeme. Říká se, že fotografie řekne víc než tisíc slov, a je to určitě pravda. První v praxi používanou fotografickou technikou byla daguerrotypie, o které se veřejnost dozvěděla poprvé po zasedání Akademie věd v Paříži 7. ledna 1839. Jejím průkopníkem byl francouzský malíř

Nejvíce článků má v revue její šéfredaktorka Marie Mžýková: K zobrazení Sternbergů v českých sbírkách, Galerie dětských Šternberských portrétů na zámku Bechyně, Sbírký hradu Český Šternberk, Zimní král, Sbírký rodu Thyssen-Bornemisza, Dürer v Albertině. Články dalších autorů: Kašpar Maria hrabě Sternberg – šlechtic a přírodovědec (Jiří Kvaček), K symbolice hvězdy (Stanislav Mikule), České poselstvo k francouzskému králi (Emil Konopásek), Sternberské rezidence v Praze (Vít Vlnas), Jaroslav ze Sternberga a král Ječmínek (Ivo Purš), Středověké „Zelené světlice“ (Jakub Vítovský), Medaile francouzského Popisu Egypta pro Kašpara Sternberga (Tomáš Kleisner), Knižní sbírky hrabat ze Sternbergu (Petr Mašek).

Příští vydání již nově koncipované ročenky bude na téma „Vliv Nizozemí na kulturu zemí Koruny české“, se zahrnutím původem nizozemských rodů Beaufort-Spontin, Baillou, Baillet de Latour, Beessů z Chrostiny, Boos-Waldeck, Coudenhove, Croy, Haren, Mattencloit, Merode-Westerloo, Saint Genius, Saint Julien, Saint Quentin, Sweertsů ad.

Anton František Malinovský, Praha

Sborník prací PhDr. Emanuela Janouška

Spolek zemědělského muzea ve spolupráci s Národním zemědělským muzeem Praha přichází se souborem studií další

profilové osobnosti české agrární historiografie a zemědělského archivnictví. Po sbornících prací Josefa Tlapáka a Josefa Křivky je nyní ve stejné grafické kvalitě vydáván sborník prací dnes již legendárního archiváře a historika PhDr. Emanuela Janouška. Na jeho přípravě se podíleli Olga Roháčová, Jiří Šouša, se smutkem lze konstatovat, že sborník byl zároveň jednou z posledních prací nedávno zemřelé archivářky Národního archivu Jany Pšeničkové.

PhDr. Emanuel Janoušek (1897–1970) pocházel z Kamenného Malíkova u Jindřichova Hradce. Po studiu historie na FF UK v Praze nastoupil v roce 1921 do nově vzniklého Československého státního archivu zemědělského, ve kterém setrval až do zrušení archivu v roce 1955. V letech 1956–1960 byl pak zaměstnán jako vědecký pracovník Kabinetu dějin zemědělství a lesnictví Československé akademie zemědělských věd. I po odchodu do důchodu zůstal ve svém oboru aktivní a nové působiště našel v Ústředním archivu Československé akademie věd.

Sborník je rozdělen do dvou částí. V první z nich jsou otištěny příspěvky věnované životu a dílu E. Janouška. Jedná se o velmi cenná svědectví Janouškových žáků, zpravidla osobností zemědělských archivářů, které E. Janoušek uváděl do archivní praxe i teorie a podporoval v počátcích jejich vědecké práce (Miloslav Košťál, Jindřich Růžička, Gustav Hofmann, Josef Tlapák a Jiří Zálaha). Život a dílo E. Janouška a jeho přínos české historiografii přinesl ve svém medailonu Eduard Maur. Zdůraznil osobnost Janouška jako významného archiváře, který systematicky od 20. let prováděl průzkumy tzv. patrimoniálních archivů (archivů velkostatků a rodin-

ných archivů), přinášel o nich pravidelné zprávy i metodické příspěvky, zejm. na stránkách Časopisu archivní školy, a patří tak vedle Adolfa Ludvíka Krejčíka a Václava Černého mezi zakladatelské osobnosti zemědělského archivnictví. Janoušek nezůstával jen u popisů jednotlivých archivních celků, jeho cílem bylo maximální pochopení správně historické i hospodářské agendy velkostatku, které postupně přibližoval v řadě svých studií. Jistým vyvrcholením jsou pak skripta o vývoji patrimoniální správy, která byla rovněž před časem přetiskována na stránkách Genealogických a heraldických listů. Ve vlastní historické práci se E. Janoušek soustředil na několik hlavních témat. V počátečním období to byly dějiny jednoty bratrské a dějiny Polska (oběma tématům se věnoval jistě pod vlivem svého učitele Jaroslava Bidla), po nástupu do zemědělského archivu začínají přirozeně vítězit témata agrárně historická. Mezi nimi vynikají studie o raabizaci na karlístejnském panství z roku 1930, série příspěvků z oblasti jižních Čech daná Janouškovým rodáckým zájmem nebo řada úvahových studií metodického charakteru, které pravděpodobně Janouškovi vyhovovaly nejvíce. K jeho zásluhám patří i druhé vydání monografie Kamila Krofty Přehled dějin selského stavu, kterou doplnil komentovanou bibliografií a dalšími poznámkami. Jistým vyvrcholením jeho vědecké práce jsou dvě mikrohistorické analýzy obcí Lounky (okr. Litoměřice) a Suchdol (okr. Kutná Hora), ve kterých zúročil své dosavadní výsledky na poli hospodářských a sociálních dějin venkovského obyvatelstva v raném novověku. Monografické zpracování pod názvem Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském bohužel Janouškovo dílo předčasně uzavřelo, jeho osobnost

posilovaná řadou „bájných“ příběhů však nejen v české historiografii a archivnictví je přítomná dále. Snad se podaří v brzké budoucnosti nalézt i Janouškova životopisce, který bude moci využít jeho rozsáhlý osobní archiv uložený v Národním zemědělském muzeu Praha.

Druhá část sborníku obsahuje reprezentativní výbor z Janouškova rozsáhlého díla. Obsahuje celkem 13 studií mající charakter analytický, metodologicky-zobecňující, částečně též memoárový. První tři studie představují rozsáhlé úvahy o různých aspektech hospodářských dějin raného novověku (Metody a příští úkoly studia dějin zemědělství a lesnictví, Poznámka k metodě studia vývoje živočišné výroby na feudálním velkostatku v 17. a 18. století, Hospodářské a sociální proměny české vesnice ve století 18. a jejich studium metodou vlastivědnou). V další části je otištěno několik studií mající analytický charakter určitého konkrétního problému. Vedle základní studie o raabizaci na karlístejnském panství jsou to studie o hustotě setby, popisech státních panství v 18. a 19. století, rybníkářství Krajířů z Krajku nebo historii porostů panství Chlum u Třeboně. Závěrem jsou otištěny studie o složení patrimoniálního archivu a vzpomínková studie o založení Československého státního archivu zemědělského.

Sborník nepředstavuje pouze klíč k dílu Emanuela Janouška, ale i důležité svědectví o historii našeho archivnictví a agrární historiografie.

Z legend zemědělsko-lesnického archivnictví a agrární historiografie. PhDr. Emanuel Janoušek, Spolek zemědělského muzea, Praha 2008, 372 s.

Jan Kahuda, Praha

ANOTACE, RECENZE, ZAJÍMAVOSTI

Heraldická výzdoba salbuchů

Na stránkách sborníku Národního archivu *Paginae historiae* byla otištěna další studie věnovaná heraldické tematice, jejíž vznik souvisí s dlouhodobým plánem archivu na postupné zpřístupňování zde uložených pramenů heraldické povahy. Po Wunschwitzově sbírce, kterou postupně představuje Klára Kučerová-Woitschová, se nyní dostává pozornost heraldické výzdobě tzv. salbuchů, kterou komplexně zpřístupnili Anton F. Malinovský a Helena Sedláčková.

V Národním archivu je uložen soubor 117 tzv. salbuchů, knih vzniklých ve dvorské kanceláři s opisy listin z let 1580–1832 vydaných pod velkou panovnickou pečeti pro jednotlivce i instituce. Geneze salbuchů je věcí velmi komplikovanou stejně jako samotný název, pravděpodobně byl pro označení těchto objemných foliantů převzat termín pro označování urbářů a register, byť podoba i účel salbuchů byly zcela odlišné. Salbuchy také nevznikaly v době vzniku písemnosti, nýbrž až s velkým časovým odstupem. Ve třech knihách jsou dochovány rovněž heraldická vyobrazení, konkrétně v salbuchách 12a, 12b a 106. Jedná se celkem o 405 erbů.

Soubor heraldických vyobrazení je zpřístupněn ve dvou formách, tištěné a na CD-ROM. Tištěná forma obsahuje kromě krátké úvodní studie 2 rozsáhlé tabulky se záznamy o jednotlivých znacích (tabulka obsahuje odkazy na salbuch, křestní a rodové jméno, přídomek, datum

vydání listiny, typ privilegia a poznámku). Záznamy jsou v této verzi řazeny podle přídomku.

Verze na CD-ROM přináší navíc fotografická zobrazení všech 405 erbů, které je možné prohlížet pomocí aktivních odkazů v tabulkách.

Autoři i vydavatel doufají, že zainteresovaná veřejnost získá další zdroj kvalitních informací. Národní archiv pak hodlá ve zpřístupňování heraldického materiálu postupně pokračovat.

Helena Sedláčková – Anton F. Malinovský, Vyobrazení erbů v archívním fondu Salbuchy, Paginae historiae 16, 2008, s. 437–488 + CD-ROM

Jan Kahuda, Praha

Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2009

V závěru loňského roku vyšel čtvrtý svazek Almanachu českých šlechtických a rytířských rodů 2009 v nakladatelství Zdeňka Vavřína ve spolupráci s původním nakladatelstvím Martin (první tři díly), (první „bílý“ byl vydán v roce 2005 (38 rodů), druhý v květnu roku 2007 (99 rodů), třetí v prosinci roku 2008 (144 rodů)). Almanach byl slavnostně uveden navečer 27. listopadu 2008 v Pantheonu Národního muzea v Praze, a který

nyní přináší erby a rodokmeny opět úctyhodných 131 rodů. Nejsem určitě jediný, koho tato skutečnost nebývale potěšila pod vánočním stromečkem. Almanach sestavil opět Karel Vavřínek za spolupráce Petra Maška a Vladimíra Pouzara. U každého hesla je v úvodu uvedeno, kdo z rodu a kdy byl povýšen do šlechtického, vladického či rytířského stavu (v některých případech i stavu svobodných pánů), především na sklonku monarchie, následuje popis erbu a rodokmen. Na konci jsou uvedeny doplňky a upřesnění předešlých almanachů z let 2007 a 2008. V závěru je soupis literatury, z které bylo u jednotlivých hesel čerpáno. Škoda, že u rodů není uvedeno, zda mají ještě žijící potomky či zda rod již vymřel, jako tomu bylo v dílech předešlých, i když je to u některých rodů všeobecně známo, zejména z běžně dostupné současné genealogicko-heraldické literatury. Autor publikace to v předmluvě odůvodňuje možností dodatečného zjištění případné neobjevené posloupnosti. U několika hesel jsou kromě nositelů šlechtických titulů uvedeni i jejich příbuzní s významným společenským postavením. Autorem velice hezkých kreseb znaků je opět Miloslav Sýkora. Věřím, že tato skvělá publikace, které se vcelku nedá skoro nic vytknout, snad kromě již zmíněného vyměření či nevyměření rodu a drobně snad některým popisům erbů (chybí místy v popisu tinktura figury, především tzv. přirozené barvy), bude vycházet v takovýchto intervalech i nadále nejen v souběhu s „tmavě modrým“ Almanachem českých šlechtických rodů.

Karel Vavřínek, Petr Mašek a Vladimír Pouzar: Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2009, ilustrace Mi-

loslav Sýkora, Praha 2008, 501 s., EAN: 9788090424104, ISBN 978-80-904241-0-4 Arnošt Drozd, Praha

Revue Cour d'honneur č. 4 věnována hrabatům ze Sternbergu

Po dlouhé odmlce vyšel „občasník“ Cour d'honneur, hrady, zámky, paláce číslo IV/MMVIII. Tato výpravná revue, která je nepochybně ozdobou knihovny každého kulturně vzdělaného člověka, nejen heraldika či geneologa, nezklame ani tentokrát. Je opět většinou plnobarevná, rozměrů 30 x 23,5 cm a na křídovém papíře. Počet číslování stránek je 96. Tentokrát je revue zasvěcena velevýznamnému českému rodu, hrabatům ze Sternbergu. Většina textů je opět dílem šéfredaktorky tohoto klenotu mezi časopisy, docentky PhDr. Marie Mžýkové. Přispělo ale i dalších 11 autorů, včetně 3 zahraničních. V článcích se dovíme i mnoho nového o osobách a osobnostech pojednaného rodu. Texty s připojením zejména recenzí zahraničních výstav, jsou bohatě provázeny ilustracemi obrazů z různých období. Nechybí ani tvorba současníka, excelentního heraldického kreslíře Petra Tybitancla.

Rodopisec potěší vložený rodokmen Sternbergů od Jana Drocára a Pavla Loužeckého, kteří ho v roce 2005 sestavili ke 40. výročí úmrtí Jiřího Douglase hraběte ze Sternbergu a 740. výročí úmrtí zakladatele hradu Český Šternberk Zdeslava ze Sternbergu.

Dnes už bohužel nezjistíme, zda aukce nebyla dohodnuta předem, ale skutečně podivné a krajně neseriózní jednání nás hodně zaskočilo. Nepomohla ani stížnost na vedení Aukro.cz.

Ve snaze získat knihu jsme kontaktovali nového „majitele“, pana Pavla Hájka. Ten již měl pro archiv více pochopení, ale opět s překupnickými manýry. Prý ho kontaktovali další zájemci a nabízejí mu (i ze zahraničí) za knihu velké sumy. Nedalo se nic dělat, pokud archiv chtěl získat tuto knihu, musel sáhnout hlouběji do nákupního rozpočtu. Cena pro archiv byla 30 tisíc Kč, naše Společnost přispěla navíc skromným příspěvkem 5 tisíc Kč. Celkem tedy 35 tisíc Kč.

Podmínky koupi byly dohodnuty, ale předání se táhlo přes celé léto z různých důvodů a teprve 14. 11. 2008 byla kniha předána v pořádku do archivu v Písku.

Co k tomu říci závěrem? Pro mne osobně je nejdůležitější, že kniha je v archivu a je dostupná všem badatelům. Obsahuje pro genealogy unikátní údaje o konkrétních osobách od 20. let 18. století do zániku obce v r. 1959. To, že to celé stálo dost peněz, spoustu času, nervů a emocí, na to si za rok už nikdo nevzpomene.

Jsmo pyšní, že i naše Společnost mohla přispět tím málem k zachování této drobné kulturní hodnoty.

Tomáš Krůta, Filomena Jičínská, Vladimíra Tomanová

Zprávy ze spolkové knihovny

Letos se správní výbor rozhodl z důvodu ušetření finančních prostředků a pro malou návštěvnost knihovny (loni byla průměrná návštěvnost pouze 8 osob měsíčně) netisknout soupis nových přírůstků do knihovny a nerozesílat ho členům v GHL. Soupis celé knihovny i přírůstků za rok 2008 je však uveřejněn na webových stránkách naší Společnosti www.genealogie.cz v odkazu Knihovna.

K 31. prosinci 2008 měla knihovna ČGHSP přesně 5 000 knih.

Martin Slaboch, předseda

Přes 5000 svazků knih!

Renesanční autor latinských spisů Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (asi 1461–1510) vlastnil ve své době rozsáhlou knihovnu, která prý čítala téměř 800 svazků knih, což je na tehdejší dobu ohromující počet. Naše knihovna však toto číslo již dávno překročila – první knihovník GHSP pan Stanislav Hošťálek v roce 1974, kdy byla spolková knihovna založena, jistě netušil, že z malé příruční knihovny se 123 tituly se stane na konci roku 2008 rozsáhlá odborná bibliotéka čítající přes pět tisíc svazků. Jubilejním 5000. zapsaným titulem se stal rozsáhlý rodokmen pana Josefa Bady (1918–2008).

Ve skutečnosti však nejde o to, kolik knih je ve fondu, ale spíše o jejich použitelnost, vypovídací a historickou hodnotu a přínos pro genealogicko-heraldické bádání. Myslím, že knihy z naší spolkové knihovny to splňují do puntíku.

Daniel Rudolf Lang, knihovník ČGHSP

Den otevřených dveří dne 22. 11. 2008

Tradiční den otevřených dveří navštívilo 25 zájemců o rodopis a heraldiku. Největší zájem byl o autorské práce členů a příznivců ČGHSP, soupisy poddaných podle víry a berní ruly. Stranou nezůstala ani heraldická tematika a další zajímavé tituly z přebohaté nabídky spolkové knihovny. Zapsalo se také několik nových členů a proběhla nejedna zajímavá diskuse. Jestliže jste tentokrát nestihli přijít, zapomněli jste nebo jste prostě neměli čas, není nic ztraceno. Na jaře bude další podobná akce a všichni jste na ni srdečně zváni. Přijďte si popovídat, dát si šálek čaje a prohlédnout si již pětitisícovou knihovnu, stojí to za to. Přijít můžete samozřejmě i každé první úterý v měsíci v době od 17.00 do 19.00 h.

Daniel Rudolf Lang, knihovník ČGHSP

Výstava

„Putování za předky“

ke 40. výročí založení a 10. výročí umístění sídla ČGHSP v Praze - Stodůlkách,
17. března – 3. dubna 2009

Úřad městské části Prahy 13,

Sluneční náměstí 13/2580, Praha 13 - Stodůlky,

stanice metra Hůrka, vstupní hala úřadu,

pondělí a středa 8–18 hodin, úterý a čtvrtek 8–13 hodin.

Vstup zdarma

Den otevřených dveří

se bude konat v sídle Společnosti
v sobotu 18. dubna 2009 od 10.00 do 16.00 hodin.

Tento den bude také pro členy i ostatní zájemce otevřena spolková knihovna.

Poděkování patří právě Vám

Správní výbor vyjadřuje poděkování všem členům i příznivcům naší Společnosti, kteří v uplynulém roce 2008 rozšířili řadu knižního fondu poskytnutím rodopisných prací a kronik, publikací a CD. Jedná se o následující osoby a organizace:

Badová Marie, Praha
Benda Vladimír, Praha
Beková Marie, Praha
Červenka Jiří, Nové Strašecí
Dráždil Martin, Most
Dvořák Josef, Sušice u M. Třebové
Hásek Václav, Praha
Hlavnička Přemek, Praha
Hnízdil Pavel, Praha
Jičínská Filoména, Praha
Kozáková Běla, Praha

Krůta Václav, Kladno
Kubátová Věra, Praha
Kubovic Jaroslav, Praha
Lang Daniel, Praha
Löwitová Marie, Praha
Mareš Jan, Praha
Slaboch Martin, Úhonice
Slaboch Petr, Úhonice
Smolík Pavel, Praha
Sušický Viktor, Praha
Švarc Miroslav, Chotýšany
Okrouhlý Jaroslav, Dlouhopolsko
Oliverius Miroslav, Malé Kyšice
Oulík Jan, Odolená Voda
Procházková Darja, Praha
Voldánová Helena, Praha
Zavřel Václav, Holice
Zemánek Stanislav, Žiželice

Město Zásmyky
Klub přátel Klatovska

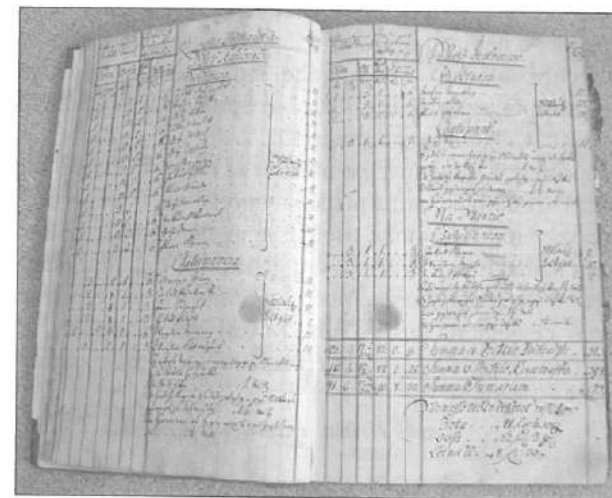
Záchrana pamětní farní knihy zatopené obce Červené nad Vltavou

Také jako genealogové milujete prolézání starých půd v očekávání, že naleznete nějaký ten „poklad“? Nějakou zapomenutou věc z mládí, památku po předcích nebo prostě starou věc, pro kterou najdete nové použití. Přesně tak začal příběh o zapomenuté pamětní farní knize zatopené obce Červená nad Vltavou.

Ta obec sice byla „nad Vltavou“, ale stihl jí nešťastný osud. Byla úplně zatopena při budování Orlické přehrady v padesátých letech 20. století. Fara fungovala do r. 1959. Jediné, co bylo ušetřeno, byl vzácný kostelík z konce 12. století, který byl přenesen nad zátopovou oblast. Podle charakteristické barvy kamene, z něhož byl kostelík postaven, pravděpodobně získala obec svoje jméno.

V roce 2008 se právě při prolézání staré půdy našel z pohledu genealogů a archivářů poklad. Byla jím pamětní farní kniha této obce. Nemáme informace, kdo a proč

ji někdo ukryl, ale kniha přežila na půdě 50 let. Při rušení obcí před zatopením byly podobné archiválie převedeny do archivů, ale pouze důležité knihy, jako jsou matriky. Osud dalších knih závisel mnohdy na náhodě.

Pamětní kniha obsahuje cenné informace k obci a jejím obyvatelům. Např. jaké byly polomy, záplavy, otevření pohostinství, stavba dřevěného vodovodu, doly na zlato a stříbro, vyvěšení vlajek s hákovým křížem, zabavení zvonů pro válečné potřeby, ale i informace o platbách obyvatel z farních obcí (soupis desátek pro farnost vedená dle jednotlivých vsí a usedlíků, dávky žita, ovsu a letníků – koláč na svatodušní svátky – dále počet železných krav a platba za ně a mnohé další).

Knihu získal jeden „podnikavec“, jistý pan Jan Fiala z Pardubic. Kulturně vychovaný člověk by takový klenot odevzdal do archivu nebo římskokatolické církevní správě, protože podobná kniha na podobná místa patří. Bohužel, kniha se objevila na internetové aukci koncem dubna 2008, kde jí objevily členky naší společnosti paní Tomanová a Jičínská. Zalarmovali ostatní členy Správního výboru, upozornily archiv v Písku (kam obec místně náleží) a podnikly další aktivity na záchranu tohoto originálu. Archiv neměl možnost se narychlo účastnit aukce, a proto se paní ředitelka SOkA v Písku, paní Jindřiška Mošanská, dohodla s námi, že knihu vydražíme a předáme archivu. Tak se i stalo, knihu na Aukro.cz vydražila paní Jičínská za 15 726 Kč. Měli jsme všichni obrovskou radost, ale netušili jsme, že dlouhá anabáze teprve začíná.

Knihu takové hodnoty jsme nechtěli nechat posílat poštou, a proto jsme majiteli navrhli, že si pro ni do Pardubic přijedeme sami a osobně vyzvedneme. Jaké bylo překvapení, když majitel najednou začal pod různými záminkami uhýbat, přestal komunikovat a po 2 týdnech shánění suše oznámil, že knihu prodal druhému vydražiteli!

- 1622 Houdková Dagmar JUDr., Frýdek - Místek
 1623 Růžičková Ludmila Ing., Horní Bříza
 1624 Boubínová Dagmar Mgr., Praha
 1625 Dolýšová Gina, Praha
 1626 Klaus Miloslav, Praha
 1627 Padiorová Věra, Praha
 1628 Klán Jiří, Zdice
 1629 Vančátová Miluše, Praha
 1630 Voňka Tomáš, Nová Paka
 1631 Janský Karel, Brno
 1632 Nedvěďová Marta K., Neratovice
 1633 Štrupl Vladimír, Praha
 1634 Kusý Jindřich, Praha
 1635 Topinka Jaroslav, Česká Lípa
 1636 Müller Jiří, Hradec Králové
 1637 Malinovský Anton František, Praha
- 1638 Vencková Jana, Ústí nad Labem
 1639 Zeman Petr, Praha
 1640 Čech Josef Ing., Praha
 1641 Kunc Jan Ing., Jablonec nad Nisou
 1642 Volemanová Naďa, Jablonec nad Nisou
 1643 Holub Ladislav, Praha
 1644 Tinlová Jarmila PhDr., Praha
 1645 Jirouš Matěj, Hradec Králové
 1646 Staněk Antonín, Praha
 1647 Materna Jiří, Praha
 1648 Hanzlík Václav, Praha
 1649 Flečková Věra, Dvůr Králové nad Labem
 1650 Hrbková Libuše, Praha
 1651 Matonoha Drahoš Ing., Praha
 1652 Pištořová Kateřina, Hostivice

Řady naší Společnosti navždy opustili v roce 2008 členové:

- 6 † Bada Josef, Praha
 157 † Jeník Jiří, Broumov
 205 † Müller Jiří, Hradec Králové
 236 † Kubalík Emil, Dobříš
 844 † Dyntar František, Nové Město nad Metují

Životní jubilea v roce 2008

Správní výbor ČGHSP přeje členům k jejich životnímu jubileu mnoho zdraví a úspěchů v rodopisném bádání

60 let

Červenka Jiří Ing.
 Bouček Petr Mgr.
 Brázda Vladimír Ing.
 Kasík Stanislav

Kratochvíl Jiří JUDr.
 Mejstříková Miloslava
 Mikuška Milan Mgr.
 Popelková Jana
 Pokuta Ladislav
 Řepka Petr
 Slavík Josef
 Tůma Josef
 Zima Jan Ing.

70 let

Brabencová Stanislava
 Forejtová Miluše
 Grof Jaromír Ing.
 Hynková Marcela
 Kořánová Eva
 Košťál Bohuslav
 Kubr František
 Loch Jan Ing.
 Löwitová Marie
 Prémová Libuše
 Radosta Josef
 Říhová Pavla
 Semerák Jiří Ing.
 Sláma Jan
 Vávra Petr
 Veselá Ludmila Mgr.

Sajvera Bohuslav Mgr.

80 let

Gütter Jaroslav Ing.
 Lešanovský Karel Ing.
 Potužníková Vlasta
 Vojtěch Otakar Ing. Csc.
 Zabilanská Libuše

85 let

Bazika Miroslav Ing.
 Jonáš Miroslav
 Krutská Květa
 Kužel Živan Ing.
 Matouš Jan
 Polanecká Jiřina
 Stupková Eva MUDr.

75 let

Čipera Karel Ing.
 Hlavnička Přemek Ing.
 Hrušková Helena
 Janatová Alena Ing.
 Kalousová Taťána
 Kurz Bohumír Ing.
 Marečková Zdeňka PhDr.

90 let a více

Fišer Antonín
 Dočekal Antonín
 Smíšek František Ing.
 Soukup František
 Ullrich Oldřich
 Věcovský Stanislav Ing.

V roce 2008 bylo přijato 50 nových členů, 3 členům bylo obnoveno členství, 5 členů zemřelo, 7 členů ukončilo, 16 členům bylo pro neuhrazení členského příspěvku členství ukončeno. K 31. prosinci 2008 měla ČGHSP celkem 744 individuálních členů. Organizací – archivů, knihoven, muzeí – je celkem 81 (z toho 7 nově přijatých) a dalším 26 organizacím zasiláme povinný výtisk nebo časopis vyměňujeme.

Česká genealogická a heraldická společnost v Praze měla k 31. prosinci 2008 celkem 851 členů.

Oprava tiskové chyby z GHJ 1/2008, 2/2008 a zprávy z valné hromady o členské základně: V roce 2007 bylo přijato 41 členů, 16 členů ukončilo, 4 zemřeli, 25 členům bylo pozastaveno členství pro neuhrazení členského příspěvku, celkem bylo 719 členů.

Příspěvky do GHL: Zprávy ze spolkové knihovny (tato malá rubrika byla otištěna poprvé v GHL č. 4/2008, hlavní záměr je alespoň několika větami informovat členy ČGHSP o aktuálním dění v knihovně, která má v poměru k celkovému počtu členů Společnosti zatím bohužel nízkou návštěvnost)

Cíle v činnosti ČGHSP: větší návštěvnost knihovny, vlastní důstojné prostory Společnosti, překročení počtu 1000 členů a obecné uznání ČGHSP jako důležité genealogicko-heraldické instituce s bohatou historií a významným přínosem pro historii a kulturu ČR

Motto: „Jak je to smutné, ba až nedůstojné, když známe rodokmeny zvířat, a nevíme, jak se náš děd jmenoval.“ Ignác Horníček, Kniha o rodopisu

Členové správního výboru ČGHSP na fotografii z 12. ledna 2009.

Zleva Ing. Milan Špirakus – předseda revizní komise, Ing. Václav Hásek, Filomena Jičínská, Ing. Jaroslava Šimková, Ing. Mgr. Martin Slaboch, Helena Voldánová a Marcela Černá.

Skončil třicátý pátý kurz pro začínající rodopisce a kronikáře

Od 25. září do 27. listopadu 2008 probíhal v Základní škole na náměstí Jiřího z Poděbrad č. 8 v Praze 3 v pořadí již třicátý pátý kurz pro začínající rodopisce a kronikáře. V porovnání s předcházejícími lety, kdy byl patrný pokles zájmu o studium rodopisu, se do letošního kurzu přihlásil poměrně vysoký počet zájemců. Aby byly zajištěny

optimální podmínky pro výuku čtení starých textů, bylo nutno otevřít dvě třídy. Dvoutřídní provoz však kladl zvýšené nároky na organizační zajištění. Přesto se charakter kurzu neodlišoval od předcházejících let a učební plán byl co do úrovně i počtu přednášek splněn. K organizačním závadám nedošlo. Počet účastníků se ustálil na dvakrát devatenácti osobách převážně středního a vyššího věku se středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním. Účast na vyučování byla poměrně vysoká a u poloviny účastníků dokonce stoprocentní.

V tomto kurzu byl poprvé využit digitální projektor zakoupený správním výborem Společnosti, čímž došlo i k určitému zkvalitnění výuky. Promítat tabulky, grafy nebo snímky je nyní možno i v ostatních přednáškách obou kurzů, při středečních a jiných příležitostech, zatímco dosud se tato technika uplatňovala pouze v předmětu „Využití počítače v rodopisné práci“.

V rámci přednášky „O rodinné a rodové kronice“ byla i letos uspořádána výstavka kronik vypůjčených z knihovny Společnosti a těch, které na ukázkou přinesli a několika slovy doprovodili hosté, paní Blanka Čádová a pan Ing. Bohumír Kurz. Toto zpestření výuky se setkalo se živým zájmem posluchačů kurzu.

Až na drobné připomínky k chodu kurzu v podmínkách hostitelské školy projevili absolventi v závěrečném hodnocení spokojenost s úrovní výuky a za nejlepší lektory označili Dr. Marka Starého a Mgr. Jana Kahudu.

Absolventy kurzu čekají ještě dvě exkurze, které se už tradičně pořádají jako logický přírůstek kurzu pro začínající rodopisce, a to do Státního oblastního archivu Praha a do prvního oddělení Národního archivu. Tím si teoretické poznatky získané v kurzu doplní o základy praktické badatelské činnosti v archivech.

Správní výbor České genealogické a heraldické společnosti v Praze přeje absolventům tohoto kurzu úspěšné vykročení do rodopisné praxe a těší se na shledanou v kurzu pro pokročilejší genealogy v roce 2009.

Ing. Václav Hásek

Nově přijatí členové v roce 2008

1603 Masojídek Jan JUDr., Praha

1604 Černá Marta Ing. Csc., Praha

1605 Bušek Josef, Brandýs nad Labem

1606 Sukovský Josef, Hořovice

1607 Pánek Jiří, Říčany

1608 Kloubcová Ilona, Třeboň

1609 Eisenhammer Rudolf, Vodní Újezd

1610 Burýšek Miroslav, Brno

1611 Brzobohatý Petr MVDr., Mladá

Boleslav

1612 Mlejnková Dana, Strašice

1613 Konůpek Pavel, Děčín

1614 Valíčková Lenka Mgr., Bojkovice

1615 Závěský Miroslav, Praha

1616 Deutschman Josef, Praha

1617 Hrušková Marta PhDr., Praha

1618 Bradáč Antonín, Praha

1619 Benda Vladimír MVDr., Praha

1620 Vojáčková Jana, Praha

1621 Jaroš Václav, Teplice

Marcela Černá

Narozena v roce 1938 v Novém Jičíně, vdaná, manžel Miloš, děti: syn Vladislav (51 let) a dcera Milena (48 let).

Vzdělání: středoškolské s maturitou, čtyři semestry postgraduálního studia ukončené zkouškou

Povolání: zdravotní sestra

Zájmy: historie, turistika, dříve cestování, knihy

Činnost v ČGHSP: členka ČGHSP od roku 2003, členka správního výboru od roku 2006, pomoc při pořádání kurzů. Cíle v činnosti ČGHSP: propagace ČGHSP

Filomena Jičínská

Narozena v roce 1945 v Praze, vdaná, manžel Karel, dcera Filomena Kaňková – Strouhalová (45 let), syn Tomáš Kaňka (40 let).

Vzdělání: úplné střední odborné + dálkové nástavbové studium

Povolání: ekonom, nyní důchodce

Zájmy: československá etnologie (zejména architektura a odívání), dějiny Prahy (spec. levý břeh Vltavy), dějiny české hudby a divadla, dějiny trampingu (oblast Beroun – Kladno), dále hra na

citeru, ženské ruční práce (staré techniky a paličkování), sbírka vystřihovacích betlémů a pohlednic, zahrada, cykloturistika a dějiny motorismu

Činnost v ČGHSP: členka od r. 1999, členka správního výboru od r. 2000. Zajišťuje organizaci a provoz Středečnicků. 3 besedy pro začínající genealogy v knihovnách Praha-Vršovice a Praha-Jižní Město (2007). Obdržela uznání za práci pro ČGHSP (2008)

Publikace: Spoluautorka Knihy o Břevnově, vydané k 100letému výročí Břevnova jako města (2006), autorka 50 článků o významných ženách v bulletinu YWCA (1992-2002), příspěvky do časopisu Břevnovan (1999-2008), Motojournal (2000-2002), 1x Listy z Unhošťska (1999). Držitelka pamětní medaile Vojenského vzdělávacího a doškolovacího střediska v Komorním Hrádku za archivní pomoc (2006)

Cíle v činnosti ČGHSP: úsilí o co nejvyšší kvalitu Středečnicků

Ing. Václav Hásek

Narozen roce 1928 v učitelské rodině v Dubí u Teplíc, ženatý.

Vzdělání: vystudoval reálné gymnázium a Vysokou školu chemicko-technologickou v Praze.

Pracoval v hospodářských funkcích v největších chemických závodech v republice i v zahraničí a až do odchodu do důchodu působil na ministerstvu průmyslu.

Rodopisem se intenzivně zabývá od svých šedesáti let. Do ČGHSP vstoupil v roce 1992 a po absolvování kurzu pro pokročilé genealogy byl zvolen do správního výboru, v němž pracuje dodnes jako člen zodpovědný za řízení vzdělávacích kurzů. V rámci toho inicioval a zajistil vydání tří učebnic pro výuku začínajících a pokročilých genealogů. Do Genealogických a heraldických listů pravidelně přispívá kratšími i středně dlouhými články poučného nebo informačního charakteru. Za svou činnost byl v roce 2005 jmenován čestným členem Společnosti.

Ing. Jaroslava Šimková

Narozena v roce 1944 v Praze.

Vzdělání: vysokoškolské ekonomického směru a postgraduální studium na VŠE

Povolání: ekonom – nyní v důchodu

Zájmy: genealogie, historie, zahradní aktivity, turistika

Činnost v ČGHSP: členka od roku 2005, členka správního výboru od roku 2005; ekonom – pokladní

Cíle činnosti v ČGHSP: profesní práce v ekonomické oblasti pro Společnost a prosazování jejích zájmů

Helena Voldánová

Narozena v roce 1968 v Praze, vdaná, manžel Jiří, syn Jiří (16 let), dcera Kateřina (15 let).

Vzdělání: úplné střední odborné a jedna státní zkouška

Povolání: profesionální genealog

Zájmy: genealogie a historie (význam příjmení, řemesla a povolání, stavební vývoj, rodopis vlastní rodiny) a dále cykloturistika a turistika za krásami naší přírody a historie

Činnost v ČGHSP: členka od roku 1999, členka SV od roku 2000, jako členka zajišťuje chod kanceláře, evidenci, propagaci a vše co je třeba.

Autorka projektů: soupis článků Genealogických a heraldických listů, adresářů archivů a muzeí (1999), akce Den otevřených dveří (2000), výstava „Putování za předky“ (2000), anketa o rodopisných zájmech členů a výzva k ukládání rodinných kronik do spolkové knihovny (2001), založení Multimediální knihovny (2007).

Příspěvky do časopisu: Zprávy ze Společnosti, Anotace, Stríčky z archivů, Na pomoc badatelům, články „Poddanský řád doksanského panství“ (2004), „Poklad v Hudlicích“ (2006), „Výroční soud“ (2006).

Cíle v činnosti ČGHSP: propagace ČGHSP a genealogie jako nejkrásnějšího koníčka

Daniel Rudolf Lang

Narozen 2. září 1985 v Praze, svobodný.

Vzdělání: učební obor automechanik, maturitní nastavba v oboru podnikání

Povolání: technik elektronických pokladních zařízení

Zájmy: rodopis (intenzivně od 25. února 2004) a další pomocné vědy historické, vybrané oblasti historie (historie ČR a válečnictví, historické motocykly), dále ekonomie a finance, motocyklová

a automobilová technika

Činnost v ČGHSP: člen od 3. září 2007, od 2. září 2008 služba v knihovně ČGHSP každé první úterý v měsíci a při dnech otevřených dveří

ZPRÁVY ZE SPOLEČNOSTI

Pozvánka na valnou hromadu České genealogické a heraldické společnosti v Praze,

kteřá se koná
v sobotu 28. března 2009 od 10.00 hodin
v prostorách Farního úřadu
Českokobratrské církve evangelické
Praha 2 - Vinohrady, Korunní 60
1. patro

Program:

Zahájení
Volba zapisovatele, návrhové a volební komise
Schválení programu valné hromady
Zpráva Správního výboru o činnosti ČGHSP za rok 2008
Zpráva o finančním hospodaření ČGHSP za rok 2008
Zpráva revizní komise k činnosti a hospodaření ČGHSP za rok 2008
Diskuse k předneseným zprávám
Udělení uznání za práci pro ČGHSP
Změna stanov v § 9 Správní výbor, bod 3
Volba revizní komise
Volba nového správního výboru
Plán práce a rozvoj ČGHSP na rok 2009
Návrh na usnesení a jeho schválení valnou hromadou
Závěr

Prezence účastníků započne již od 9. hodiny.
Před valnou hromadou je možno uhradit členský příspěvek na rok 2009 a zakoupit publikace s genealogickou a heraldickou tematikou.

Spojení:

Od stanice Metra A Náměstí Míru
do tramvajové stanice linky č. 10 a č. 16 Šumavská nebo Vinohradská vodárna

Představujeme kandidáty do Správního výboru ČGHSP

Ing. Mgr. Martin Slaboch

Narozen v roce 1972 v Kladně, ženatý, manželka Petra, syn Martin (1 rok).

Vzdělání: Gymnázium Jana Keplera v Praze 6, Česká zemědělská univerzita v Praze – obor agronomie (1997), Filozofická fakulta Karlovy univerzity – obor etnologie (2001).

Povolání: pedagog

Zájmy: rodopis, historie vlastního rodu Slabochů, historie obce Úhonice a panství Strahovského kláštera premonstrátů, české šlechtické rody, příbuzenství ve světě, dějiny zemědělství v Čechách

Publikace: „Fotbalový oddíl Sokol Úhonice 1934–2004“, „Sbor dobrovolných hasičů Úhonice 1888–2008“, s Mgr. Janou Dvořákovou „100 let nové školní budovy v Úhonicích 1908–2008“, pravidelný příspěvovatel a člen redakční rady vlastivědného časopisu Listy z Unhošťska

Činnost v ČGHSP: člen ČGHSP od roku 1995, od roku 2005 člen správního výboru a vedoucí redaktor Genealogických a heraldických listů, v roce 2006 místopředseda, od roku 2007 předseda

Cíle v činnosti ČGHSP: zachovávat dobré jméno ČGHSP, vydávat odbornou literaturu a slovníky pro rodopisce i heraldiky, vydávat 4x ročně Genealogické a heraldické listy, pořádat kurzy pro rodopisce, spolupracovat s genealogickými a heraldickými společnostmi v České republice i zahraničí, podpora projektů „Genetika a příjmení“ a „Genea“, přibližovat krásu a moudrost rodopisu veřejnosti

Tomáš Krůta

Narozen v roce 1972 v Mladé Boleslavi, od roku 1991 v Praze.

Vzdělání: vysokoškolské

Povolání: vedoucí projektu v oblasti informačních technologií

Zájmy: genealogie, castellologie, historie

Činnost v ČGHSP: člen od roku 2002, člen SV od roku 2004, nejprve jako člen za počítačovou skupinu a podporu projektu Genea, od roku 2007 místopředseda.

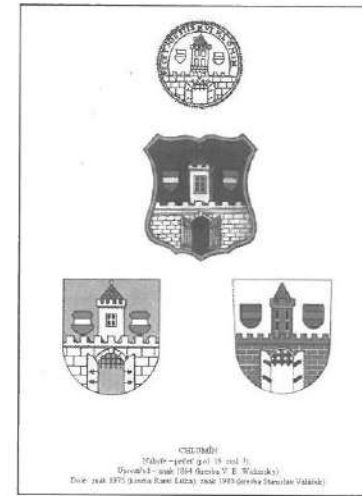
Orientuje se na spojení genealogie a výpočetní techniky. Provozuje servery bkcz.info a vede projekt Genea.cz. Popularizuje využití výpočetní techniky pro genealogy. Usiluje o spolupráci se státními archivy (vystoupení na archivní konferenci v r. 2005). Organizace webových stránek a spolupráce na zajištění chodu Společnosti. Zajišťuje různé zvláštní případy (causa plagiát čítanky nebo farní kniha z Aukra)

Cíle v činnosti ČGHSP: výpočetní technika pro genealogy, zvyšování přidané hodnoty pro členy, profesionalizace práce a zvyšování renomé genealogie a ČGHSP

sledy se heraldickou výzdobou staroměstské radnice zabýval Rostislav Nový v roce 1989. Ten uvedenou kruhovou desku se znamením věže vyrůstající z koruny, provázené dvěma štítky a přiřazenou Velflovičí Matějovi od Věže, hodnotí jako tzv. pomocný klenot. Není tedy erbem ve vlastním slova smyslu, tím byl štít s břevnem. Matěj od Věže užíval stejné znamení i na pečeti, a to jako jediný v celém rodu Velflovičů. O barevnosti této desky Nový píše: „...v tzv. pomocném klenotu (kruhová deska) patrně modré barvy je rozložen celý erb patricijského rodu Velflovičů od Věže, tj. klenot stříbrné věže vyrůstající ze zlaté koruny, obklopený po stranách dvěma stejnými štítky se stříbrným břevnem na červené ploše štítu“ (Rostislav Nový, Nejstarší heraldické památky Staroměstské radnice v Praze, Pražský sborník historický, XXII, Praha 1989, s. 50). Jak na tuto barevnost Nový přišel, není z textu zřejmé. A to proto, že barevnost erbu Velflovičů, stejně jako jejich potomků Dubeckých z Dubče neznáme (August Sedláček, Českomoravská heraldika II., Praha 1925, s. 118, dále ČMH II.).

Zdá se, že by bylo možné mít za náhodou, kdyby pečeť z počátku 17. století byla svým obsahem totožná s ojedinělou podobou pečeti Matěje od Věže z roku 1370 (ČMH II., s. 118), či s deskou na arkýři kaple staroměstské radnice v Praze. Ta vzdálenost více jak dvou století je překonatelná právě prostřednictvím pečeti. Totéž totiž obvykle nelze nacházet u znaků, které při svém vzniku nebyly jako reminiscence na doby minulé, či dokonce dávno minulé. Není tedy dost možné, aby znak v Chlumíně vznikl například v 16. století v uvedené podobě s výkladem o vztahu k erbu Matěje od Věže. To by byl neopodstatněný anachronizmus nebo také při tak výrazné podobnosti chlumínského znaku a Matějovy pečeti nikoliv nemožná náhoda. I to svědčí pro výklad o odvození chlumínského znaku z pečeti a navíc v době, kdy do procesu jeho vzniku už nemohla mluvit vrchnost. V Chlumíně to byly v 18. a 19. století Chotkové. Kdyby znak vznikl v době, kdy byli vrchností oni, pravděpodobně bychom v chlumínském znaku nacházeli nějaké připomenutí z chotkovského rodového erbu. Výklad o tom, že štítky mohou být rakouské a ty ve vztahu k Ferdinandovi I., není zcela nemožný. Jinak mezi rodovými erby české šlechty nalezneme velké množství štítů s břevnem. Rodový erb, který by se shodoval s modrým štítkem a červeným břevnem v něm, tak jak to namaloval v roce 1843 Leopold Jelínek do chlumínské farní kroniky, existuje. Patřil Budkovským z Budkova, ale ti s Chlumínem neměli nic společného. Tím odpadá představa zpracovatele hesla Chlumín do Čarkova kompendia z roku 1985 o možném nalézání nových výkladů ve vztahu ke znaku městečka namalovaném Leopoldem Jelínkem. Můžeme vyloučit například erb Jana Špigla z Milčic, kteří se zasloužili v roce 1559 o vydání privilegia pro Chlumín na několik trhů – Špiglové vedli erb, kde ve stříbrném štítě byla dvě třikrát dolů lomená červená břevna. Rozhodnout o tom, kdy skutečně vznikla pečeť městečka Chlumína je možné pouze v rovině teoretické nebo na základě dohadů. Existence pečeti na počátku 17. století svědčí o tom, že byla používána i před tím. Ale od kdy, to již asi zůstane nezodpovězenou otázkou.

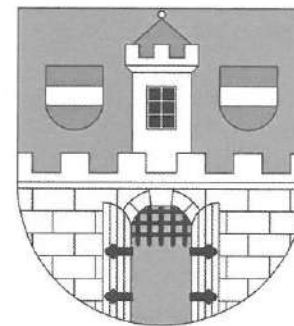
Jak se v současné době dívají na podobu znaku v Chlumíně, vyplývá z malovaného znaku městečka na dřevěné desce umístěné v úřadovně obecního úřadu. Znak je ve shodě s původní barevností před rokem 1985 (pravděpodobně byl namalován v období mezi lety 1918–1938, viz také www.chlumin.cz).

Chlumín – kresby pečeti a znaku

Ideální popis znaku obce Chlumín zní: V modrém štítě stříbrná kvádrovaná hradba s prázdnou branou s vytaženou černou mříží a otevřenými stříbrnými vraty na černých závěsech. Nad branou vyniká stříbrná věž s černým oknem, s cimbuřím a červenou stanovou střechou se zlatou makovicí. Po stranách věže dva červené štítky se stříbrným břevnem.

Uvedený znak byl na zasedání Obecního zastupitelstva v Chlumíně konaném dne 25. 4. 2007 akceptován a přijat jako oficiální znak obce Chlumín. Po schválení Podvýborem pro heraldiku a vexilologii Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR na jeho zasedání dne 12. 9. 2007, byl uvedený znak společně s vlajkou 18. 12. 2007 udělen předsedou Poslanecké sněmovny.

Chlumín – znak obce, schválený
a udělený v roce 2007
(kresba Stanislav Kasík)

znak Velflovičů od Věže z arkýře
Staroměstské radnice v Praze

S ohledem na události, které následovaly v příštích zhruba dvaceti letech po namalování znaku Chlumína do farní kroniky v roce 1843, lze mít za to, že jeho podoba ještě vůbec nebyla ustálena, nebo ještě lépe, nebyla dosud vůbec stanovena, resp. rigorózně posouzeno, znak v pravém slova smyslu vlastně ještě neexistoval. V té době byl za znak nepřesně považován pečetní obraz. Ten ovšem nezobrazuje znak – chybí štít. Zde lze použít korektní heraldickou tezi – „není-li štítu, není znaku“. To, co je v chlumínských pečetích, je z pohledu heraldického úzu pouhé znamení.

Ve farní kronice jde s největší pravděpodobností o svévolnou laickou představu o barevnosti znaku. Na straně 88 farní kroniky se o znaku píše následující: „Ten štít neb erb, jež tuto vyobrazený widiš, a který obec na 2 pečetích má, a jichž od nepamätných času užívá, a na nichž věž, bašty a otewřena brána i ty dwa znaky podle weže neomylně městskou dustojnost dokazují. A že tyto pečeti jsou prawdiwé, dokazuje i ten nejwětší zwonec na kostelní wěži, na němž tento erb práwě tak litý jest, jak tuto stojí mimo těch obrubních okras, které malíř přidal, a pod ním, jak na stránce 43 stojí, latinský nápis: Sigillum oppidi Klomin.“ Znak do farní kroniky namaloval Leopold Jelínek žijící v Praze. Farář se v úvodu textu sice odvolává na malbu znaku (na protější straně 89), ale jinak trvale odkazuje na pečeti a malíři „vyčítá“, že se oproti pečetím dopustil přidání „obrubních okras“. Oněmi okrasami jsou míněny akantové rozviliny obklopující štít a nacházející inspiraci v přikryvadlech rodových erbů. Z kresebného pojetí rozvilin je patrné, že Leopold Jelínek byl zručným malířem. Ale z ostatního vyplývá, že heraldice nerozuměl. Snad se lze domnívat, že malba znaku do farní kroniky možná měla vypadat jinak. Na straně 88 jsou přitřítěny pečeti (tehdy tedy musely existovat typáře) a na protější straně 89 je Jelínkem vymalovaný znak. Možná, že to měla být malba pečeti v červeném tónu a nakonec z toho byl znak a červená zůstala pouze na hradbě a věži. O inspiraci pečetěmi může svědčit i oválný tvar štítu.

Leopold Jelínek nepochybně nemaloval přímo na faře v Chlumíně, ale jak vyplývá z použitého výrazu „V Praze“ při vrocení signatury, měl farní kroniku ve svém pražském ateliéru. Jím namalovaný znak vypadá tak, jakoby Jelínek přesně nevěděl, jak se vším naložit. O heraldice neměl ponětí, a tak popustil uzdu své fantazii. Kdyby věděl, co činí, tak by nemohl popírat základní heraldická pravidla „o barvě a kovu“. Štít totiž je vlastně modrý a nikoliv stříbrný. A na tom nic nezmění ani fakt, že možná chtěl malířskými prostředky dosáhnout nápodoby tinktury stříbra. Markantním pochybením jsou modré štítky s červenými břevny, které zjevně nejsou nositeli nějaké dosud nepoznané a překvapivě objasňující informace, jak se pokouší domnívat autor v encyklopedickém hesle Chlumín v Čarkově kompendiu. Jde pouze a jen o projev heraldického diletantismu. Ve vztahu dalších barev užitých v malbě znaku je to podobné, např. modrá střecha a modrá mříž ve vztahu ke světle modrému pozadí – heraldika zná pouze jedinou modrou a nikoliv dva druhy modré jako maluje Jelínek a modrá na modré teoreticky není vidět. Sama konstrukce některých figur je bizarní – například podoba cimbuří na věži a korun na štítcích vedle věže ukazuje, že malíř nevěděl přesně, co maluje, resp. pokud věděl, co maluje, tak nevěděl, jak to udělat. Znak jako celek lze hodnotit jako produkt heraldického laika, a to velice výrazně snižuje věrohodnost po-

doby znaku Chlumína, který do farní kroniky namaloval. Subjektivně se domnívám, že si podobu znaku vymyslel. Proto bylo výše v uvedené souvislosti použito u pojmu „znak“ uvozovky.

Je jistě pozoruhodné, že několik málo let po té, co byl Leopoldem Jelínkem namalován znak do farní kroniky, byla představiteli chlumínské obce stanovena oficiální podoba znaku městečka, a to zcela odlišná. Způsob, jakým tak bylo učiněno, byl naznačen výše – znamení z pečeti bylo vloženo do štítu a všemu byla dána barevnost. Na rozdíl od farní kroniky, byla stanovená barevnost v souladu s heraldickými pravidly a to je ve „spor“ o správnou podobu znaku jeden ze zásadních argumentů v neprospěch Jelínkovy kreace z roku 1843. Představiteli obce stanovený znak Chlumína byl určen pro soupis městských znaků v Českém království. Oproti farní pamětní knize měla publikace Widimského z roku 1864 charakter úředně závazného kompendia, garantovaného rakouským ministerstvem vnitra. Proto znak Chlumína uvedený v tomto kompendiu je neoddiskutovatelně správnější pro svou oficiálnost (i když ani tato publikace není prosta chyb, subjektivních hodnocení a nesprávných údajů). To je nakonec argument nejsilnější. Navíc díky znalosti způsobu práce vídeňského profesora Widimského lze předpokládat, že jím publikovaná podoba byla taková, kterou za správnou považovali i v Chlumíně samotném. V takových souvislostech se úvahy mělnického archiváře v roce 1985 neubíraly. Nemůže v tomto případě platit – čím starší vyobrazení znaku, tím původnější a správnější. Na tomto místě musíme s maximálním důrazem na významnost sdělovaného konstatovat, že Chlumín neměl až do poloviny 19. století znak a užíval pouze pečeti. Hledání znakového privilegia a dávání pomyslného udělení znaku do souvislosti s různými chlumínskými privilegii je pouhá pošetilost. K tomu lze dodat, že topograf Jaroslav Schaller ve svém popisu Království českého z druhé poloviny 18. století (Topographie de Königreichs Böhmen, Band I. – XVI., 1785–1790), stejně jako jeho následovník Johann Gottfried Sommer, vydávající své topografické dílo v první polovině 19. století (Das Königreich Böhmen, Bd. I – XVI., 1833–1849), o znaku v Chlumíně nepíše, ačkoliv na jiných místech užívání znaku neopomněli zmínit jeho popisem. Svědčí to o jediném, v Chlumíně v jejich době znak užívaný nebyl, a nebylo co popisovat.

V Čarkově kompendiu si autor hesla Chlumín ve výkladu významu užitých figur ve znaku městečka velice dobře povšiml souvislosti mezi konstrukcí chlumínského znaku a symbolu Velflovice Matěje „od Věže“, vlastníka Chlumína, který je umístěn na arkýři kaple staroměstské radnice. Komentuje to tak, že souvislost nelze potvrdit jednoznačně proto, že neznáme barvy Matějova „znaku“. Navíc původní gotická plastika, zničená při požáru radnice 8. 5. 1945, byla nahrazena nepolychromovanou kopií. Zároveň se odvolává na dřívější černobílou fotografii objektu, kde lze rozlišit na štítcích vedle věže světlou barvu a na břevnech tmavou, a z toho je odhadováno, že snad břevno mohlo být červené a štítek bílý. Musíme však oponovat tím, že takto přímočaře uvažovat nelze. Tmavé břevno mohlo být například zoxidované stříbro, které obvykle ztmavne a až zčerná, a světlý štítek mohl být pokryt již pouhými zbytky polychromie, například vápenným podkladem pod již setřelou původní barvou. Napo-

za zdí a nad branou vyniká čtyřhranná, cimbuřová věž s červenou špičatou střechou a zlatým knoflíkem; na každé straně nacházíme vznášející se rakouské zemské štíty – červené štítky se stříbrným břevnem“; Vincenz Robert Widimsky, Städtewappen des Österreichischen Kaiserstaates, I. Königreich Böhmen, Wien 1864, s. 24, No. 80, v příloze barevné vyobrazení znaku se shodným pořadovým číslem). Z Widimského zprávy lze usuzovat, že znak Chlumína v uvedeném podobě byl chlumínskými vnímán jako správný. A to bez ohledu na malbu ve farní pamětnici, která vyobrazovala znak ve zcela jiné barevnosti. Widimským je také potvrzeno, že představitelům městečka v té době nebyla známa povědomost o době povýšení na městečko a o udělení znaku. Ostatně toto poznání je v souladu s dnešními znalostmi a hodnoceními historických skutečností.

Zprávu o podobě chlumínského znaku přináší také Ottův slovník naučný, který jej popisuje: „v modrém štítě městská hradba s cimbuřím a otevřenou branou; nad branou vyniká stříbrná čtverhranná věž s cihlovou střechou a zlatou makovicí, po obou stranách věže červený štítek se stříbrným pruhem“ (Ottův slovník naučný, XII, Praha 1897, s. 252). Jak je patrné i z vyobrazení, tak redakce Ottova naučného slovníku převzala Widimského databázi s tím, že popisy byly přeloženy do českého jazyka a mírně stylisticky upraveny a vyobrazení překresleny, jako černobílé péroky.

Na konci první dekády 20. století vyšel historický místopis Augusta Sedláčka, který přinesl v hesle o Chlumínu i popis znaku: „Erb: štít modrý a u jeho spodu stříb. zeď ze štukoví se stínkami a s branou otevřenou se stříb. dveřejemi a černou mříží vytaženou; nad branou vyniká stříbrná čtverhranná věž s jedním oknem, cimbuřím, červ. končitou střechou a zl. makovicí. Po obou stranách věže jest červený štítek se stříb. ležatým pruhem“ (August Sedláček, MSH, s. 317).

V roce 1975 bylo vydáno kompendium týkající se znaků měst ve středočeském kraji. Chlumínský znak je zde popsán: „V modrém poli je stříbrná kvádrovaná hradba s cimbuřím a otevřenou branou, se zlatými vraty a černou nahoru vytaženou mříží. Nad branou vystupuje z brány stříbrná věž s jedním oknem, ukončená cimbuřím o pěti stínkách a špičatou červenou střechou se zlatou makovicí. Po stranách věže je vždy červený štítek se stříbrným břevnem“ (Příbyl – Liška, 1975, s. 64). Karel Liška jako autor přílohy kreseb pečeti a znaku vybarvil vrata brány jako zlatá. To lze hodnotit jako svévolné a ničím neopodstatněné počínání. Vrata byla vždy stříbrná.

Jestliže do roku 1975 nebylo v odborné literatuře pochybností o barevnosti chlumínského znaku, přineslo kompendium české komunální heraldiky z roku 1985 zásadní změnu pohledu na ni. Uveden je následující popis znaku: „Na stříbrném štítě je červená, bíle spárovaná kvádrová hradební zeď o devíti stínkách s otevřenou branou se stříbrnými vraty a s ocelovou vytaženou mříží. Nad branou stojí rovněž červená, bíle spárovaná věž se dvěma dvojicemi obdélných oken nad sebou, s třemi stínkami a s modrou špičatou střechou. Po stranách věže jsou dva modré štítky s červeným břevnem“ (Jiří Čarek, Městské znaky v českých zemích, Praha 1985, s. 166). Jak je patrné, byla akceptována podoba znaku vymalovaná v roce 1843 do farní pamětní knihy.

Chlumín – deska typáře pečeti městyse

Shodný typář zrcadlově obrácený

Zpracovatelem hesla Chlumín byl pracovník Státního okresního archivu v Mělníku (lze dovodit, že Jiří Čarek, uvedený v tiráži publikace Městské znaky v českých zemích z roku 1985 jako její jediný autor, není autentickým autorem celé řady hesel, těmi obvykle byly pracovníci příslušných okresních archivů). Z délky textu je patrné, že měl snahu zabývat se „problémem“ znaku městečka více než pouze povrchně. Na poměrně malém prostoru uvedl řadu podstatných informací, ale také subjektivních hodnocení a nekritických tezí, které měly podpořit domněle sofistikovanou argumentační konstrukci a s její pomocí odůvodnit zásadní změnu dosud tradičního zobrazování znaku Chlumína. Jistě správně bylo konstatováno, že znak se vyvinul z městské pečeti a nemá oporu v žádném privilegii. Odstavec s hlavní „argumentační“ vahou je dobré ocitovat v úplnosti: „Existuje však jediný doklad znaku v barvách, v literatuře dosud neznámý, a to z roku 1843, malovaný Leopoldem Jelínkem v Liber memorabilium ecclesiae Klominensis II. Dá se předpokládat, že farář v Chlumíně by měl znát správné barvy místního znaku, takže lze malbu přijmout jako spolehlivý dokument. V této knize jsou však barvy odchylné od barev tradovaných literaturou, totiž štít modravě bílý, zeď i věž jsou červené s modrou střechou a štítky (nesprávně korunované, což se na pečeti nikdy nevyskytovalo) modré s červeným břevnem. Taková podoba znaku by ukazovala k jinému původu významu štítků; na babenberské je asi upravil teprve Widimsky, který pravděpodobně i v některých jiných případech maloval štítky s břevnem neznámých barev jako babenberské“.

K výše citovanému odstavci lze přičinit několik kritických poznámek. Malbu znaku nelze přijmout jako „spolehlivý dokument“ jeho „správné“ podoby (jak je zde myšleno) a to pouze proto, že „farář by měl znát správné barvy místního znaku“. Naopak – farář, protože není všeobecně akceptovaným nositelem vševedoucnosti, nemůže plnit funkci nezvratitelné garance za správnost podoby místního znaku. Dovolávání se takové garance autorem hesla Chlumín v encyklopedické části citované publikace je jím samotným zjevně vnímáno jako klíčové pro argumentaci podporující změnu znaku. To však lze hodnotit nejen jako neseriózní, ale také jako neprofesionální a metodicky nepřijatelné.

Z předchozího odstavce vyplývá, že v Chlumíně byla používána pečeť městečka nejméně od počátku 17. století. Dobou jejího možného vzniku se budeme zabývat na jiném místě v souvislosti s komentováním obsahu znaku. Další doklad o užívání pečeti přináší již zmíněná farní pamětní kniha, kde jsou otisky tří různých typů, dva otištěné do červeného vosku a jeden jako razítko (LMEK, s. 88, viz zde s. 65 s vyobrazením příslušné strany z farní

pamětní knihy a na této straně dole, detaily jednotlivých pečeti). První pečeť je kulatá o průměru 33 mm. Kruhové pečetní pole je rozdělené kvádrovou hradbou s cimbuřím, v ní brána s vytaženou mříží a otevřenými vraty na závěsech, za hradbou vyniká věž s oknem (s křížem, či čtyři okna – 2, 2), cimbuřím, stanovou střechou s naznačenými taškami (heraldicky vpravo je na střeše komín!), věž po stranách provázejí dva štítky s břevnem. Opis je v horní polovině pečetního pole ohraničený vnitřní lištou: PECET MESTIS KVT KLOMIN (Příbyl – Liška, 1975, s. 64, Obr. 8, tab. VI). Pravděpodobně lze mít opis za česko-německý a navíc zkomolený – pečeť městyse gut (panství) Chlumín. Druhá pečeť o průměru 23 mm je totožná s předchozí a liší se pouze velikostí (Příbyl – Liška, 1975, s. 64). Otisk kulatého razítka má průměr 35 mm, opis ohraničený vnější dvojitou a vnitřní jednoduchou lištou zní: ●OBEC MESTEC KLOMIN. Otisk není příliš jasný, přesto lze odpozorovat, že pečetní pole vyplňuje kvádrová hradba s cimbuřím, branou s vytaženou mříží (bez vrat), věž se stanovou střechou s makovicí (bez cimbuří a bez zřetelně patrného okna), po stranách věže štítky s břevnem (tuto pečeť Příbyl – Liška, 1975, neuvádějí).

Nahoře a vpravo otisky pečetelei městyse Chlumín z roku 1843 ve farní knize (Liber Memorabilium Ecclesiae et Parochiae Klominnensis, Thomasi II., s. 88)

Znak městyse Chlumína
Liber Memorabilium Ecclesiae et Parochiae Klominnensis, Thomasi II., s. 89
Pod známkou nadozovaný pohled na Chlumín signovaný Leopoldem Jelínkem, v Praze 27. 6. 1843

Vyobrazení pečeti a znaku městyse Chlumína ve chlumínské farní pamětní knize (s. 88 a 89), nahoře celkový pohled na znak i s nadpisem, dole vpravo detail (LMEK)

Na následujících řádcích učiníme přehled zpráv o znaku Chlumína v pramenech a v odborné literatuře v chronologické posloupnosti.

Nejstarší vyobrazení „znaku“ (proč je tento výraz v uvozovkách vyplyne z výkladu) pochází z roku 1843 a je v již zmiňované chlumínské farní pamětní knize. V horní polovině strany 89, je pod nápisem „Štít městyse Klomína někdy č: královské město, jenž Slováci před věky založili a zalidnili“ jeho vyobrazení. V uvedeném nadpise bylo ono „č: královské“ přeškrtnuto, a to ze zřejmých důvodů – bylo to zmatečné konstatování, protože Chlumín nikdy nebyl královským městem, ale zároveň také nikdy nebyl městem jako takovým, ač to slovo škrtnuto není („jenž“, bylo upraveno na „jejž“). Malba představuje oválný štít světlemodré barvy a v něm je červená kvádrovaná a stříbrně spárovaná hradba a věž se stříbrným cimbuřím, proraženou branou se stříbrným bosovaným obloukem, světlezeleným trávníkem, modrou (tmavší než světlemodrý štít) vytaženou mříží, světlemodrými otevřenými vraty na tmavomodrých závěsech, věž je završena stříbrným cimbuřím na krakorcích a tmavomodrou vydutou stanovou střechou, do věže jsou proraženy nad sebou tři dvojice oken čtvercová mezi obdélníkovými. Po stranách věže jsou modré štítky s červeným břevnem a zlatou neobvykle stylizovanou „korunou“. Pod touto malbou je vyobrazen pohled na Chlumín, který je signovaný Leopoldem Jelínkem, v Praze 27. 6. 1843. Na příslušném místě se k tomu vyobrazení vrátíme s kritickým komentářem.

První zprávu o znaku městečka Chlumín v oficiální odborné literatuře přináší Widimského německy psané kompendium městských znaků v Českém království z roku 1864. Když byla v roce 1850 nahrazena před tím ukončená patrimoniální správa správou státního zřízení okresních soudů a okresních, městských a obecních úřadů, převzalo vídeňské ministerstvo vnitra také agendu komunální heraldiky. Pro potřeby této instituce bylo nezbytně nutné získat přehled o existujících a užívaných městských znacích v celém Rakousko-Uhersku. Úkolu vytvořit takovou databázi se ujal vídeňský profesor Widimsky. Jako rodilý Čech začal soupis městských znaků právě v Království českém. Z toho pak rezultovala publikace vydaná v uvedeném roce. Widimsky sám v úvodu své publikace píše, že mnohá města navštívil osobně a jinak využil pomoci svých přátel, či si o informace dopisoval na příslušný úřad. Zdá se, že s Chlumínem vedl korespondenci. Na základě získaných informací Widimsky o Chlumínu napsal: „Das Jahr seiner Entstehung ist unbekannt. Im Jahre 1375 hatte der Ort schon seine Kirche. Eben so unbekannt ist die Zeit seiner Erhebung zum Städtchen und die der Ertheilung seines Stadtwappens, welches aus einem blauen Schilde besteht, worin eine gezinnte silberne Stadtmauer mit offenem Thore, zwei Flügelthüren und heraufgezogenem Fallgitter; hinter der Mauer und oberhalb dem Thore erhebt sich ein vierreckeriger, gezinnter Thurm mit rothem Spitzdach und goldenem Knopfe; auf jeder Seite befindet sich schwebend ein österreichisches Landesschild – ein rothes Schildchen mit einer silbernen Querbinde“ – (překlad: „Rok jeho založení je neznámý. V roce 1357 mělo místo již svůj kostel. Stejně tak je neznámé datum jeho povýšení na městečko a obdržení jeho městského znaku, který se skládá z modrého štítu, v němž cimbuřovaná stříbrná městská zeď s otevřenou branou, dvěma křídly vrat a vytaženou padací mříží;

v roce 1347 setkáváme s Janem a Matějem „od Věže“. Matěj působil ve staroměstské samosprávě od roku 1354 a v městské radě zasedal od roku 1365. Jeho znak je součástí výzdoby arkýře kaple staroměstské radnice (viz níže). Ten byl také majitelem Chlumína. Ještě v roce 1395 daroval chlumínskému kostelu dva zdejší masné krámy a vrbiny na Kří. Zřejmě nedlouho po té zemřel, protože v roce 1398 podával faráře ke chlumínskému kostelu Matějův syn Jan Dubecký z Dubče. Ten v roce 1405 prodal Chlumín s třiceti lány a s okolními vesnicemi benediktinskému klášteru v Břevnově. Husitské války přinesly výrazné změny v držení feudálních statků. Majetek byl zabírán především církevními institucím. Tak přišel břevnovský klášter o Chlumín. Král Zikmund zapsal v roce 1420 chlumínský statek Václavovi z Hrádku. Pak se zde držitelé střídali v rychlém sledu – Jindřich Hrzán z Harasova (1439) a jeho potomci, Samuel z Hrádku (1476), manželé Jan ze Šelmberka a Johanka z Krajku (1507), bratr Johany Kunrát z Krajku. Ten před rokem 1500 prodal Chlumín obci Většího Města pražského. V roce 1529 se dostal do držení Starému Městu pražskému. Tomu, za účast v protihabsburském povstání, byl Chlumín v roce 1547 konfiskován, rok na to ho Ferdinand I. zastavil Anně z Biskupic provdané za Adama Lva z Rožmitálu a nakonec v roce 1555 prodal do dědičného držení. Od Anny koupil Chlumín Jan Špiěl z Milčic, který pro Chlumín vyprosil u Ferdinanda I. potvrzení na dva výroční trhy a dva trhy na vlnu, které král udělil v roce 1559 (Příbyl – Liška, 1975, pozn. č. 173 – SÚA-Saalbuch 286, p. 164). V následujících desetiletích se majitelé opět střídali v rychlém sledu – Sekerkové ze Sedčic (1566), páni z Vřesovic (1590), Kaplířové ze Sulevic (1643), Marie Eliška z Kounic (ok. 1660, dcera Albrechta z Valdštejna, vévody z Frýdlantu), Údrčtí z Údrče (1675), Marie Anna Františka vévodkyně Sasko-Lauenburská (1726), její dědicové vévodové bavorští. V roce 1763 koupil Chlumín Rudolf hrabě z Chotkova a Vojnina, majitel zámku ve Veltrusech. Získané městečko připojil k nově zřízenému majorátnímu panství Jeviněves, které zahrnovalo Jeviněves, Ouholice, Všestudy, Dušníky, Vojkovice, Kozomín a Chlumín. Chotkové byli v Chlumíně vrchností až do konce patrimoniální správy, kterou nahradila správa státní, zřízením okresních soudů a okresních, městských a obecních úřadů v roce 1850. Do uvedené doby vstoupil Chlumín jako městečko (městys).

Po nezbytně nutném exkurzu do historie Chlumína, na který bude níže příležitostně odkazováno, se další řádky budou zabývat samotným znakem.

Znak v Chlumíně se vyvinul z pečeti městečka. Na tomto místě je nezbytně nutné zdůraznit, že pečeť a znak není totéž pro svůj různý původ, různé vlastnosti a různé funkce. Pro fungování samosprávy byla důležitá především pečeť jako prostředek ověřovací a pověřovací, dávající aktům pořízeným listinnou formou právní relevanci. Bez pečeti, či později razítka, by jakákoliv listina nebyla z pohledu práva „plnohodnotná“ a její obsah by nebyl právně závazný. Znak plnil především funkce reprezentační a byl pro život městečka svým způsobem zbytný, nedůležitý a nepodstatný. Na rozdíl od pečeti, bez které se městečko prostě obejít nemohlo.

Protože se pro Chlumín nedochovala žádná zpráva o užívání znaku, tím méně o existenci znakového privilegia, či jeho opisu, musíme odmítnout představu o tom,

že znak byl „chlumecké obci propůjčen po roce 1526“ (Kořán, Světozor 1874, s. 539 – citace in: Alois Příbyl, Karel Liška, Znaky a pečete středoečeských měst, Praha 1975, s. 64). Lze také popřít nutnost povýšení na město jako nezbytnou souvislost s konstituováním znaku (OSN XII, s. 252, in: Příbyl-Liška, 1975, s. 64, pozn. č. 171).

Chlumín byl městečkem již od první poloviny 14. století. Existence pečeti z této či následující doby potvrzena není. Vůbec první zmínka o pečetí nepochází ze žádné listiny, ani ze vzácně zachovaného typáře, ale ze zvonu v chlumínské kostele sv. Máří Magdalény. Píše o něm farář v chlumínské farní kronice (SokA Mělník, FÚ Chlumín, Liber Memorabilium Ecclesiae et Parochiae Klominensis, Thomus II., 1725–1873, s. 43, 88 – dále jen LMEK).

Vedle popisu chlumínskému znaku (o tom více níže) píše i o dokladu jeho užití na zvonu a tam je provázený latinským nápisem „Sigillum oppidi Klominensis“ – „Pečeť městečka Chlumína“. Ačkoliv zapisujícím farářem nebyl dostatečně vnímán rozdíl mezi pečetí a znakem, je jisté, že zde není vyobrazen znak, ale právě pečeť s uvedeným opisem. Zápis ve farní kronice neuvádí datum odlití zvonu a na samotném zvonu letopočet uveden není (viz: Antonín Podlaha, Soupis památek historických a uměleckých, sv. VI. politický okres mělnický, Praha 1899, s. 46). Ale byl zde uveden přečtený nápis s údajem o zvonaři: „Udělan gest odemne Baltazara Hoffmana zvonare M. N. M. P. w Slowanech...“ (M. N. M. P. = Měšťana Nového Města Pražského). Na základě toho můžeme určit přibližnou dobu odlití zvonu. Baltazar

Hoffman působil jako zvonař v dílně v Emauzích (Na Slovanech) v letech 1605–1617 (Ludmila Kybalová, Radek Lunga, Petr Vácha, Pražské zvony, Praha 2005, s. 74). Na zvonu je i řada písmen zkracující jméno objednatele zvonu: I. B. K. Z. W. N. K. I. Z. W. A. Z. V. Ty lze identifikovat jako „Jan Bořivoj Kyšperský Z Vřesovic Na Kulmině – Johanka Z Vřesovic A Z Vdrče“. Jan Bořivoj z Vřesovic byl v uvedené době vlastníkem Chlumína a zemřel okolo r. 1631. Jeho manželkou byla Johana z Údrče. Soudobý soupis uměleckých památek zvon neuvádí (Emanuel Poche a kol., Umělecké památky Čech, 1, Praha 1977, s. 507–508).

- ^{4/} Zřejmě sem nebyli zahrnuti obyvatelé měst a městeček.
- ^{5/} Následuje podrobný popis pluhu a bran: „Der Pflug bestät in den im hauptbefindlichen und zwar rechts eingefliegellen Pflugschaar, an den Sturtz und Rüssl ist das Streichbret befestiget, welches die grackerte Erde rechts hinleget, der Gründel haltet 9 Löcher um mittelst den in fordern Gestellt befündlichen Anzug um Stössel den Pflug zu verlangern oder zu verkürtzen nach Notwendigkeit des Seucht und Tiefer ackern. Das Fordergestell hat den Wendling wie bey jeglichen Pflug verschiedener im Lande befindlichen Pflugsgattungen, der Leyer um den Pflug seine gute Richtung zu geben, ist ebenfalls rechts angebracht. Die Eggen bestehet in 3 Flügeln, jeder Fliegel hat 4 Schwinger und 20 Eggen oder Eidenägel von 8 Zoll, welche hinläufich das ganze allhier in 6 Rorchen bestehende Gewand bestreichen.“
- ^{6/} Tehdy bylo nařizeno zodpovědět tyto otázky:
 1) Výkaz hranic, 2) Které řeky panstvím protékají, 3) Kolik je na panství vesnic, 4) Byla provedena robotní abolice, 5) Jsou na panství pivovary, 6) Jaké mlýny a hospody jsou zde, 7–10) O panských dvorech, o stavu dobytka, pozemcích jak ve vlastní režii tak emfyteutických, 11) Lesy, 12) Rybníky, 13) Ovocnářství, 14) Pastviny, 15) Kostely, fary, duchovní nadace, 16) Budovy.
- ^{7/} Např. při popisu statku Michle a Malešice.
- ^{8/} Velmi zajímavé pak jsou ony dodatky, připomínky a různé návrhy, které někteří vrchnostenská úředníci, pověřeni zpracováním dotazníku sami o své újmě přičinili, jako např. o prospěšnosti větší péče o pěstování sadařství na panství Pardubice (otázka 30).
- ^{9/} Na konec tato připomínka: Zde uvedený statek Dolní Krč nesouhlasí s názvem Horní Krč, jak je uvedeno v soupisu dochovaných popisů. Ovšem takto je to v zachovaných materiálech, kde zřejmě došlo k omylu písaře. Náhodou oba statky byly počítány mezi státní statky, resp. podléhaly administraci státních statků, Horní Krč jakožto nadační statek, Dolní Krč jakožto statek náboženského fondu. Ježto šlo o statky sousedící, mohlo při jejich označování docházet k omylům. Pokud jde o uvedení jednoho zde jako ukázkou, nelze evnt. záměnu brát jako závažný nedostatek, neboť svou povahou, jež je dána zejména polohou, se oba zřejmě nelišily.

Vydáním této studie by Česká genealogická a heraldická společnost v Praze i redakce Genealogických a heraldických listů ráda poblahopřála paní PhDr. Dagmar Culkové k významnému životnímu jubileu. Dagmar Culková (1919) pracovala v letech 1939–1980 v ústředních archivech (Archiv Země české, Archiv Ministerstva vnitra, poté Státní ústřední archiv v Praze), jako správkyně ústředních fondů státní správy z období 1526–1749. Je autorkou řady archivních pomůcek, článků a studií. V této studii zúročila výsledky bohemikálního výzkumu v Archivu Dvorské komory ve Vídni, který prováděla v 70. letech minulého století.

O ZNAKU OBCE CHLUMÍN

Stanislav Kasík

První zmínku o Chlumínu v písemných historických pramenech nelze určit přesně na rok. Nachází se ve formulářové sbírce zv. „Summa Gerhardi“ a ta je historiky zařazena do let 1336 až 1345. Formulářové sbírky byly sestavovány u kancelářů vydávajících větší množství listin s různým obsahem. Na základě znění skutečně vydaných, či fiktivních listin týkajících se rozličných právních, či jiných skutečností, byly pro případ příštích potřeb sbírány koncepce listiny, formulace textů, různé slovní obraty, slohové stylizace. V takové sbírce se nachází i zmínka o Chlumínu (Chlumin oppido cum munitione). Z listiny ve formulářové sbírce vyplývá, že Velflovici Jakub a Matěj měli s Kunou, vdovou po jejich dědovi Mikuláši, spor o Chlumín a o další majetek. Spor byl vyřešen tak, že městečko Chlumín připadlo bratrům Jakobovi a Matějovi a Kuna získala vsi Zátvor a Semílkovice. Z uvedeného formulářového záznamu lze také dovodit, že majitelem Chlumína byl již zmíněný Mikuláš starší Velflovic, který je připomínán v letech 1310–1332. Je jistě pozornosti hodné, že o Chlumínu se již při první zmínce píše jako o opevněném městečku (resp. o městečku s tvrzí – ono „munitione“ lze vyložit jako opevnění, či jako tvrz). Hradby opevnění nutně nemusely být z kamene, ale například z dřevěných kůlů. Zda jde o tvrz nebo o opevnění nemění nic na skutečnosti, že v uvedené době byl Chlumín významným sídlem, které jistě bylo místem trhu a snad lze uvažovat o jeho poloze na některé z frekventovaných obchodních cest směřujících z Prahy na sever k možným přechodům přes Vltavu u Lužce nebo Labe u Obříství. Významnost Chlumína podtrhuje i skutečnost, že v rámci organizace církevní správy Českého království ve 14. století byl sídlem děkanátu, ke kterému náleželo devatenáct far v obcích na území tzv. Meziříčí, tj. oblastí mezi Vltavou a Labem. Chlumínský farní kostel sv. Máří Magdalény je doložen k roku 1362. V průběhu druhé poloviny 18. století došlo k dosud nebývalému rozmachu výstavby státních silnic. Tím došlo k výrazné změně komunikační sítě přeměrováním dřívějších zavedených obchodních a cestovních tras. Chlumín se tím ocitl mimo hlavní tahy nově vzniklých silnic. Přesto si svůj statut městečka podržel i nadále (August Sedláček, Hradby, zámky a tvrze Království českého, XV, Praha 1927, s. 265–266; August Sedláček, Místopisný slovník historický Království českého, b. m a d. v., s. 316–317, dále MSH; Karel Kuča, Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, 2. díl, Praha 1997, s. 415–417; Ottův slovník naučný, XII, Praha 1897, s. 252; Antonín Profous, Místní jména v Čechách, II., Praha 1949, s. 21–22; www.chlumin.cz).

Prvními známými vlastníky Chlumína byli členové pražské staroměstské patricijské rodiny Velfloviců. Jednotliví členové rozvětvené a početné rodiny se vzájemně odlišovali „přídomy“ podle jmen jimi obývaných pražských domů – například někteří z těch, kteří vlastnili na Starém Městě dům nazývaný „Věž“ nebo „U věže“. Tak se

Otázka 56: Kdy se lidé obvykle žení a vdávají, v jakém věku muži a v jakém ženy.

Pardubice: Muži mezi 22–30 rokem, ženy mezi 18–22 rokem.

Poděbrady: Muži ve 24 letech, ženy v 18 letech.

Dolní Krč: Muži většinou ve 20–21 (ev. až 24) letech (výjimečně v 17 letech), ženy mezi 16–18 rokem.

Otázka 57: Zda se ne panství vyskytly nějaké zločiny a jaké jsou nejčastější.

Pardubice: Jen menší krádeže apod.

Poděbrady: Kriminální zločiny přicházejí jen zřídka, častější jsou jen různé menší přečiny, jako rvačky, polní pých. Jsou trestány vězením nebo nucenými pracemi. K tomu se zde činí připomínka: Upozorňuje se na vzrůstající se přepych ve strojení, který je rozšířen i mezi selským stavem, ale o tom musí rozhodnout vyšší místa, zda by bylo záhodno toto nějak omezit.

Dolní Krč: Zdejší poddaní nemají ke zločinnosti žádných sklonnů.

Otázka 58: Zda je mnoho sebevražd.

Pardubice: Za posledních 7 let jeden případ.

Poděbrady: Žádný případ.

Dolní Krč: Žádný případ.

Otázka 59: Které nemoci jsou nejčastější a zda některé mají přímo lokální příčiny. Jak je lze odstranit.

Pardubice: Žádné zvláštní nemoci, které by měly lokální příčiny, se zde nevyskytují.

Poděbrady: Žádné zvláštní nemoci se zde nevyskytují, pouze snad to, že zejména mladí lidé jsou zvyklí jísti nezralé ovoce, z čehož dostanou tzv. studenou horečku („Kalte Fieber“).

Dolní Krč: Mimo malé horečky a zápaly a ty jsou jen zřídka, žádné zvláštní nemoci zde nejsou.

Otázka 60: Zda proběhlo na panství očkování proti neštovicím a zda na ně mnoho lidí umírá.

Pardubice: Očkování neproběhlo, některá léta umírá na neštovice dost dětí.

Poděbrady: Zatím očkování neproběhlo, ač by bylo jeho všeobecné zavedení pro obyvatelstvo velmi prospěšné, neboť nedávno byla mezi dětmi epidemie (neštovic).

Dolní Krč: Jen jedno dítě bylo očkováno. Děti celkem jen zřídka umírají na pravé neštovice.

Podle datování (např. na elaborátu z panství Poděbrady) vypracování dotazníku se uskutečnilo během května 1802. V některých odpovědích můžeme číst, že údaje platí pro posledních 7 (někde i 9) let, z čehož by bylo možné usuzovat, že podobné dotazníky byly v pravidelných termínech. Např. v popisu panství Tuchoměřice se zachoval popis polohy panství vypracovaný podle nařízení administrace státních statků z 2. 10. 1795.

Je zřejmé, že vrchnostenská úředníci, kteří měli za úkol dotazník zpracovat, usuzujeme-li nyní pouze o onom IX. bodu, týkajícího se poddaných, chtěli poddané uvést ve víceméně dobrém světle (což možno pozorovat např. při statku Dolní Krč), k čemuž je vedla buďto okolnost, aby z příliš nepříznivých odpovědí nebyli sami potahováni k zodpovědnosti, anebo se otázkami nechťeli tak dalece podrobně zabývat a podat věrohodný a zcela pravdivý rozbor situace poddaných. Jiní úředníci naopak na poddané žehrali, např. na jejich lenost, kterou prý učí i své děti^{7/}, či na velkou parádivost zejména u žen, že prý i ty chudší se strojí do hedvábí ozdobeného zlatými a stříbrnými portami a nosí bohatě vyšíváné šátky.^{8/}

Na závěr nutno zdůraznit, že je škoda, že se nedochovaly tyto popisy pro všechny státní statky, ale také zejména to, že nařízení, které rozhodlo o jejich vypracování, se nevztahovalo na veškerá panství a statky v celých Čechách, což by bylo dnes představovalo jedinečný pramen pro poznání celkového stavu pozemkové držby, její prosperity, poměru mezi poddanými apod. Nicméně i takto, poněvadž státní statky se nalézaly v různých podmínkách pokud jde o zeměpisnou polohu, tím i bonitu půdy, prosperity hospodaření a tím i předpokládaných odlišných poměrů mezi poddanými, lze tento popis státních statků pokládat za jakýsi reprezentační vzorek celkových poměrů v českém království na počátku 19. století, tedy v době, kdy se měly již v odstupu 20 let plně projevit důsledky rozsáhlých reforem z doby josefínské, či důsledky abolic, která kdysi byla zaváděna právě na státních statcích.

Zde uvedený nepatrný výsek z celého tohoto komplexu informací, by měl být popudem k získání tohoto pramene ať již cestou reprodukce nebo podrobného vyexcerpování na místě samém a pak náležitěho zpracování informací takto získaných.^{9/}

Poznámky:

^{1/} Insinuát v administraci státních statků č. 989 z 13. dubna.

^{2/} Podle dotazníkové akce podléhaly zodpovězení dotazníku tyto panství a statky: Brandýs nad Labem, Přešov, Králův Dvůr, Mirošov, Osek, Hauenštejn (dnes Horní Hrad), Pardubice, Poděbrady, Podbořany, Smiřice, Hoříněves, Zbiroh, Hodkov, Brložec, Údrč, Točnick, Toužim, Starosedlský Hrádek, Liběšice, Michle, Malešice, Milíčevy, Hrochův Týnec, Žaclěř, Tuchoměřice, Český Dub, Pacov, Chvaly, Hlubočepy, Horní Krč, Středokluky, Tuř a Sběř, Vysočany, Větrný Jeníkov.

^{3/} Popisy se zachovaly pro tato panství a statky: Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Domänenakten, Fasc. 1 (Rote Nummer 9, balík 7139): Hauenštejn, Králův Dvůr, Mirošov, Osek; Fasc. 3 (Rote Nr. 11, balík 7141): Poděbrady, Podbořany; Fasc. 4 (Rote Nr. 12, balík 7142): Brložec, Údrč, Točnick, Toužim, Starosedlský Hrádek; Fasc. 5 (Rote Nr. 13, balík 7143): Liběšice, Michle, Malešice, Milíčevy, Hrochův Týnec (nemá však podrobný popis), Žaclěř, Tuchoměřice, Český Dub; Fasc. 20–26 (Rote Nr. 14, balík 7144a): Pacov, Chvaly a Hlubočepy (popis jen k bodu IV), Horní Krč, Středokluky, Tuř a Sběř (popis jen k bodu VII), Vysočany (popis jen k některým bodům), Větrný Jeníkov; (Rote Nr. 15, balík 7144b, svázáno v knihách): Pardubice.

Otázka 47: Kolik je porodních bab.

Pardubice: Celkem 51.

Poděbrady: Zkoušených je 26, nezkoušených 12. Od vrchnosti žádný plat nedostávají, ale jsou případ od případu odměňovány samotnými šestinedělkami.

Dolní Krč: Pod přísahou je jedna v Michli a jedna v Kunraticích.

Otázka 48: Zda existují na panství léčitelé koní a ostatního zvířectva a zda jsou od vrchnosti opatřeni, nebo se snad léčení svěřuje kovářům, pohodným či rasům.

Pardubice: Tři chirurgové jsou zkoušeni i pro léčení zvířat. V menších případech se chodí ke kováři.

Poděbrady: Ne, při dobytčím moru je volán krajský fysik a krajský chirurg, kteří přezkoumají stav a předepíší prostředek proti onemocnění. Při jednotlivých případech jsou vyhledáváni zkušení lidé, zejména kováři, aby poradili. Těž mnozí obecní ovčáci znají různé domácí léčebné prostředky.

Dolní Krč: Zvláštní léčiteli koní nejsou. Obvykle léčí koně kováři, ve vážnějších případech je brán zvěrolékař z Prahy, dr. Töpl.

Otázka 49: Zda se větší onemocnění dobytka hlásí.

Pardubice: Velká onemocnění se hlásí.

Poděbrady: (rubrika nebyla vyplněna)

Dolní Krč: Podle krajského fysika a zvěrolékaře dr. Töpla se nemocný kus oddělí od kusů zdravých. Po uhynutí se vše včetně kůže zahrabe.

Otázka 50: Kolik je na panství rasů a pohodných, jaké mají emolumentum, své místo si koupili nebo pronajali. Jsou ve vážnosti či v opovržení u ostatního obyvatelstva, nepřechovávají u sebe nějaké nekalé živly.

Pardubice: Zde jsou celkem 3 pohodní (v Pardubicích, Přelouči a v Dašicích). Od nikoho nejsou znevažováni a žádné nekalé živly nesmějí přechovávat.

Poděbrady: Pohodný je v Kluku a své povinnosti vykonává. V opovržení není, vede spořádaný život a není obav, že by přechovával nekalé živly.

Dolní Krč: Pohodný je v Dolní Krči a v Madršejdě (Mšec). Je s nimi zacházeno jako s ostatními („gesellschaftlich“) a jsou to spořádaní lidé („ehrliche Leute“).

Otázka 51: Jak je zabezpečen majetek sirotků, a to jak poddaných tak svobodných obyvatel. Jak to je se stanovením jim poručníků, zda jsou dědické podíly zpeněženy a peníze ukládány na úrok a jak jsou zabezpečeny.

Pardubice: O majetek sirotků pečuje řádný sirotčí úřad. Stav jmění sirotčího v přítomné době činí 142020 zl. Vše se děje podle příslušných nařízení a předpisů, jež byly v těchto záležitostech vydány.

Poděbrady: Na poděbradském panství je řádný sirotčí úřad a existuje úřední osoba pověřená správou sirotčího jmění jak poddanských sirotků tak sirotků po osobách

svobodných. Sirotčí účty jsou řádně vedeny a skládány ročně u státní účtárny. Každý sirotek dostane poručníka, který pak je povinen skládat počty na vrchnostenském úřadě. Zpeněžení se děje podle vůle testátora a to předepsanou formou jako veřejná dražba („Versteigerung“). Peníze jsou pak ukládány na 5% úrok.

Dolní Krč: Při úmrtí je úředně projednána pozůstalost a jmění rozděleno mezi sirotky, kterým jsou ustanoveni poručníci. Sirotčí účty jsou řádně vedeny a sirotčí peníze jsou půjčovány na hypotéku na 5% úrok.

Otázka 52: Zda je a jak je omezeno dělení selských usedlostí (Usedlost nemá být menší než 40 měřic).

Pardubice: Dělení proběhlo jen tam, kde bylo více než 85 měřic. Kde bylo např. 70 měřic, tam zůstalo hospodářství neděleno, neboť kde je špatná půda, musí být 50–60 měřic. Dosud existuje na 600 selských gruntů, kde je výměra 100–250 měřic. Ti však neprodukují ani zdaleka tolik, jako ti, co mají hospodářství dobře zřízené.

Vrchnostenská připomínka: Mělo by být povoleno odprodávat pole i domkářům a podruhům, aby ale sedlákům zbylo po 60–70 měřicích. Domkáři jsou pracovití a lépe obdělávají pole než sedláci. Sedlák, který se dostane do nesnázi může odprodat pole, ale jen tomu, kdo již nějaké zdanitelné pole drží, kdo nic nedrží, tomu se nesmí odprodat. Tito domkáři (bezzemci) jsou však schopní a chtěli by odkoupit alespoň 5–15 měřic, což se však dosud nepovoluje. Ti si pak od sedláků pole pronajímají nebo s nimi sejí napůl, což však není dobré a vede ke špatnému obdělávání.

Poděbrady: Dělení děje se podle zemských nařízení, mimo louky a lesy. Při dělení nesmí zůstat méně než 40 měřic.

Dolní Krč: V posledních 7 letech bylo jen dvoje dělení, neboť zde je jen málo usedlostí k tomu vhodných.

Otázka 53: Vztahují-li se zde uvedené dotazy také na židy a osoby svobodné.

Pardubice: Nikoliv

Poděbrady: Nemají vztah k židům a osobám svobodným.

Dolní Krč: Nemají vztah.

Otázka 54: Zda se nepěstuje zbytečný přepych při křtinách, svatbách i pohřbech.

Pardubice: Nikoliv.

Poděbrady: Při křtinách a pohřbech není žádný přepych, při svatbách je podáván přiměřený oběd nebo večeře.

Dolní Krč: Žádný zbytečný přepych se nevyskytuje.

Otázka 55: Zda nejsou tajné porody či dokonce utrácení novorozeňat.

Pardubice: V posledních 7 letech byly 2 případy.

Poděbrady: Nevyskytl se žádný takový případ.

Dolní Krč: Žádný takový případ se nevyskytl.

Poděbrady: Jen zřídka kdo rozumí německy, pouze ti, kteří byli na vojně.

Dolní Krč: Německy nikdo nerozumí.

Otázka 38: Zda mají v úctě náboženství a navštěvují kostel.

Pardubice: Náboženství mají v úctě a kostel pokud možno navštěvují.

Poděbrady: Katolíci mají náboženství v úctě a do kostela chodí pilně, avšak protestantské modlitebny nejsou tak navštěvovány, neboť věřící k tomu nejsou vázáni.

Dolní Krč: Kostel vesměs pilně navštěvují.

Otázka 39: Je jejich hospodářské nářadí dobré a komu patří.

Pardubice: K jejich hospodářskému nářadí nelze nic vytknout.

Poděbrady: Hospodářské nářadí poddaných je dobré.⁵¹

Dolní Krč: Nářadí, a to pluh a brány jsou polním pracím dobře přizpůsobeny.

Otázka 40: Jakých hospodářských chyb se poddaní dopouštějí.

Pardubice: Odkazuje se na odpověď na otázku 20.

Poděbrady: Polní práce je dobrá, chyby celkem nedělají záleží na správné době, kterou hospodář věnuje polním pracem a též na tom, aby byl správný poměr mezi výměrem polí a stavem (množstvím) dobytka.

Dolní Krč: Hospodářství poddaných nemá chyb, na nichž by byli oni vinni.

Otázka 41: Jak by bylo možné přivést je k lepším hospodářským znalostem.

Pardubice: Novoty přijímají velmi těžko, jsou uvyklí dělat všechno jako jejich předkové, bylo by snad možné je získat dobrým příkladem, ale poněvadž všechny panské dvory byly rozděleny, nelze je žádnými příklady (tj. dobrého hospodaření) učit. Mělo by se zejména dbát, aby se dělaly a) rygoly, zejména v nižších polohách, aby voda mohla odtékat, b) zamezit noční pasení koní a také celoletní pasení dobytka, c) pěstovat více brambor a jetele, d) zlepšit péči o hovězí dobytek, aby ne zvětšil výnos, e) v každé obci by měl být obecní býk, f) měl by být dostatečný počet dobytka u jednotlivých sedláků. To vše by se mělo nařídít z vyšších míst (tj. zemskou vládou). Přebytky pastviny by se mohly změnit na pole a louky. Zadluženým a nepořádným sedlákům by se mělo hospodářství prodat.

Poděbrady: Odkazuje se na odpověď na otázku 40.

Dolní Krč: K lepšímu hospodaření by mohli být přivedeni pomocí pilných a v hospodářství zkušených vrchnostenských úředníků.

Otázka 42: Zda se udály a kdy za posledních 9 let nějaké pohromy jako je dobytčí mor, požáry, záplavy, epidemie ap.

Pardubice: Byly časté záplavy, požáry apod.

Poděbrady: Dobytčí mor 1799/1800, neštovice mezi dětmi 1799/1800. Při dobytčím moru zašlo 3495 kusů dobytka a škod bylo 60000 zl. Škody ohněm byly podrobně vypsány i s udáním v oddíle IV dotazníku, podobně jako škody krupobitím.

Dolní Krč: Škody od velké vody byly zejména v Hodkovičkách, ale i jindy, dále požáry atd.

Otázka 43: Zda jsou na panství lékaři, krajští fysikové a chirurgové. Kolik jich je a kde jsou, zda jejich léčení bývá úspěšné, podle jakých tax se jim platí, zda dostávají stálý plat a nějaká emolumenta.

Pardubice: Krajský fysik sídlí v Chrudimi, v městech jsou chirurgové, pro poddané jsou 3 vrchnostenská chirurgové v Pardubicích, Přelouči a Dašicích. Od chudých chirurg nepožaduje nic, od bohatých dostane za léky. Dostává plat z kontribuční pokladny.

Poděbrady: Lékař zde není. Krajský fysik a chirurg je v Jičíně (tj. v sídle krajského úřadu bydžovského kraje). O jejich platech a taxách není nic známo. Na panství je chirurg, který má plat a naturální deputát, vše z panského důchodu. Za to má povinnost léčit bezplatně poddané a poskytnout jim potřebné léky. Prokázal svou dovednost i jako porodník.

Dolní Krč: Lékař zde není, krajský fysik sídlí v Praze a v nutných případech je žádán o pomoc. Od statku nic nedostává. V naléhavých případech je brán lékař z Prahy, který dostane denně 1–2 zl.

Otázka 44: Neprovazují snad některé k tomu nepovolané osoby léčení a ranhojičství. Nezabývá se tím snad pohodný či ras.

Pardubice: Někdy ano

Poděbrady: Ne

Dolní Krč: Ne

Otázka 45: Jsou na panství privilegované lékárny, dodržují se taxy za léky, jsou tyto v dobrém stavu, kdo je reviduje a visituje a jak často a kam se visitační zprávy zasilají a co po nich následuje.

Pardubice: V městě Pardubicích je privilegovaná lékárna. Taxy za léky jsou podle úředních nařízení. Lékárny jsou visitovány krajským fysikem a zprávy o tom jsou posílány krajským úřadům.

Poděbrady: Na panství není žádná privilegovaná lékárna, je pouze v Nymburce (tj. 1 míli) a v Kolíně (tj. 2 míle). Bezpochyby jsou v dobrém stavu, neboť jsou každoročně visitovány krajským fysikem, pokud jde o taxy, jsou vázány všeobecnými předpisy. Zprávy o visitacích jsou krajským fysikem posílány do Prahy na lékařskou fakultu.

Dolní Krč: Lékárny zde nejsou a léky jsou brány z Prahy.

Otázka 46: Zda se neprodávají nějaké universální léky, arkana či pod.

Pardubice: Ne

Poděbrady: Ne, poněvadž je to zemskými zákony zakázáno.

Dolní Krč: Prodávají se.

z Buštěhradu a Přílepu. To stojí 1 strich (starý český strich) s dovozem 1 zl. 15 kr. Jinak se dříví vozí z panství Ronov-Křinec, nebo se plaví po vodě z Pardubic a „Bolehradu“ (správně Borohrádku). Ceny stále stoupají. Pokud je dřevo z vrchnostenských nebo poddanských lesů, kupuje se po kmenech nebo na sáhy.

Dolní Krč: Topí se dřevem nebo kamenným uhlím (z Buštěhradu) 1 a půl strichu uhlí s dovozem stojí 20 kr. Dříví se vozí z Průhonic, Lojovic, Břežan a Velkých Popovic. Na vodě (od dřevařů na Vltavě) se platí sáh 3 zl. 15 kr., ale i více.

Otázka 30: Zda se pěstuje sadařství a zelinářství a jaké druhy ovoce a zeleniny. Mají je poddaní jen k vlastní potřebě nebo i na prodej.

Pardubice: V městech a městečkách jsou tzv. kuchyňské zahrady, ale pěstuje se na nich jen trochu brambor, zelí, řepa. Na nově založených vsích (pruskými osídlenci) se pěstuje zelenina a prodává se. Ovoce se pěstuje velice málo, poddaní sadařství vůbec nerozumějí, ačkoli půda by k tomu byla dobrá. Je tu jen jeden sadař ve vsi Rábu, který má za povinnost ročně vysadit 600–700 stromků a poddaným prodávat 1 kus za 7 kr. To je však málo a není naděje na zlepšení.

K tomu je zde ještě poznamenání vrchnostenského úředníka: Děti by se měly učit sadařství ve školách. Je zde 40 škol a u některé je založena zahrádka. Chlapci by se ve škole měli učit štěpování, očkování apod. Kdyby se všude vysadily stromky, asi 4 až 5000 zušlechťených odrůd, kolik by to bylo za 5 let! Učitelé by se to ovšem museli nejprve sami naučit. Za vyučování sadařství by pak dostávali navíc 5 zl. ročně. U pěti škol už vrchnost, úřad začal s pěstováním ovocných stromků. Úhrada na zakupování stromků by se měla dít z kontribuční pokladny.

Poděbrady: Ovoce se zde pěstuje a někde mají dokonce pěkné mladé stromky vysázené tam, kde nedávno ještě bylo pusto. Mimo to se pěstuje na polích hrách, čočka, zelí a řepa a někde se i odprodává.

Dolní Krč: Menší množství stromků se pěstuje, ale je to nedostatečné, v Hodkovičkách se pěstuje zelí a žlutá řepa a prodává se v Praze (asi 300 zl. výnosu).

Otázka 31: Zda se pěstuje chmel a kručinka barvířská (Färbekrauten) a řepka a kolik.

Pardubice: Chmel ani krušinka se nepěstují, řepka trochu.

Poděbrady: Pro stále vysokou cenu chmele začalo se s pěstováním v Hořátví (?) a Zboží a to dosti úspěšně, začne se proto i na jiných místech. Krušinka ani řepka ne pěstuje.

Dolní Krč: Nic z toho se nepěstuje.

Otázka 32: Zda se poddaní mimo zemědělství ještě něčím živí.

Pardubice: Poddaní, kteří žijí blízko měst si přivydělávají orbou pro městské obyvatelstvo. Ti, kteří žijí v horních oblastech, pracují v lese. K různým pracem musejí být nuceni, ačkoli v aboliční smlouvě to mají výslovně za povinnost pracovat za peníze, ale oni si šetří své koně, hlavní klisny, když jsou březí.

Poděbrady: Jen tu a tam provozují povoznictví.

Dolní Krč: Nemají žádný jiný výdělek.

Otázka 33: Co dělají za dlouhých zimních večerů a k čemu vedou své děti.

Pardubice: Ženy předou, ale jen pro domácí potřebu, jinak se u sedláků nic nedělá. U domkářů a podruhů se přede bavlna pro faktory. Kdyby však chudí lidé byli pilnější, mohlo by se napříst více.

Poděbrady: Ženy předou, staří derou peří, muži opravují hospodářské a domácí nářadí.

Dolní Krč: V zimě se do 5 hodin mlátí, krmí se dobytek, dere se peří a opravuje se hospodářské nářadí.

Otázka 34: Zda se poddaní nacházejí v dobrých finančních poměrech anebo jsou zadlužení. Jak velké jsou dluhy.

Pardubice: Na panství je zhruba 3/8 hospodářství dobrých, 4/8 prostředních a 1/8 špatných. Je těžko zjistitelné, jak dalece dluhy převyšují majetek. U poddaných se silně zakořeněným zvykem platit jen pod pohružkou exekuce, vězení apod. Stálé upomínání a vymáhání dávek na nich je nejtěžší povinností vrchnostenských úředníků. Mimo to proběhly různé živelné pohromy, takže se celková suma dluhů zvětšila. V roce 1766 činila 95376 zl., kdežto za 35 let (tj. v r. 1802) činí již 181428 zl.

Poděbrady: I přes dlouhotrvající válečné dodávky, přípravek, vojenské průchody a válečnou třídní daň, jsou poddaní v poměrně dobrých finančních poměrech, neboť je odškodnila vysoko cena za obilí. Je-li jednotlivec zadlužen, nepřesahují dluhy jeho majetek.

Dolní Krč: Většina je v dobrých poměrech, pouze 4 poddaní jsou m tom špatně, avšak dluhy nepřevyšují 1/3 majetku.

Otázka 35: Neoddávají se pití, a když ano, jak by se měli tomu odvykat.

Pardubice: Něco málo sedláků se oddává pití a hraní, obvykle ti, co jsou zadlužení.

Poděbrady: Pití se neoddávají.

Dolní Krč: Pití se neoddávají, jsou to velmi pilní lidé.

Otázka 36: Umějí číst a psát.

Pardubice: Ze starších sedláků neumí všichni číst a psát, z mladších (kolem 30 let) umějí skoro všichni.

Poděbrady: Po zavedení normálních škol umějí číst a psát, ačkoli některá selská děvčata psát neumí, avšak na tom mají vinu rodiče.

Dolní Krč: Většina umí číst a psát.

Otázka 37: Zda poddaní, kteří nejsou původem Němci, německy umí.

Pardubice: Rozumějí jen česky. Bohatí sedláci však posílají své syny do měst do škol, kde se vyučuje německy, nebo je posílají do vesnic s německým obyvatelstvem, aby se německy naučili.

Otázka 21: Jak jsou stavebně vybaveny domy a hospodářské budovy, jaké jsou střechy.

Pardubice: Stavení má prostornou světnici (geräumige Stube), předsíň (Vorhaus), kuchyni, komoru, dále stáj, maštal, chlévy pro ovce. Stodola stojí zvlášť. Též existuje malá světnička pro výměnkáře. Velké statky mají kůlny (Schuppen), malé sýpky, špejchary (Getreideschüttboden). Střechy jsou doškové s rákosím (Schifrohr), někde i šindelové. Stavení jsou celkem dobrá, jen někteří je mají v nepořádku.

Poděbrady: Bývá klenutá kuchyně se zděným komínem. Stavení jsou pokryta většinou došky, pokud je na blízku rybník, povoluje vrchnost bráti si tam rákos. Někde bývá klenutá i komora a stodola, kde si může hospodář zachránit své svršky, kdyby vznikl oheň.

Dolní Krč: Domky jsou nízké (bei ebene), mají jednu světnici, kuchyni, 1–3 komory, stáje a chlévy. Komíny jsou někde ze dřeva, střechy většinou šindelové, došků je málo. Stavení jsou udržována.

Otázka 22: Zda jsou komíny zděné a vybavené proti ohni.

Pardubice: U stavení postavených v posledních 30 letech jsou komíny zděné, starší je mají dřevěné. Komíny jsou však 4x ročně vymetány a pokud by se vyskytla závada, je odstraněna.

Poděbrady: Dříve bývaly komíny pouze dřevěné a na panství je dosud 378 dřevěných komínů. Vrchnost však poskytuje ze svých cihel cihly poddaným a to za výrobní cenu na stavbu komínů.

Dolní Krč: Některé jsou kamenné.

Otázka 23: Zda je každý hospodář vybaven hasicím náradím (ruční hadicí, žebříky, sekerami apod.)

Pardubice: V městech a městečkách je dostatečné hasicí náradí (hadice, stříkačky, sekery). V každé vsi pak je 1 nebo 2 stříkačky.

Poděbrady: Každý hospodář je opatřen náležitým hasicím náradím (hadicemi, žebříky, sekerami atd.) Mimo to na poděbradském zámku je dostatečné vybavení (např. vůz na sudy s vodou, velké i malé hadice atd.), takže je lze v případě nutnosti použít i v okolí.

Dolní Krč: Hospodáři mají hasicí náradí, někde mají i ruční stříkačku.

Otázka 24: Zda jsou ve vsích protipožární nádrže.

Pardubice: U většiny vesnic je rybník, potok či jiná voda, takže zvláštní nádrže nejsou nutné. U osad výše položených jsou studny a nádrže by se zde stejně daly těžko zřídit.

Poděbrady: V každé vsi nejsou, ale všude je zde dostatek vody k použití, vyjma ves Chleby, kam pro vyšší polohu nelze vodu vésti.

Dolní Krč: Nádrže jsou všude.

Otázka 25: Zda je dostatek vody jak pro zásobování lidí, tak pro dobytek a v případech, kde je o vodu nouze, jak tomu odpomoci.

Pardubice: Vody je všude dostatek.

Poděbrady: Vody je všude dostatek, pouze ve vsi Chlebích jsou jen studně, ale ty nevysychají ani v době sucha. Dobytek se chodí napájet do Drahelského potoka asi 1/4 hod. vzdáleného. Zřízení přívodu vody pod tlakem (Druckwerk) by bylo velmi nákladné.

Dolní Krč: Vody je jak pro lidi tak pro dobytek dostatek.

Otázka 26: Zda jsou pece (Bakofen), pazderny, kovárny apod. dostatečně vzdáleny od lidských obydlí.

Pardubice: Pece jsou při každém stavení, pazderny, které byly stavěny během posledních 30 let, jsou od obydlí leny. Staré kovárny se nacházejí v blízkosti obydlí.

Poděbrady: Pece jsou v každém obydlí, pazderny jsou stranou vesnic, staré kovárny jsou přímo ve vsích, u nově stavěných se dodržuje, aby byly 100 kroků od ostatních stavení.

Dolní Krč: Pec je v každé chalupě, ale není nikterak zabezpečena. Pazderny zde nejsou, kovárny jsou sice ve vsi, ale bývají poněkud dále od stavení.

Otázka 27: Kde se močí konopí a len, zda v rybníční vodě nebo ve vodě, která slouží k napájení dobytka.

Pardubice: Len a konopí se močí v rybnících, potocích a kanálech, kde se však dobytek nenapájí.

Poděbrady: Močí se pouze ve stojatých vodách.

Dolní Krč: Len ani konopí se zde nepěstuje.

Otázka 28: Zda není nedostatek pracovních sil a jestliže ano, jak tomu lze odpomoci.

Pardubice: Někdy chybí pracovní síly v době žni (srpen až říjen), avšak nyní právě není nedostatek.

Poděbrady: Pracovní síly zde sice jsou, ale po robotní abolicí dostává nádeník za dlouhý pracovní den 12 kr. a za krátký 10 kr. Vrchnost musí vynakládat značné úsilí jak je získat. Když nádeník pracuje u jednotlivých sedláků nebo u nějakého měšťana, dostane 18 kr. denně. Až přestane drahota budou muset slevit ze svých požadavků.

Dolní Krč: O pracovní síly není nouze.

Otázka 29: Jakého paliva se užívá k topení (zda dřeva, kamenného uhlí, rašeliny apod.). Zda poddaní palivo kupují a jak draho, či je dostávají a to zda libovolně nebo na nějaké odběrní poukazy.

Pardubice: Topí se výhradně dřívím, poddaní mají dostatek dřeva z vlastních lesů a částečně je kupují. Topení kamenným uhlím nebo rašelinou zde není známo.

Poděbrady: Topí se výhradně dřívím, pouze kováři a zámečníci kupují kamenné uhlí

Otázka 13: Kolik mají poddaní dobytka.

Pardubice: Dobytek je vykázán podle vesnic, nikoliv podle jednotlivých vlastníků. Tak např. na celém panství je 21 chovných hřebců, 3839 valachů, 985 hříbat. Z hovězího dobytka: chovných (plemenných) býků 49, tažných volů 1349, dojnic 8808, telat 3232, ovcí 4195, prasat 2542, drůbeže 15078. K tomu se zde podotýká, že tento počet není úplný, neboť poddaní z obavy, že z dobytka po jeho sepsání budou platit (odvádět), jej skrývají po lesích.

Poděbrady: Rozpis dobytka je v příloze proveden podle jednotlivců, průměrně mají sedláci 2 koně, výjimečně až 5 koní. Hovězího dobytka 1–2 kusy, někde ale i 6 kusů a zcela výjimečně i 9 kusů. Většinou je dobytek v dobrém stavu.

Dolní Krč: Průměrně drží 1–2 koně.

Otázka 14: Zda poddaní pole a louky dobře obdělávají a zda je udržují v dobrém stavu.

Pardubice: Záleží na hospodáři a rovnoměrném stavu polí a dobytka. Např., kde chybí dobytek, jsou i pole špatná. Sedláci se málo starají o hnojivo. Tím, že dobytek je 7 měsíců na pastvě, ubude 2/3 letního hnoje. Hony (Fluren) jsou různě rozděleny a bonita půdy je také různá. Zimní osev: pšenice, žito, jarní osev: ječmen, proso nebo oves. Na písčinych půdách druhý rok šito, třetí rok buďto žito, oves, hrách, vikev, na hnojených polích proso, len, konopí. V době úhoru se někde pěstují brambory a jetel. Za to si poddaní velmi potrpí na pěstování koní (vliv na to mají tamní hřebčiny resp. plemenní hřebci těchto hřebčínů). Za posledních 20 let se chov velmi zlepšil.

Poděbrady: Poddaní dobře obdělávají svá pole, mimo to je na to dohlíženo i ze strany panství (úřední). Pole jsou rozdělena na 3 díly, 1/3 na zimní osev, 1/3 na jarní a 1/3 zůstává jako úhor.

Dolní Krč: Poddaní dobře hospodaří. Je zaveden způsob trojhonného hospodářství. 1. rok zimní osev, 2. rok letní, 3. rok úhor.

Otázka 15: Jaké druhy obilí se osévají a v jakém množství.

Pardubice: Pšenice 8243 měřic, žita 144925 měřic, ječmene 26498 měřic, ovsy 122925 měřic.

Poděbrady: Na rustikálních polích: pšenice 29039 mandelů, žita 61760 mandelů, ječmene 62082 mandelů, ovsy 26758 mandelů, hrachu 3687 mandelů, čočky 394 mandely. Na emfyteutických dominikálních polích (osídlenců): pšenice 5759 mandelů, žita 11163 mandele, ječmene 10400 mandelů, ovsy 6468 mandelů, hrachu 234 mandely, čočky 30 mandelů.

Dolní Krč: Kolik se ročně pěstuje se nedá zjistit, protože poddaní nevedou žádnou evidenci.

Otázka 16: Jak se pěstují brambory.

Pardubice: Ve vsích německých (osídlenců) pěstuje každý brambory, v českých jen někde, a to kde jsou malé usedlosti. K pěstování brambor a jetele jsou poddaní každoročně vyzýváni, ale velcí sedláci se k tomu ještě nepřiklonili.

Poděbrady: Ročně kolem 3000 měřic.

Dolní Krč: Pěstují se jen málo.

Otázka 17: Jak se využívá úhoru.

Pardubice: Úhoru se užívá k pastvě, pečlivější hospodáři na něm pěstují jetel, brambory, hrách nebo vikev.

Poděbrady: Na pasení dobytka a ovcí.

Dolní Krč: Poukazuje se na odpověď k otázce 14.

Otázka 18: Kolik mají poddaní v současné době zásob obilí, sena a slámy.

Pardubice: Nelze říci, bylo by velmi pracné to zjišťovat a ani pak by to nebylo úplné.

Poděbrady: To lze v současné době těžko říci, poddaní celkem zásoby mají, ovšem doufají v dobrou úrodu. Noví osídlenci zásoby prodávají, aby měli peníze na platební povinnosti.

Dolní Krč: Toho času není v zásobě ani obilí, ani seno nebo sláma a dobytek se musí jen pást.

Otázka 19: Zda jsou pole oplocena a opatřena rygoly a zda jsou louky čisté.

Pardubice: Pole jsou málokde oplocena, jen tam kde pole jsou vedle silnice a kde se tudy žene dobytek, ale louky jsou obehnány, avšak to by se mohlo ušetřit, kdyby zde nebyla ve zvyku noční pastva koní. Dobří hospodáři dělají rygoly a louky udržují čisté a v pořádku. Špatní hospodáři dělají v tomto směru málo nebo vůbec nic.

Poděbrady: Jen ta pole, která jsou blízko vsí, jsou ohrazena, aby tam nemohl dobytek. Ohrazení je buďto dřevěné (Schährholtzeren) nebo většinou z pleteného proutí (Flechtruten). Louky jsou hnojeny slepičím a holubím trusem a jsou opatřeny rygoly.

Dolní Krč: Rygoly jsou a pole, pokud jsou u vsí a poblíž silnice jsou opatřeny živým plotem. Louky jsou čisté a uklizené.

Otázka 20: Zda pole a louky potřebují vylepšení a jakého druhu.

Pardubice: Kdyby sedláci pole více hnojili, dělali všude rygoly, pěstovali jetel a brambory, daly by se výnosy zlepšit, ale jsou zde ještě další okolnosti: a) mnoho hospodářů má ještě příliš velké hospodářství až 250 měřic, takže je nemohou řádně obhospodařovat, b) mnozí jsou nepořádní a nedbalí (liederlich), c) pro velké výměry pozemků mají málo dobytka, o hnojení se nestarají, např. o hnojení luk jim není nic známo. Proto mají malé výnosy a bude ještě dlouho trvat, než budou všichni dobrými hospodáři.

Poděbrady: Pokud je hospodář dobrý, pole dobře obdělává a hnojí, jsou výnosy dobré.

Dolní Krč: Pozemky zde jsou zčásti písčité a kamenité, půda by se měla mísit s jílem, ale to by přišlo draho, neboť jíl (Laim) zde není na blízkou.

postavili si kostely i obydlí pro pastory, a to ve vsích: Chleby, Velenice, Libice, Velim a Hořátev.

Dolní Krč: Zde jsou jen katolické rodiny.

Otázka 3: Jaké jsou poddaní národnosti.

Pardubice: Národnosti české je 40732 osob, německé 1106, židovské 308.

Poděbrady: Národnost vesměs česká, jen do vsi Kovansko se přistěhovalo 32 německých rodin (imigrace z Pruského Slezska). Dále se zde poznamenává, že v Poděbradech a v Sadské „sind aber viele Nationalböhmern, welche zugleich der deutschen Sprache kundig sind“.

Dolní Krč: Vesměs česká národnost, pouze 1 Slezan.

Otázka 4: Jsou-li na panství cikáni.

Pardubice: Ve vsi Vysoké jsou cikáni Růžičkové, ale živí se ruční prací. Pokud se objeví nějací cikáni nebo vagabundi, jsou ihned posláni na krajský úřad.

Poděbrady: Cikáni zde nejsou a kdyby se objevili, jsou posíláni „šupem“ na krajský úřad.

Dolní Krč: Cikáni zde nejsou.

Otázka 5: Kdo je zde mimo poddané, jako např. držitelé usedlostí, svobodní sedláci, šlechtičtí držitelé, šoltysové, umělci, řemeslníci, kteří nejsou poddanými.

Pardubice: Poddanských rodin je 8020, svobodníci zde nejsou, avšak žije zde různá honorace, řemeslnické rodiny, různí emfyteuti (jako mlynáři), dále učitelé, faráři, úřednictvo, lesní zaměstnanci, šenkýři, chirurgové, advokát (v Počáplech), pastor (v Krakovanech), 1 papírník (v Opatovicích), poštovní, nově osedlé emfyteutické rodiny v Tuněchodech. V městě Pardubicích žije včetně zámku 759 rodin, v Přelouči 307 rodin atd.

Poděbrady: Mimo poddané zde nikdo nežije, pouze ve vsi Chotouni drží svobodný dvůr tzv. Svatopetrský, pražský měšťan dr. Šebestián Echy.^{4/}

Dolní Krč: Poddanských rodin je 44, nepoddaní: 1 rodina úřednická, 3 řemeslnické, 1 domkář, 3 podruzi.

Otázka 6: Jak se tito nepoddaní obživují.

Pardubice: Nepoddaní se živí podle svého řemesla či zaměstnání, viz otázku 5.

Poděbrady: Otázka odpadá, neboť nepoddaní zde nejsou.

Dolní Krč: Nepoddaní se živí svým řemeslem nebo zaměstnáním (šenkýř, úředník apod.).

Otázka 7: Kolik je řemeslnických rodin.

Pardubice: V odpovědi je podán podrobný výčet řemesel, nejvíce je zde zastoupeno řemeslo tkalcovské (260 mistrů, tovaryše v to nečítaje), dále 210 krejčí, 192 ševců atd.

Poděbrady: Počet řemeslnických rodin např. v Poděbradech (městě) je 218, v Sadské 148, na samotném panství 209. Nejvíce je tkalců: v městě Poděbradech 50, v Sadské 55, na panství 24. Ševců v Poděbradech 36, v Sadské 34, na panství 21. Krejčí v Poděbradech 34, v Sadské 20, na panství 39 atd. Tesaři v Poděbradech 3, v Sadské žádný, na panství 19.

Dolní Krč: Z řemesel je nejvíce zastoupeno kovářství.

Otázka 8: Kolik domů, polností a dobytka drží nepoddaní.

Pardubice: Nepoddaní jsou pod soudní pravomocí panství a užívají obecních pastvin jako poddaní. Není mezi nimi rozdíl.

Poděbrady: Zde je rozepsán shora zmíněný dvůr sv. Prokopa v Chotouni, neboť jiných nepoddanských gruntů a polností na panství není.

Dolní Krč: Nepoddaní vlastní 4 domy a další majetek.

Otázka 9: Jak jsou tito nepoddaní opatřeni (jak se živí).

Pardubice: Nepoddaní jsou vesměs dobře opatřeni a v dobrých poměrech.

Poděbrady: Odkazuje se na odpověď ad 8, jiných nepoddaných na panství není.

Dolní Krč: Všichni nepoddaní mají svou obživu.

Otázka 10: Kolik vlastní poddaní polí, luk, lesů atd..., jestli byla zavedena robotní abolice atd.

Pardubice: Robotní abolice byla zavedena v r. 1779.

Poděbrady: K odpovědi je připojen podrobný seznam. Rustikalisté drží grunty ve vlastnictví a platí z nich kontribuci, dominikální emfyteuti platí dědičnou pozemkovou činži. Robotní abolice byla potvrzena v roce 1783. Občiny nejsou, každá obec užívá svých pozemků a pastvin. Nikde není dovoleno až do sv. Jiří pásti na lukách, ale pouze po žních, na strništářech.

Dolní Krč: Robotní abolice byla zavedena v roce 1790, a to na 22 let.

Otázka 11: Z čeho jsou obydlí poddaných a komu přísluší jejich údržba.

Pardubice: Na tak rozsáhlém panství jsou stavení jak dobrá, tak ucházející a špatná. To záleží na jednotlivých hospodářích.

Poděbrady: Většinou jsou stavení ze dřeva, pokrytá slaměnými došky. Všichni poddaní je musejí sami udržovat.

Dolní Krč: Stavení jsou částečně v dobrém, nebo ucházejícím stavu.

Otázka 12: Mají poddaní vrchnostenský hospodářský inventář a z čeho se sestává.

Pardubice: Poddaní neužívají vrchnostenského inventáře.

Poděbrady: Totéž.

Dolní Krč: Totéž.

- 26 Zda jsou pece (Bakofen), pazderny, kovárny apod. dostatečně vzdáleny od lidských obydlí.
- 27 Zda se len a konopí močí v rybníční vodě nebo ve vodě, která slouží k napájení dobytka.
- 28 Zda není nedostatek pracovních sil a jestliže ano, jak tomu lze odpomoci.
- 29 Jakého paliva se užívá k topení (zda dřeva, kamenného uhlí, rašeliny apod.). Zda palivo poddaní kupují a jak draho, či je dostávají, a to, zda libovolně nebo na nějaké odběrní poukazy.
- 30 Zda je pěstováno sadařství a zelinářství a jaké druhy ovoce a zeleniny. Jsou jen k vlastní potřebě nebo i na prodej.
- 31 Zda se pěstuje chmel a krušinka barvířská (Färbekrauten) a řepka a v jakém množství.
- 32 Zda se poddaní mimo zemědělství ještě jinak živí.
- 33 Co dělají za dlouhých zimních večerů a k čemu vedou své děti.
- 34 Zda se nacházejí v dobrých finančních poměrech anebo jsou zadluženi. Jak velké jsou jejich dluhy.
- 35 Neoddávají se pití a když ano, jak by se měli tomu odvykat.
- 36 Umějí číst a psát.
- 37 Zda poddaní, kteří nejsou původem Němci, německy rozumějí.
- 38 Zda mají v úctě náboženství a navštěvují kostel.
- 39 Je jejich hospodářské nářadí dobré a či je.
- 40 Jakých se v hospodářství dopouštějí chyb.
- 41 Jak je převést k lepším hospodářským znalostem.
- 42 Zda se udály a kdy (za posledních 9 let) nějaké pohromy jako je dobytčí mor, požáry, záplavy, epidemie apod.
- 43 Zda jsou na panství lékaři, krajští fyzikové a chirurgové. Kolik jich je a kde jsou a zda jejich léčení bývá úspěšné, podle jakých tax se jim platí a zda požívají stálého platu a nějakých emolument.
- 44 Neprovazují léčení a ranhojičství osoby k tomu nepovolané. Neprovazuje to pohodný či ras.
- 45 Jsou na panství privilegované lékárny, dodržují se taxy za léky, jsou v dobrém stavu, kdo je reviduje a visituje a jak často. Kam se visitační zprávy zasilají a co po nich následuje.
- 46 Zda se neprodávají nějaké universální léky, arkána apod.
- 47 Kolik je na panství porodních bab.
- 48 Zda existují na panství léčitelé koní a ostatního zvířectva a zda jsou od vrchnosti zaopatřováni nebo se léčení svěruje kovářům, pohodným a rasům.
- 49 Zda se hlásí případy většího onemocnění dobytka.
- 50 Kolik je rasů a pohodných, jakého používají emolumenta, zda si své místo koupili nebo si je pronajali. Jsou ve vážnosti nebo v opovržení ostatního obyvatelstva. Nepřechovávají u sebe nějaké nekalé živly.

- 51 Jak je zabezpečen majetek sirotků, a to jak poddaných, tak svobodných osob. Jak je tomu s ustanovením jim poručníků, zda jsou dědické podíly zpeněženy a peníze ukládány na úrok a jak jsou zabezpečeny.
- 52 Zda a jak je omezeno dělení selských usedlostí (usedlost nemá být menší než 40 měric).
- 53 Vztahují-li se uvedené zde otázky také na židy a na osoby svobodné.
- 54 Zda se nepěstuje zbytečný přepych při křtinách, svatbách a pohřbech.
- 55 Zda nejsou tajné porody či dokonce utrácení novorozeňat.
- 56 Kdy se obvykle lidé žení a vdávají (tj. v jakém věku muži a v jakém ženy).
- 57 Zda se vyskytly nějaké zločiny a jaké jsou nejčastější.
- 58 Zda je mnoho sebevražd.
- 59 Které nemoci jsou nejčastější a zda některé mají přímo lokální příčiny. Jak je lze odstranit.
- 60 Zda proběhlo očkování proti neštovicím a zda na ně neumírá mnoho lidí.

Na uvedené otázky vypracovali vrchnostenští úředníci odpovědi. Je pochopitelné, že ne všichni je vypracovali stejně pečlivě a podrobně, tak aby poskytovaly věrný a skutečný stav poddanských poměrů na tom kterém panství či statku. Mnozí z úředníků viděli v podobné akci spíše jen zdržování a zatěžování, a proto se úkolu zhostili jen povrchními odpověďmi. Podobný nestejný stupeň věrohodnosti a podrobnosti je ostatně průvodním zjevem všech dotazníkových akcí jak v minulosti, tak v přítomnosti, a je nutno s ním počítat. Nicméně i s touto výhradou představuje tento dotazník z roku 1802 velmi zajímavé prameny pro poznání sociálních, hospodářských, zdravotních i dalších poměrů poddaných v Čechách.

Jak již bylo shora řečeno, jakožto ukázkou odpovědí na uvedené otázky zařazujeme dvě velká panství Pardubice a Poděbrady, kde lze předpokládat, že bylo obyvatelstvo v poměrně dobrých poměrech s celkovou slušnou úrovní. Pro porovnání uvádíme malý statek u Prahy, Dolní Krč.

Otázka 1: Počet rodin a osob s udáním, kolik je hospodářů, kolik je ženatých mužů a vdaných žen a kolik služebných osob.

Pardubice: Rodin celkem 9194, z toho mužů 19298, žen 22848, tedy celkem obyvatel 42146.

Poděbrady: Rodin celkem 3734, z toho mužů 8487, žen 9043, obyvatel celkem 17530.

Dolní Krč: Rodin celkem 53, obyvatel 335, z toho 162 mužů a 173 ženy.

Otázka 2: Kolik rodin je katolických, reformovaných, luterských či řeckého, židovského nebo jiného náboženství.

Pardubice: Katolických rodin 8816, reformovaných 322, židovských 56.

Poděbrady: Katolických rodin 2646, reformovaných 1042. Zde se zdůrazňuje, že nejde o „luterány“, ale reformované protestanty, kteří si na vlastní náklady vydrží pastory,

PŘÍSPĚVEK KE SLEDOVÁNÍ PODDANSKÝCH POMĚRŮ NA POČÁTKU 19. STOLETÍ

Dagmar Culková

Ve vídeňském Archivu Dvorské komory se dochovaly cenné a velmi zajímavé popisy některých státních statků v Čechách, jež vznikly na základě velké dotazníkové akce, která byla nařízena dvorským dekretem ze 4. dubna 1802, resp. pak prováděna podle guberniálního nařízení z 12. dubna téhož roku.^{1/}

Co je třeba rozumět pod pojmem státní statky v té době, tj. na počátku 19. století? Nebyly to samozřejmě pouze statky a panství komorní (jako byly např. Pardubice, Poděbrady aj.), ale i statky nadační, zrušených klášterů, náboženského a studijního fondu, bývalé univerzitní apod., takže šlo o komplex dosti značný, i když co do velikosti se mezi sebou velmi lišily, neboť mimo velká panství to byly i drobné statky, přesto představovaly nezanedbatelnou část pozemkové držby v Čechách. Podle zmíněné dotazníkové akce to bylo asi 32 hospodářských celků, ať již panství či statků.^{2/} Ve shora uvedeném Archivu Dvorské komory se bohužel popisy pro všechny ony státní statky nedochovaly, neboť jak vyplývá z poznámek v jednotlivých fasciklech, byly některé odevzdány v roce 1855 Národní bance.^{3/}

Dotazník obsahoval celkem devět otázek, k nimž měly být vypracovány odpovědi. Tyto otázky zněly:

- I. O poloze a celkové povaze statku
- II. O politické správě statku
- III. O duchovní správě statku
- IV. O hospodářské správě statku
- V. O stavu lesů a myslivosti
- VI. O povaze nerostných produktů
- VII. O příjmech a vydáních a čistém výnosu všeobecně
- VIII. O stavu obchodu
- IX. O stavu poddaných.

Podrobné zodpovězení všech těchto otázek mohlo představovat velmi zajímavý, podrobný a všestranný obraz o celkovém stavu toho kterého panství či statku. Nejobsáhlejší (celkem 87 bodů) měla otázka VII.

Při úředním studijním pobytu ve zmíněném Archivu Dvorské komory, který byl zaměřen jiným směrem, nebylo lze pořídit opisy oněch všech svazků, které na základě dotazníkové akce vznikly, i když by to bylo přineslo mnoho zajímavého. Zde chceme

spíše na tento cenný pramen upozornit a jako ukázkou uvést zodpovězení otázky poslední, tj. IX. O stavu poddaných. A ani zde nelze vyčerpat údaje ze všech dochovaných popisů, kterých je asi 24 (některé z nich nejsou úplné, tj. nezodpovídají všechny body).

Pro ilustraci stavu poddaných na velkých panstvích, nadto v úrodném Polabí, byla vybrána panství Pardubice a Poděbrady a jako ukáзка poměrů na malém statku zde uvádíme statek Dolní Krč.

Pro lepší přehlednost a názornost o povaze otázek k bodu IX uvedme jejich výčet:

- 1 Počet rodin a osob s udáním, kolik je hospodářů, kolik je ženatých mužů, kolik vdaných žen, kolik je služebných osob.
- 2 Kolik rodin je katolických, reformovaných, luterských či řeckého, židovského nebo jiného náboženství.
- 3 Jaké jsou národnosti.
- 4 Jsou-li na panství cikáni.
- 5 Kdo zde žije mimo poddané, jako např. držitelé usedlostí, svobodní sedláci, šlechtitští držitelé, šoltysové, umělci, řemeslníci (kteří nejsou poddanými).
- 6 Jak se tito žijí.
- 7 Kolik je řemeslnických rodin.
- 8 Kolik domů, polností a dobytka drží nepoddaní.
- 9 Jak se tito nepoddaní žijí.
- 10 Kolik vlastní poddaní polí, luk, lesů atd., zda jsou to jejich vlastní, v dědičném nájmu či jen za služby. Jaké mají služby a povinnosti dávek, jak dalece je zavedena robotní abolice, zda existují obcíny (Gemeineheiten) a kdy budou zrušeny, zda jsou jimi louky a smiště až do sv. Jiří (dokonce i spolu s panskými) užívány a kdy tyto zlozvyky budou zrušeny.
- 11 Z čeho jsou obydlí poddaných a komu přísluší jejich údržba.
- 12 Mají-li poddaní vrchnostenský inventář a z čeho se sestává.
- 13 Kolik má každý poddaný dobytka.
- 14 Zda poddaní dobře obdělávají pole a louky a udržují je v pořádku.
- 15 Jaké druhy obilí se osévají a v jakém množství.
- 16 Jak se pěstují brambory.
- 17 Jak se užívá úhoru.
- 18 Kolik mají poddaní v současné době zásob obilí, sena a slámy.
- 19 Zda jsou pole oplocena a opatřena rygoly a zda jsou louky čisté.
- 20 Zda potřebují pole a louky vylepšení a jakého druhu.
- 21 Jak jsou stavebně vybaveny domy a hospodářské budovy, jaké mají střechy.
- 22 Zda jsou komíny zděné a vybavené proti ohni.
- 23 Zda je každý hospodář opatřen hasícím náradím (ruční hadicí, žebříky, sekýrami apod.)
- 24 Zda jsou ve vsích protipožární nádrže.
- 25 Zda je dostatek vody jak pro zásobování lidí, tak pro dobytek a v případě, kde je o vodu nouze, jak tomu odpomoci.

- dinám Harrachem z roku 1667, *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 137–155; TÁŽ, „Sirotičtí učinění jsme bez otce“. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku a konstrukce kontinuity diecéze, *AUPO Historica* 33, 2007, s. 109–127 a další.
- ^{8/} Na což upozorňuje H. KÖRNER, *Heraldik in Leichenpredigten*, s. 29.
- ^{9/} Tak Milan MYSLIVEČEK, *Erbovník II aneb Kniha o znacích i osudech rodů žijících v Čechách a na Moravě*. Podle starých pramenů a dávých, ne vždy věrných svědectví, Praha 1997, s. 236 (na základě Jiřího Loudy).
- ^{10/} Zásada, že každé pole štítu má mít svůj klenot, byla postupně opouštěna. Ostatně často nebyla vůbec proveditelná. Například bramborští markrabě měli nárok na třicet klenotů, což se v praxi kreslilo (či malovalo, tesalo) asi poměrně obtížně.
- ^{11/} Vážnost, kterou rod přikládal svému erbů (symbolu), lze dokumentovat na heraldických sporech. K jednomu z nejznámějších došlo v českých zemích mezi členy rodu Valdštejnů, srov. Milena ŠVECOVÁ, *Spor o valdštejnský erb v roce 1727*, *Heraldická ročenka* 1984, s. 65–71.
- ^{12/} Srov. Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOLA PAPROCKÉ VŮLE, *Diadochos id est successio*. Jinak Poslaupnost Knjzát a Králův Českých, Biskupův y Arcibiskupův Pražských, a wssech trech stawůw slawného králowstwíj Českého, to gest panského, rytjrského a mestského krátce sebraná a wydaná, Praha 1602; TÝŽ, *Zrcadlo Slawného Margkrabstwíj Morawského: w kterémž gedem každý staw, dáwnost wzáctnost y powinnost swau wšleđa, Olomouc 1593* a další.
- ^{13/} Někdy ovšem snaha prokázat co největší stáří rodu přišla dosti drahá. Podle odkazů v *Hájkově Kronice* české Václav Petr Dobfenský požádal v roce 1781 oslavy tisíciletého výročí o první zmínce o Dobfenských s cílem co nejvíce potvrdit starobylost a vážnost čerstvé panského rodu. Srov. Jan Maximilián DOBRZENSKÝ, *Z Dobfenic je cesta dlouhá*, 3. opravené a doplněné vydání, Havlíčkův Brod 1996, s. 71–72.
- ^{14/} J. M. DOBRZENSKÝ, *Z Dobfenic*, s. 17–18. Zde též reprodukce obrazu z rodové obrazárny.
- ^{15/} Srov. Reinerovu fresku v hlavní sále zámku v Duchcově.
- ^{16/} Reprodukce obrazu nyní např. zdobí prostory zámku v Třeboni. Malířovi současníci nevěděli o větví panů z Krumlova, jejichž zelená růže na dělení zastoupena není.
- ^{17/} Např. na pozoruhodnou heraldickou výzdobu pemštejnské majoliky a skla upozornil Stanislav KASÍK, Marie Pemštejnská Manrique de Lara y Mendoza, *Heraldika a genealogie* 36, 1993, č. 3–4, s. 148–149.
- ^{18/} J. M. DOBRZENSKÝ, *Z Dobfenic*, s. 117.
- ^{19/} Srov. Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004, s. 190–212; poněkud odlišný charakter měla tzv. předsmrtná znamení (praesagia mortis), na jejichž část upozornil Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 90–109.
- ^{20/} Terminologie zde značně kolísá, mnohdy se lze v pramenech setkat s označením „sekryt“ pro klasický typář (o menším průměru) i pro prsten (signet).
- ^{21/} Zdeněk KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Čermínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Čermínem z Chudenic*, Praha 1941, s. 212.
- ^{22/} K tomu přehledně v příručce Carl-Alexander VOLBORTH, *Heraldika. Úvod do světa erbů*, Ostrava 1996, s. 89–90.
- ^{23/} K čemuž Milan BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, 3. opravené vydání, Praha 1999, s. 331–333 a 411–413.
- ^{24/} Zdeněk KALISTA (ed.), *Encyklopedie Zuzany Čermínové*, s. 46.
- ^{25/} Jan SYXT Z LERCHENFELZU, *Zatměnīj Čzasně wedlé Těla Vrozeného Pána Pana Zdenka z Ssternberka na Ausstj ec. G.M. Arcykjnžete Leopolda Rakauského Komornjka: kterýž Léta tohoto 1617. Wěku swého 26. Dubna Měsýce dne 24. z této smrtedlného wykročil a v Hlawnjím Kosteje Swatého Wjta na Hradě Pražském 23 dne Měsýce Máge slawné gest Pochowan tēhoz dne wygádrēnē Skrze Kněze Jana Syxta z Lerchenfelzu dorčeného Kostela Sskolastyka: Děkana Wyssehradského Kanownjka Budisýnského a Staro Boleslaw: P.A. na žadost mnohých dobrých ljd wydané. Wytisstēnē v Starém Městě Pražském v Tobiásse Leopolda. Léta 1617. Knihopis č. K15880a, signatura Knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově HL II 56 přív. Název kázání a další údaje poněchávám v souladu s katalogy knihoven (v původní podobě bez transkripce), což samozřejmě může působit nejednotně.*
- ^{26/} Václav PLEVŇOVSKÝ, *Gasná Zlatá Hvězda Ssternbersko-Lažanská Od Boha v Hrobě zapečetěná*. Aneb: Pohřební Kázanj Nad Neboskau Wysoce Vrozenau Pani Marygi Maximiliánau Aurelyi Hrabjnkau Lažanskau rozenau Hrabjnkau z Ssternberga Pani na Manetině Mladowicých a Wosseku; Kterážto Cztrnáctého Dne Měsýce Vnora Léta Páně 1665. v Městech Pražských Běh swého Žiwota sstiatně a pobožně dokonala a v Starém Městě v Kosteje S^o Salvatora Soc: Jesv pohřbená gest. K Potěssenj gegjho Pana Pana Manžele Wysoce Vrozeného Pána Pana Karla Maximiliána Swatě Ržjmské Ržisse Hraběte Lažanského Swobodného Pána z Bukowé Pána na Manetině Mladowicých a Wosseku G. M. C. Skutečného Komornjka. Gako y wssech Wysoce wzáctných Krewnjch y Pjrbuzných Panůw Panůw Přátel: Sepsané kázané a na Swětlo wydané Od Kněze Wácslawu Plewňowského z Towarysstwa Gežjssowa v témž Kosteje S^o Salvatora obyčegného Kazatele: Když 26. Března za Neboskau s wyzdwýženjím Castrum Doloris Služby Božj konat se počali (1) (...). Wytisstēno w Praze w Impressy Akademické Léta 1665. Knihopis č. 13942, signatura Knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově AA XIV 7 přív. neúpl., signatura Národní knihovny České republiky v Praze NK 54 H 2199.
- ^{27/} Antonius Josephus DRESER, *Bolestná Žalost a žalostná Bolest na Smrti dobrotvého Otce, Totižto: geho Knjžetcy Eminency z Naydustognějšého a Wysoce Oswjenného pána, pana Wolfganga Hanibala, Swatě Ržjmské Cýrkve pod založením Sw. Marella Kněze Kardynála z Schratzenbachu, dědičných Cýsařských Zemých a Arcykjnžetcyho Krkauského Domu při Stolicy Aposstolské Ochránce Biskupa Holomuckého Wuden, Swatě Ržjmské Ržisse Knjžete, Kralowské Czeské kaple Hraběte; geho geho Jasnosti Cisařské Skutečné Tayné Raddy, w Králostwj Neapolitánském někdegsšého Mistodržjčého Generálního Heytmanna etc.* Wytisstēno [w] Králowským Hlawnjím Městě Holomaucy U Frantisska

- Antonina Hirule 1738. Knihopis č. K 02117, signatura Vědecké knihovny v Olomouci II 32.321, signatura Národní knihovny České republiky v Praze 54 B 650.
- ^{28/} Adam Hynek MLADOTA ZE SOLOPISK, *Vivit post Funera Virtus Celsissimi & Reverendissimi Principis Joannis Friderici e Comitibus de Waldstein, Archi-Episcopi Pragensis (...)*. Pragae, Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Soc: Jesu ad. – S. Clementem, 1694, sf. Signatura Biskupské knihovny v Litoměřicích MQ112.
- ^{29/} Josef Antonín HAUFF, *Smutné Žehnanj Čzłowěka podle Krwe a Ctností Vrozeného Do daleké Kraginý se vbjragjčého, aneb: Zámutné Kázanj při Slawných Exequiech geho Wysoce Hraběcy Excellency wysoce vrozeného Pána Pána Wolfganga swatě Ržjmské Ržisse Hraběte Sereny, dědičného Pána na Luhacowicých Puteoku, a Záblati, Neygasnēgsšy Králowny Vherské a Czeské Skutečné ... Raddy, a Neywyssšého Hraběte Gömerské Stolice w Králowstwíj Vherském, etc. w Fárnjím Chrámu Páně w Pozłowicých před mnohými wysoce vrozenými a Statečnými Poslauchačemi přednesené. Wytisstēno w Králowským Hlawnjím Městě Holomaucy V Frantisska Antonjna Hirle, 1744. Knihopis č. K02915, signatura Vědecké knihovny v Olomouci II 34.023.*
- ^{30/} Antonius Josephus DRESER, *Ziwot Nesmrdetelnj Wysoce Oswicēnēg a Wysoce Urozenēg Panj, Panj Maximiliány Marge Beatricy, Rozenē Kněžny z Lichtenstynu, Owďowělē Hraběny z Rottalu, Panj na Zborowicých etc. etc. Aneb Kázanj, Kterážto při Trop. Dennjch Exequiech Dne 16. 17. a 18. Měsýce Máge Roku 1741 za tauz Wysoce Oswjennau w Pánu vsnulau Kněžnu w Chrámu Páně Holessowským w Smutek oblečeným (...)*. Wytissteno w Král. Hlawnjím Městě Holomaucy V Frantisska Antonjna Hirle Léta 1741. Knihopis č. K02118, signatura Vědecké knihovny v Olomouci II 630.245-49.
- ^{31/} Kázání na hraběnkou z Lichtenštejna-Castelcornu publikoval Miloš SLÁDEK (ed.), *Vitr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*. Praha 2000, s. 188–207.
- ^{32/} Tamtéž, s. 216–240.
- ^{33/} Tak H. KÖRNER, *Heraldik in Leichenpredigten*, s. 20–22.
- ^{34/} Strom se nachází v srdčím štítku, podobně jako hvězda a „potok“.
- ^{35/} K vztahům biskupů k diecézi a opačně zajímavě R. PAVLÍČKOVÁ, „Sirotičtí učinění jsme bez otce“, s. 109–127.
- ^{36/} Almanach českých šlechtických rodů 2005, Martin 2004, s. 363.
- ^{37/} Za toto upozornění velmi děkuji Mgr. Radmile PAVLÍČKOVÉ, Ph.D.
- ^{38/} „Excitare ad ferales, non tam rugitus, quam gemitus, Nobilissime Gentiliorum Leonum Quaternio. En! Principalis Illustrissimae Familiae Waldsteinicae Lapis, sub hoc sepulchrali Lapide revertitur in Pulverem universae carnis! Tu quoque, pullo colore, luctuoso clangore, dolore contestare, quaternis Leonibus in Centro Scuti Waldsteinici Sociata Imperialis Aquila.“ Srov. Adam Hynek MLADOTA ZE SOLOPISK, *Vivit post Funera Virtus Celsissimi & Reverendissimi Principis Joannis Friderici e Comitibus de Waldstein, Archi-Episcopi Pragensis (...)*. Pragae, Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Soc: Jesu ad. – S. Clementem, 1694, sf. Signatura Biskupské knihovny v Litoměřicích MQ112.
- ^{39/} M. SLÁDEK (ed.), *Vitr jest život člověka*, s. 239.
- ^{40/} Tamtéž, s. 239. V latinské verzi popisu castra doloris autor přináší další variantu užití černínských barev: „In intimo secundae hujus contignationis medio, proponebatur super grandi coelorum sphaera Scutum Gentilitium, solo colore purpureo, coeruleo, & candido illustre, veluti etiam hoc nil nisi aetherum in sese complecteretur scilicet Empyrii Ruborem, Coeruleum Firmamenti coelum, aequo in isto Viae lacteae Candorem.“ Srov. *Supremus Honorum Gradus In Scala Jacob post Consensu In Regno Dignitatum Fastigia, Ab Ultimo Lapide In Gloriae Elysios, A tumulo ad Coelos: Piis Manibus Illustrissimi, ac Excellentissimi Domini Domini Hermanni Jacobi S.R.I. Comitis Czernin de & in Chudienitz (...)*. Typis Universitatis Carolo-Ferd., 1710. Signatura Vědecké knihovny v Olomouci II 630. 213, přív. 5.
- ^{41/} Ke kázání nad Künšbergem i nad členem rodu von Feilitzsch H. KÖRNER, *Heraldik in Leichenpredigten*, s. 21.
- ^{42/} Tak M. BUBEN, *Encyklopedie*, s. 163.
- ^{43/} Z mnoha prací věnovaných tomuto rodu zde užívám především v nedávné době opět vydané klasické dílo Františka Palackého s doprovodnými poznámkami Zdeňka Sternberga. Srov. František PALACKÝ – Zdeněk STERNBERG, *Dějiny rodu Sternbergů/Geschichte der Familie Sternberg, Moravský Beroun 2001*. Bohužel zde není Zdeněk ze Šternberka (zemřel 1617) uváděn.
- ^{44/} O dedikaci „na památku“ pozůstalým členům rodu činí krátkou zmínku Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 210.
- ^{45/} Zdařile jich v poslední době využil především P. MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004.
- ^{46/} P. MAŤA, *Svět*, s. 439 označuje Karla Maximiliána za „parvenu“, poněvadž Lažanští nepatřili mezi „tradiční“ rody, zatímco Karel Maximilián zastával v letech 1678–1685 úřad mistokanceláře. Označování za povýšence je však poněkud silné. Jíž otce hraběte Karla si získal rozsáhlé zásluhy o říši jako vojévůdce, zůstal Habsburkům věrný za povstání 1618–1620 a mimo jiné byl i vynikajícím politikem a znalcem několika jazyků. Ostatně za povýšence bychom mohli podobně považovat i Černiny z Chudenic, kteří dosáhli závratného politického vlivu zhruba ve stejné době, a to díky hraběti Hefmanovi. A ten nebyl Habsburkům tak neochvějně věrný jako Ferdinand Rudolf Lažanský z Bukové (1590–1657).
- ^{47/} M. SLÁDEK, *Vitr jest život člověka*, s. 188–207.
- ^{48/} H. KÖRNER, *Heraldik in Leichenpredigten*, s. 23.
- ^{49/} Tamtéž, s. 23.
- ^{50/} Tamtéž, s. 20 a 29.

hraběte Lažanského, jenž zaznívá prostřednictvím údajně nebožčinných slov: „*Já vim, že můj pán z mé smrti velice truchliti bude, pročez prosím Vás, dejte na něj pozor, neb by vám snad žalostí velikou jako nějaká svíčka zhasl.*“

Posledním kázáním, v němž motiv erbů zastřeně proniká celým textem, je již avizovaná řeč nad Cecilíí Radegundou hraběnkou z Lichtenštejna-Castelcornu. Opět není užit erb manželova rodu, ačkoliv stříbrný hrot v modrém poli původem tridentského rodu by snad byl využitelný, ale prostý erb rodu z Belmbergu a Hohenburgu střídající stříbrná (bílá) a černá pole čtvercového štítu. Je zde využita i barevná symbolika, a to dosti jednoznačně. Bílá je barvou nevinnosti, čistoty a potažmo i života, zatímco černá je barvou smrti. Manželův rod se zde objevuje v již jednou naznačené podobě; zmiňována je kamenitá půda (Stein), na níž se daří olivám. Hraběnka je právě takovouto olivou, zároveň představující zářící (Licht) diamant mezi kamením. Ona oliva roste na poli a pole se objevuje v různých asociacích v kázání (na poli byl stvořen Adam apod.). Paralelu mezi polem erbovním a polem-rolí odkrývá kazatel Jan z Tovaryšstva Ježíšova otevřeně během textu: „*Na to tak vzácné erbovní pole, na kterém vykvěta (!) ona krásná oliva, když plačtivými (!) očima se dívám.*“^{47/} Spojovacím prvkem se pole v kázání stává spíše zprostředkovaně, neboť právě na něm roste oliva. Snad se i v tomto případě kazatel potýkal s jistým problémem, jenž spočívá v geometrickém dělení erbů Belmberg-Hohenburgů.

Nabízí se tedy závěr, že kazatelé i v těchto případech beze zbytku využívali spíše obecných figur rodových erbů a heraldické kusy (geometrická dělení) pro ně byla do jisté míry problémem. Na tomto místě je však třeba důrazně upozornit na značné omezení pramenů z malého počtu zvolených kázání, v nichž se jako jeden z motivů objevují geometrická dělení rodových erbů a naopak ve vícero případech se objevují obecné figury. V podstatě však tuto úvahu potvrzují i výzkumy již citovaného Hanse Körnera, popisujícího příklady rodů s geometrickým dělením štítu (von Künsberg a von Feilitzsch). Spíše jako určitou výjimku je pak třeba zmínit případ rodiny von Seydlitz (jejíž jedna větev žila i v Čechách a je zde známa jako Žejdlíkové ze Šenfeldu). V jejím případě totiž kazatel využil nejen pole erbů (tři ryby), ale rovněž klenot (červeno-stříbrné buvolí rohy a praporky).^{48/}

Závěr

Heraldická symbolika tvoří jeden z motivů pohřebních kázání. Konkrétní využití reminiscencí na erb zesnulého či zesnulé záleželo na podobě znaku a invenci kazatele. Velmi opatrně lze na základě malého vzorku kázání říci, že si kazatelé lépe poradili s motivy tzv. obecných figur a geometrická dělení štítu představovala svého druhu problém, který byl řešitelný jen s notnou dávkou fantazie. Heraldiky mohl kazatel využít pouze pro určitou kratší či delší zmínku v rámci kázání, nebo motivu využít jako nosného v celém kázání a s jeho pomocí se tak pokusit o udržení koherence textu. Kázání rovněž mohly zmínky o rodovém erbů prostupovat bez toho, aby přebíraly v textu zásadnější úlohu. Pokud bylo kázání později vydáno tiskem, což nebývalo neobvyklé, byly k zhotovení doprovodné rytiny erbů často najímáni velmi schopní umělci.^{49/}

V českém prostředí (na rozdíl od heraldiky západoevropské a jihoevropské) lze velice těžce rozlišit, kdy se erb stává symbolem jednotlivce a kdy naopak celého rodu, případě oba významy splývají. Domnívám se, že v pohřebních kázáních bylo na erb nahlíženo spíše jako na osobní symbol jedince než celého rodu. To ovšem nebránilo využití erbovní figury k apelu na žijící generaci rodu. Podobně mohli kazatelé využívat motivu z rodového znamení k vyjádření přenesení významu jednoho rodu na druhý, případně kumulaci těchto významů (čímž potvrzovali významné postavení rodu ve stavovské společnosti). Musíme však mít na paměti, že tento „transport významů“ se opět dál skrže jednotlivce.

Ačkoliv se zdá, že heraldické narážky v pohřebních kázáních jsou spjaty s osobami šlechtického původu, nemusí tomu tak být nutně. Postupně se počet uživatelů erbů rozšiřoval, a to nikoliv pouze v zemích západně od nás. Kromě duchovních, vysokoškolských pedagogů či čerstvě nobilitovaných totiž používaly erby i mnohé měšťanské rodiny. Je třeba zároveň upozornit, že ne ve všech případech, kdy to lze očekávat s ohledem na původ zesnulého, kazatel možnosti určitých odkazů na erb využil.^{50/}

Pohřební kázání bohužel dosud nejsou příliš využívána jako heraldický pramen, ačkoliv lze očekávat, že počet nalezených kázání s heraldickými odkazy bude s postupem bádání nadále stoupat. Právě objasnění využívání heraldických motivů v kázáních by si zasloužilo dlouhodobější a soustavnější pozornost. Přesto bychom ale neměli očekávat, že podaří beze zbytku odhalit způsoby používání heraldických motivů. Pracovala zde totiž velmi silně fantazie kazatele. Snad ale právě to činí zkoumání této problematiky velmi zajímavým. Patrně tedy zůstaneme i nadále u konstatování, že se kazatel alespoň elementárně měl snažit o dodržování pravidel blasonování. Jakým způsobem však „vpletl“ heraldický motiv do svého proslovu, je už věc jiná. Vedle různých soch, obrazů, ex libris a podobně se můžeme setkat i dalším příkladem toho, že heraldika v období raného novověku představovala spíše užité umění, které různými způsoby dokládalo vážnost a nároky nositele erbů ve společnosti. Tímto příkladem jsou pohřební kázání. Cílem předkládaného příspěvku bylo alespoň v omezené míře poukázat na možnosti badatelského využití zajímavého pramene.

Poznámky:

^{1/} Josef VAŠICA (ed.), *Smrti tanec*. Praha 1941, s. 33.

^{2/} Kupf. edice Johanna Christiana Friedricha HEUSINGERA *Neueste Sammlung auserlesener und noch nie gedruckter Leichenpredigten, welche von angesehenen Gottesgelehrten und andern geschickten und verdienten Lehrern unser Kirche itziger gehalten gehalten worden* vycházela od roku 1765 po celá 60. a 70. léta 18. století. Je zajímavá i tím, že závěrem 18. století byla pohřební kázání již na ústupu. Editorem značného množství současných edic pohřebních kázání je Rudolf LENZ. S ohledem na jejich počet však nemá smysl je zde vypočítávat.

^{3/} Na pohřební kázání jakožto pramen upozornil zejména již zmíněný Rudolf LENZ, z jehož více než sedmi desítek prací k problematice zmíníme především *De mortuis nil nisi bene? Leichenpredigten als multidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der historischen Familienforschung, der Bildungsgeschichte und der Literaturgeschichte*, Sigmaringen 1990; TÝŽ (Hrsg.), *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Marburg an der Lahn 1979; TÝŽ, *Studien zur deutschsprachigen Leichenpredigt der frühen Neuzeit*, Marburg an der Lahn 1981. Za upozornění na tyto práce zdvořile děkuji Mgr. Radmile Pavlíčkové, Ph.D. z Univerzity Palackého v Olomouci.

^{4/} K významu kázání k bádání v těchto oblastech srov. Ingomar BOG, *Leichenpredigt und Demographie*, in: Rudolf LENZ (Hrsg.), *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Marburg 1979, s. 45–58; Arthur E. IMHOF, *Leichenpredigten als historisch-demographische Quelle?*, in: *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, s. 74–95.

^{5/} Hans KÖRNER, *Heraldik in Leichenpredigten*, in: *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, s. 20–29.

^{6/} Jiří HAS, *Pohřební kázání a jejich význam pro genealogii*, *Heraldika a genealogie* 37, 2004, č. 1–2, s. 129–130.

^{7/} Radmila PAVLÍČKOVÁ, „Dobrá památka“, pohřební kázání a starší české dějepisectví. Německé pohřební kázání nad kar-

Nosil-li zesnulý ve znaku lva, nádherná heraldická figura samozřejmě nezůstávala nepovšimnuta. Spíše naopak. Asociace na lva v erbu jsou v pohřebních kázáních bezmála pravidlem.^{37/} Patrně nejznámějšími nositeli tohoto erbovního znamení jsou v českých zemích Valdštejnové. V kázání nad zesnulým pražským arcibiskupem Janem Bedřichem hrabětem z Valdštejna je motiv lva spojen v úvodu kázání s císařským orlem (v textu označen jako orlice), jenž je pobělohorským polepšením erbu. Máme-li parafrázovat slova kazatele Adama Hynka rytíře Mladoty ze Solopisk, lev i orlice hlasitě želí odchodu arcibiskupa z tohoto světa.^{38/}

Závěrem této části lze na základě užitých kázání říci, že se kazatelé nejlépe vyrovnávali s užitím tzv. obecných figur (např. lva, okřídleného koně, stromu). Naopak obtížněji pracovali s tzv. heraldickými figurami, tedy různým geometrickým dělením štítu. Například v kázání nad hraběnkou Rottalovou je motiv kříže využit poněkud nepřirozeně. V případě erbu rodu Schratzenbachů nevyužil týž kazatel Dreser několika polí složitějšího erbu a zřejmě záměrně opomíjel ta, která jsou dělena pouze geometricky. Konečně Hauff při kázání nad Wolgangem hrabětem Serényim routované břevno v jedné polovině štítu nezminil.

Pokud erb nenabízel možnosti využití asociací na obecné figury, bylo možné obejít geometrické dělení a pozornost věnovat barvám. V popisu *castra doloris* nad Heřmanem Jakubem hrabětem Černínem z Chudenic z roku 1710 autor praví: „*Ve vnitřním pak té druhé podlahy prostředku představoval se na veliké nebeské kouli dědičný slavného rodu štít, malovaný trojí barvou: červenou, modrou a bílou, napovídaje, že nic jiného v sobě neobsahuje, jediné co nebeského jest, totiž červenost nejvyššího nebe, modrost oblohy a bělost cesty svatojakubské*“.^{39/} Podobně přímo na castru se jednoznačně hovoří o tom, že Heřman Jakub „*nebeské barvy nosíval na štítu rodu svého*“.^{40/} Je zajímavé, že v ostatních užitých pohřebních kázáních se s jednou výjimkou nesetkáváme s využitím barevné symboliky.

Barevná symbolika však využívána byla, ačkoliv celá věc samozřejmě stále souvisela zejména s tím, zda kazatel různé aluze rodového erbu vůbec použije. Například v kázání nad Georgem Adamem z Künsbergu použil kazatel bílý hrot v modrém poli rodového erbu s tím, že bílá symbolizuje čistotu a modrá nebe (následuje použití motivu z žalmu č. 121). V případě kázání nad členem slezsko-francké šlechtické rodiny von Feilitzsch, jejíž erb byl bílo-červeně-černě dělen, využil kazatel barev poněkud jinak. Podle něj představovala bílá barva mládí, červená mužný věk a černá stáří.^{41/}

V předchozích příkladech byla řeč především o izolovanějších narážkách na erb, nicméně vedle delších či kratších zmínek o rodovém znaku mohl motiv ze štítu propustovat celým pohřebním kázáním. V případě užitých kázání se jedná především o motiv šternberské hvězdy. Hvězda představovala vděčný vícevrstvý symbol a záleželo pouze na kazateli, jakým způsobem s ní naloží. V heraldice je řazena mezi obecné figury a kreslí se zpravidla šesticípá. Pokud je počet cípů (paprsků apod.) odlišný, vždy je třeba tuto skutečnost uvést. Jedná se původně o reminiscenci na hvězdu betlémskou.^{42/} V případě výše zmíněného kázání během exequií nad kardinálem Schratzenbachem je s hvězdou v podstatě ztotožněno slunce.

Dvě ze zvolených kázání se dotýkají rodu Šternberků. Původně staročeská rodina, o níž máme prvé zmínky již ve 12. století, se časem dosti rozvětvila a její členové

zastávali významné posty na královském (později císařském) dvoře a v zemských institucích.^{43/} Kazatel Jan z Lerchenffelzu zde s motivem hvězdy pracuje již od samého počátku. Již v předmluvě se obrací na malé synovce zesnulého pana Zdeňka s výzvou: „*Jste-li nyní hvězdy maličké, buďte toliko čistotné, světlé, poslušné a bohobojné*“, „*světlo vaše (...) se bude blížití a skvíti*“.^{44/} Užívá tedy symbol hvězdy pro celý rod, což později graduje: „*Zdaliž jméno s skutkem, zdaliž skutkové s jménem tím se nesrovnávají?*“ Mluvicí znamená Šternberků mu umožňuje podobným způsobem kombinovat a asociovat. Hvězda je asociací na světlo, přičemž kazatel klade implicitně rovnítko mezi světlo a Boha. Hvězdou je tedy každý dobrý křesťan, bohobojný a věrný syn (římské) církve. Takový byl Zdeněk a takoví mají být i jeho synovci, potomci pana Adama ze Šternberka (zemřel 1623). Bohu mohou sloužit také skrze panovníka, který je sám věrným synem římské církve: „*Ačkoliv když králi slouží, když o dobré země své se starají, když spravedlnosti lidské vyhledávají, když jako hvězdy svítí, když dobrý na sobě příklad ctného a šlechtného obcování dávají, bohu skrze to slouží, bohu se líbí*“ Opět následuje skrytý apel na celý rod: „*Takové hvězdy byly jsou a posavad zůstávají na obloze království tohoto páni (...), ti kteří hvězdy zlaté o osmi rozích aneb prutech za erb užívají (...)*“ Jasnost a zářivost hvězd záleží na tom, jakým způsobem slouží Bohu, králi a vši obci Království českého. Šternberkové ovšem nepředstavují „obyčejné“ hvězdy, poněvadž „*ne jako hvězdy sprostné, ale jako denice nějaké při samém slunci, při králi, při pánu svém, místo sobě zarazili a oblíbili*“. Je tedy úkolem nastupující generace, aby v klenbě království svému rodu uhájila místo, jež mu právem náleží. Nabízí se zde odkaz na teorie Pierra Bourdieu,^{45/} poněvadž lze tyto apely na „budoucnost rodu“ vykládat i jako snahu o zachování a rozmnožení nehmotného „kapitálu“.

Naopak individuální významová rovina se ozývá v kazatelově konstatování, že smrt pana Zdeňka ze Šternberka je zatměním a přivádí ostatní hvězdy k zármutku. V případě tohoto nejstaršího ze zvolených kázání se tedy významové roviny hvězdy jako symbolu jednotlivce a rodu krásným způsobem protínají a vzájemně doplňují.

Když roku 1665 zemřela Marie Maxmiliána Aurelie hraběnka Lažanská, svobodná paní z Bukové, rozená ze Šternberka, užil kazatel Václav Plevňovský z Tovaryšstva Ježíšova motivu hvězdy opět. Na rozdíl od hraběnky Rottalové a ve shodě s následujícími kázáními nad Cecílií Radegundou hraběnkou Lichtenštejn-Castelcornovou užívá motivu z erbu otcova, nikoliv manželova. Erb Karla Maxmiliána hr. Lažanského není využit ani jednou, na což mohla mít vliv jeho podoba. Loukoť (část kola) Lažanských z Bukové lze pro potřeby podobné promluvy užít opravdu velmi těžko, ale šternberská hvězda se k tomu naopak nesmírně hodí. Ostatně Marie Maxmiliána byla „*jasnou hvězdou šternbersko-lažanskou*“, a tak jméno manželova rodu zaznívá alespoň v názvu.^{46/}

„*Okrasa nebe jest krása hvězda*“ či lépe „*okrasa české země jestit od slávy hvězd aneb rodu šternberského*“ je prostřednictvím hraběnky Marie Maxmiliány přenesena na Karla Maxmiliána a rod Lažanských; sláva jednoho rodu se na druhý přenáší jedincem. I v tomto kázání je užito symbolu hvězdy v rovině osobní, neboť „*z množství jiskřiček ctnosti již v dětství vznikl veliký jas*“, což Plevňovský vztahuje pouze na zesnulou. Symbolika světla se objevuje i přímo v kazatelově apelu na Karla Maxmiliána

ze Schrattenbachu, biskupem olomouckým;^{27/} Janem Bedřichem hrabětem z Valdštejna, arcibiskupem pražským;^{28/} Wolfgangem hrabětem Serényi de Kis Serényi;^{29/} Maxmiliánou Marií Beatrix hraběnkou z Rottalu, rozenou z Lichtenštejna;^{30/} konečně nad Cecilíí Radegundou hraběnkou z Lichtenštejna a Castelcornu, rozenou hraběnkou z Belmbergu a Hohenburgu.^{31/} Vzhledem k zajímavým odkazům na rodový erb využiji i popisu *castra doloris* Heřmana Jakuba hraběte Černína z Chudenic z roku 1710.^{32/}

Heraldická symbolika v pohřebních kázáních nebyla zase tak neobvyklá. Kazatel erb nejspíše nejdřív podrobil specifickému výzkumu, aby zjistil jeho „upotřebitelnost“ v oblasti homiletiky. Pracovat s motivy z erbu zesnulého nebylo právě nejsnadnější, protože kazatel musel dodržet určité zásady. Jak upozorňuje Hans Körner, existovaly příručky pro kazatele, které při přípravě kázání (s heraldickou symbolikou) mohly pomoci. Umožňovaly základní přehled v dějinách rodu, naznačovaly cesty a způsoby využívání heraldických motivů a podobně. Bohužel není možné přesněji určit, do jaké míry byly rozšířeny a využívány.^{33/} Není-li možné okruh recipientů přesněji určit v bývalé Svaté říši římské, už vůbec nelze podobnou věc provést v českých zemích. Vedle specializovaných příruček se nejspíše využívaly rovněž erbovníky.

Je samozřejmé, že v určitých případech byla jednotlivá pole erbu pouze zmíněna s užitím krátké asociace. V případě složitějších erbů se zřejmě nevyužívalo všech polí rodového znaku; snad to bylo po praktické stránce obtížně proveditelné pro jejich množství, možná některá z těchto polí nevzněcovala fantazii kazatelovu či prostě pro potřeby kázání nebyla využitelná.

V prvním z užitých příkladů, kázání na exequiích za Maxmiliánu Marii Beatrix hraběnkou z Rottalu, rozenou z Lichtenštejna, je užito v krátké zmínce stříbrného rottalského kříže. Využití tohoto motivu však působí poněkud nepřírovně ve srovnání s ostatními kázáními: „*Nyní ať se podívají na erb této v pánu usulé kněžny, co ona tam na pravě straně má. Leč znamení rottalovského bílého kříže v červeném poli? A co to znamení vyznamenává? (...). Poněvadž tehdy tento bílý rottalovský kříž je znamení této v pánu usulé rottalovské hraběnký. A to znamení bude spis na Nebi, než Pán přijde k soudu, tak taky je znamení, že ta, kterou to znamení kříže vyznamenává, bude dřív na nebi aneb v nebeské radosti, než pán přijde k soudu. Jestli tehdy jest v nebeské radosti, nemá se co obávat věčné smrti.*“ Na rozdíl od Cecilie Radegundy z Lichtenštejna-Castelcornu a Marie Maxmiliány Aurélie Lažanské z Bukové však autor využil znamení rodu *manželova* (Rottal), a nikoliv znak rodu Lichtenštejnů. Pokud uvážíme, že kázání nad hraběnkou Rottalovou bylo proneseno ve slavnostně vyzdobeném kostele (mimo jiné jistě i rodovým erby), musel být efekt kázání jen umocněn a zároveň kazateli v podstatě nic jiného nezbyvalo. Na výzdobu jaksi reagovat musel. Je ale pozoruhodné, že nádherný motiv bílého (barva nevinnosti) kříže a červeného pole kazatel jinak příliš nerozvinul, ačkoliv se nabízí hned celá řada asociací. Citovaný úryvek měl pravděpodobně utěšit pozůstalé v jejich smutku po smrti blízké osoby akcentem na „nebeskou radost“ a na dočasnost odloučení.

Podobně jako v případě další nositelky jména Lichtenštejn (ačkoliv oba rody nebyly příbuzné a vzájemně ztotožňování nesly velmi nelibě) kazatel nevyužil erbů těchto rodů, ale jejich jména. V obou případech jsou šlechtičny označovány za *diamanty* mezi kamením (Stein), které přinášejí (či zvyšují) *lesk* (Licht) rodu, do něhož se přivdaly.

V případě Wolganga Hannibala ze Schrattenbachu kazatel při exequiích využívá několika polí z rodového erbu původně štyrské šlechtické rodiny. Asociace a užití v kázání osobně považují za působivé a podařené. V tomto případě též využití heraldických motivů koresponduje s církevní kariérou zesnulého, jehož velikost utvrzuje i zařazení do panteonu „olomouckých“ kardinálů (sic!). Pár otevřených rukou, užitých jako doklad kardinálový štědrosti, se v jednom z polí skutečně nalézá. Po Wolfgangově smrti zhasla zlatá hvězda, zde též ztotožňovaná se sluncem, vyschl zlatý potok štědrosti, orlice odletěla, klesl též lev. Zhroutila se opora, neboť strom v erbu padl a konečně radost se obrací v žalost, neboť věnec bobkový uvadl a kříž naděje se naklonil, převládající červená barva se změnila v černou.^{34/}

Obrat „*celé schrattenbašské famile slunce*“ v symbolické rovině dokazuje naplnění odkazu předků Wolfgangem Hannibalem a zdůraznění následovanihodného života tohoto církevního hodnostáře, jehož příkladem se neměli řídit pouze Schrattenbachové, ale též (či hlavně?) budoucí olomoučtí biskupové. Obtížně dešifrovatelný obrat se týká lva, který nesl „*celou schrattenbašskou rodinu*“. Lze to vztahovat přímo k rodu Schrattenbachů, ale též na celou diecézi, resp. její kleriky, pro něž byl kardinál vlastně „hlavou rodiny“.^{35/}

Nejzajímavější je v této skupině kázání nad Wolfgangem hrabětem Serényi de Kis Serényi. Především kazatel Hauff kázal před členy rodu Serényi již potřetí a působil v kostele, nad nímž vykonávali patronátní práva a v němž se nacházela i rodová hrobka. V kázání se objevuje jasný motiv stáří rodu. V uherském prostředí nebylo nikterak neobvyklé hledat prvního předka mezi společníky krále Attily, za jehož potomky se uherská šlechta považovala. Prastarý původ rodu, což snad lze i očekávat, je legendou. Hořkou pravdou je, že Serényiové jsou rodem poměrně mladým, jenž dosáhl šlechtictví roku 1518, baronátu roku 1596 (potvrzení panského stavu pro české země roku 1638 spolu s inkolátem) a hraběcího stavu v českých zemích až roku 1656.^{36/} Rodový erb měl mít skythský původ, což kazatel velice pozoruhodně vysvětluje na základě rodových legend: „*A na znamení, že v Polšti tu starého scythského hada rúži svlékl a v nového člověka se oblékl, do svého erbu hada vyrýti dal a tj. byl prvej ze slavného serenského rodu, který v svém erbu hada nese.*“ Etymologický původ jména vyložil kazatel rovněž, a to jako synonymum latinského „*celer et velox*“ (volně přeloženo „rychlý a hbitý“, ale obě dvě slova jsou v podstatě zase synonyma). Pro udatnost předka pak přijali do rodového erbu „*Pegasa*“. Hauff zde použil určitou etymologickou ekvilibristiku a zdůvodnil tak (zřejmě na základě tradovaných informací) původ jedné z figur erbu. Z hlediska kazatele je podstatné, že vždy ve „*větším dile pro viru samospasitelnou katolickou ve vojnách krev svou vycedili*“, v čemž hrabě Wolfgang pokračoval a zasloužil se o rekatolizaci celé uherské stolice. Zároveň jej ale takto v podstatě u pozůstalých omlouvá, neboť hrabě pro svou zaneprázdněnost nebyval přítomen na panství a u rodiny na Moravě.

Na Moravě neobvyklé znamení okřídleného koně a celková skladba erbu, typického pro uherskou heraldiku, jsou zde vysvětleny z našeho hlediska možná nevěrohodně a úsměvně. Domnívám se však, že ze všech třech kázání využitých v této části představuje líčení nejzajímavější a nejživější, kde kazatel dovedně spojuje minulé se současným a poměrně hladce pak tento konstrukt vkládá do kázání.

jednotlivce, avšak využívány byly spíše pro uzavření dopisů a jako doprovod k podpisu, nikoliv jako jeho náhrada. Po smrti mohly být především typáře zneužity, a tudíž se doporučovala jejich likvidace.

Prsteny s erby představovaly i zřetelný projev pozornosti, úcty. Tu vyjadřoval samozřejmě jedinec, nikoliv celý rod. Například Humprecht Jan hrabě Černín z Chudenic, designovaný nástupce strýce Heřmana, daroval podobný prsten své matce, čímž paní Zuzanu zjevně potěšil: „*Tvůj psaničko s prste[ne]m, [z] kteréhožto prstenu, mý nejmilejší dítě, velice vděčně přijímajíc, nastokrátě děkuji. Když jsem jej dostala, neviděla jsem Tvýho erbu, až jej Heřman uhlídal, právě mi tak dobře na prst u malíku na levý ruce.*“^{21/} Paní Zuzana tedy chápe erb na prstenu jako znak svého syna, nikoliv černínského rodu.

V českém prostředí lze jedince a rod prostřednictvím erbu rozlišit jen těžko. Opět je zde nutno upozornit na širší souvislosti této skutečnosti. České země patří jednoznačně do okruhu říšské heraldiky, čímž se odlišují od heraldiky polské (tzv. herby) a uherské (která upřednostňovala specifickou podobu obecných figur). Do Království českého však zásady nového „umění“ pronikly poměrně pozdě, beze zbytku asi až ve 14. století. Jedinec jako reprezentant rodu se od svých příbuzných odlišuje v prostředí francouzském a anglickém pomocí *brisur* (tj. příznaků). Jednalo se o určité obrazce přidané k rodovému erbu, umožňující odlišit od otce syny a ty pak mezi sebou navzájem.^{22/} Užívaly se též na Pyrenejském poloostrově, avšak zde má heraldika některá další specifika. Především nositel erbu užívá jméno otce i matky, což se odráží i ve znaku.^{23/} Jedinci jsou pak poměrně snadno identifikovatelní.

V českomoravském prostředí v praxi užívala hlava rodu a ostatní mužští příslušníci zpravidla téhož erbu, poněvadž brisury u nás nebyly běžně užívány. Mnohdy existovala mezi chápáním erbu jakožto symbolu jedince či rodu velice tenká hranice. Záleželo tak v podstatě na současnících, jakým způsobem erb vnímali. Pro nás nyní představují tyto hranice nesnadno dešifrovatelný problém. Snad pouze tzv. alianční erby manželských dvojic či erb manželky dovedně kombinující znaky otce a manžela jednoznačně poukazovaly na konkrétní osoby, což však nemuselo být ani cílem.

Oba symbolické významy rodových znaků se samozřejmě vzájemně spíše doplňovaly; jedinec byl členem rodu a rod byl tvořen jedinci. I pečeti, hlásící se svými opisy k majiteli, po příslušné úpravě a změně údajů sloužily často synovi i vnukovi. Bylo však nutné provést změny na typáři. Pečetní prsteny, sloužící především k uzavření obálky pomocí vosku či pečetního laku, rovněž občas po otci zdědil syn. Zde ovšem nebezpečí zneužití nebylo příliš veliké, poněvadž ke zpečetění závažných právních úkonů nebylo prstenů užíváno. Příznačně lze tedy krátké zamyšlení o dvojím významu erbu ukončit relativizujícím konstatováním obtížné rozlišitelnosti jedince od rodu a opačně jen na základě erbu.

Zde se již dostávám k výše naznačené „ideální“ situaci, která má mnoho společného s užíváním heraldické symboliky v pohřebních kázáních. Domnívám se, že v těchto případech se jedná o jednoznačný symbol zesnulého *jedince* a nikoliv rodu. Odešel sice člen či členka rodu, avšak erb má svého dědice, pokračovatele. Kontinuita

tedy není narušena a druhá „významová složka“ zůstává nedotčena – *symbol* rodu je zachován, poněvadž nastupuje další generace, a není tedy třeba jej veřejně lámat. Je samozřejmě smutné, že blízký příbuzný či přítel odešel, ale v tomto případě se nedá nic dělat. Jak trefně naznačuje Zuzana Černínová z Harasova: „*(...) pana Mikuláše Dvořeckého na Myskovicích paní taky umřela, byla dosti mladá a on starej, přeci umřítí musila.*“^{24/} V některých kázáních je vědomí kontinuity zvláště silné a k jejímu symbolickému vyjádření slouží – erbovní figura.

Zvon „Kryštof“ v Rychnově nad Kněžnou s erby členů rodu Bettenglů a jejich příbuzných.

Kašna na nádvoří zámku v Rychnově nad Kněžnou představuje zajímavé využití motivu z kolovratského erbu (orlice).

Heraldické motivy v pohřebních kázáních

Heraldická složka pohřebních kázání v raném novověku patří k zajímavým aspektům těchto literárních a rétorických děl. Kazatelé reminiscencí na rodové erby zesnulých využívali dvojím způsobem. Jednak v podobě jakéhosi „svorníku“, kdy jedna z figur erbu prostupuje celým kázáním, a pak v krátkém odkazu, v němž autor v několika řádcích využívá odkazů na znak či jeho části. O uplatnění heraldických motivů rozhodovala pochopitelně především invence a rétorické schopnosti kazatele, ale také vlastní podoba erbu, která mohla vzbuzovat zajímavé asociace. Obě možnosti využití rodového znaku (jako „svorníku“ či pouhého odkazu na něj) zmiňuji níže.

Pro potřeby předkládaného příspěvku jsem zvolil převážně jazykově česká kázání, v nichž jsou přítomny heraldické reminiscence. Jedná se o kázání nad panem Zdeňkem ze Šternberka;^{25/} Marií Maxmiliánou Aurelií hraběnkou Lažanskou, svobodnou paní z Bukové, rozenou hraběnkou ze Šternberka;^{26/} kardinálem Wolfgangem Hannibalem hrabětem

Znaková deska na hradě Litice nad Orlicí z doby, kdy panství vlastnil král Jiří z Poděbrad.

S užitím heraldických motivů ve výzdobě různých prostředků a míst se můžeme naprosto běžně setkávat i v dnešní době. Téměř každý návštěvník zámků či hradů si nepochybně vzpomene na erby nad vstupními portály, v portrétech majitelů toho kterého objektu a podobně. Ze staršího období jsou dochovány na českých hradech znakové desky (například na hradě Litice nad Orlicí) či dokonalé erbovní galerie (hrad Wenzelsburg u Laufru v Horní Falcí). Poněkud specifické jsou rozsáhlé vývody předků majitelů. I ony občas představují velmi zajímavý pramen, i když vědomě velice nepřesný a zkreslený, který měl dokazovat slávu a urozenost předků (klasickým příkladem může být rodokmen Valdštejnů ve vstupní schodiškové hale zámku v Mnichově Hradišti). S „upravenou“ genealogií souvisí rozšiřování rodového erbu přebíráním částí znaků vymřelých rodin. Vědomé „upravování“ erbu a rodokmenu představuje další nepřímý doklad důležitosti těchto symbolů šlechtictví. Takto upravené erby a rodokmeny se stávají v podstatě samostatnými prameny.

Průčelí zámku v Nových Hradech korunují sochy, představující figury z erbu rodu Harbuval-Chamaré.

Jako dekorativní motiv mohl být jednak využíván celý erb, jednak jeho jednotlivé části (figury). Znak rodu Šporků, jenž je ostatně sám o sobě jedním velkým polepšením, tak včetně klenotů zdobí portál chrámu na náměstí ve východočeském Heřmanově Městci, ale jednotlivé figury z polí (lev, Turek) byly využity při rezbářské výzdobě lavic v kostele Nanebevzetí Panny Marie v téměř městečku. Sochy jednotlivých figur z erbu původem francouzského rodu Harbuval-Chamaré (zbrojnoš, lev a gryf) zdobí rizalit rokokového zámku v Nových Hradech u Vysokého Mýta. A na sídle knížat Rohanů v Sychrově se s routou z rodového erbu setkáváme při výzdobě stěn. Podobných

Alianční erb rodů Harbuval-Chamaré a Dobřenských z Dobřenic na kostele v Potštejně.

příkladů by bylo zcela jistě možné snést celou řadu, a to i v případě předmětů každodenní potřeby.^{17/}

V úzké souvislosti s problematikou pohřebních kázání nicméně není možné pomlčet o důležitosti heraldické výzdoby na stavbách sakrálních a funerálních (což často nejde oddělit). Právě na nich plnil erb zvláště silně úlohu nadčasového symbolu, spojujícího generace minulé a současné, symbolizoval pokračování, *kontinuitu*. Slovo „erb“ bývalo totiž vnímáno i jako synonymum rodu samotného, neboť se v písemných pramenech velice často objevuje obrat „*nám i erbóm našim*“.

To neznamena nic jiného než „*nám i našim potomkům*“. Symbolický význam erbu mohl být akcentován velice silně (i způsoby spíše méně častými). Například Petr rytíř Dobřenský z Dobřenic připojil ke svému podpisu kresbu erbovního znamení - čápa. Vedle výtvarného nadání zde pan Petr dal najevo, že si uvědomuje svou příslušnost a zároveň odpovědnost k minulým, současným i budoucím generacím rodu s „čápem v erbu“ a z toho pramenící sebevědomí.^{18/} Erb zcela bezpodmínečně nesměl chybět na pohřebním konduktu zemřelého šlechtice. Býval nesen spolu s dalšími atributy stavovské příslušnosti v průvodu, zpravidla přáteli či služebníky. Pokud zemřel poslední nositel tohoto znamení, býval voskový štít rozlámán. I zde je symbolika jasná.^{19/}

Ultimus familiae! Jak strašné pomyšlení pro středověkého a raněnovověkého pána. Neodešla pouze jedna „významová rovina“ erbu, jak k tomu bylo v „ideálním“ případě, ale obě dvě; jedinec i rod. Generace předků, jejichž odkaz přebíral a měl předat dědici, nenalezly své důstojné nástupce. Bylo sice možno z širšího příbuzenstva vybrat dědice rodové slávy alespoň po přeslici, avšak to zřejmě mučivé pocity posledních příslušníků významných panských rodů uspokojovalo jen částečně.

Erb jako symbol jednotlivce a celého rodu

Erb během středověku a raného novověku plnil několik funkcí. Vedle úkolu rozlišovat ve středověku pána a jeho družinu v bojové vřavě od nepřátel měl samozřejmě určitou výtvarnou hodnotu, na níž v současnosti řada heraldiků poukazuje. Na druhou stranu ve sledovaném období byla tato rovina spíše podružná. Erb byl především *symbolem*. Symbolem jednotlivce i celého rodu. Dvojí, zdánlivě protikladný význam rodových znamení je mimořádně zajímavou skutečností, na níž se v následujícím textu pokusím upozornit.

Významovou rovinu erbu jakožto symbolu jednotlivce nejčastěji vyjadřovaly pečeti a „*sekryty*“. Pečetil-li šlechtic nějakou listinu, otevřeně se přihlašoval k jejímu obsahu, stvrzoval za svou osobu autentičnost. Vedle klasických typářů se postupně začínáme setkávat i s pečetními prsteny (signety).^{20/} Ty byly, ač často pro příliš malý rozměr obsahovaly pouze rodový erb s iniciálami, chápány jako svého druhu podpis

HERALDICKÉ MOTIVY V POHŘEBNÍCH KÁZÁNÍCH RANÉHO NOVOVĚKU

David Novotný

*Erb smrti, erb všeobecný,
měj vždycky před očima.
Jak sprostný, tak urozený,
ať si jej ovšem všimá.
K strachu, jak myslíš, nebudeš;
často se s ním potěšíš.
Na konec tvůj vždy pamatuj
a na věky nezhřešíš.“^{1/}*

Příklad jedné ze sbírek pohřebních kázání. V tomto případě se jedná o kázání z protestantského prostředí z 2. poloviny 18. století.

Mezi zajímavé a v prostředí české historiografie dosud spíše opomíjené druhy pramenů bezesporu patří pohřební kázání. Kázání, která byla pronesena během smutečních obřadů, zdůrazňovala zásluhy zesnulého, měla za úkol utěšit pozůstalé a samozřejmě také dokázat tradici a vliv rodu. Setkáváme se s nimi ve větší míře od 16. století, zatímco od 18. století jsou již na ústupu. Jejich vznik a rozšíření úzce souvisí s postupující konfesionalizací společnosti. Po nástupu luterské reformace v německých zemích v 1. polovině 16. století došlo k závažným teologickým změnám (opuštění a zavržení katolického učení o očistci), které významně ovlivnily vnímání smrti. Osudy duše zemřelého po smrti už fakticky nemohly být ovlivněny zbožností pozůstalých, a tak nezbývalo než zavzpomínat na blízkého prostřednictvím pohřebního kázání. Řada z kázání byla za přispění rodiny zesnulého vydána tiskem a v pozdějším období se objevují dokonce celé mnohasvazkové edice.^{2/}

Vyčíst z pohřebních kázání lze mnohé. Mohou sloužit jako důležité doklady pro studium dějin církevních a pro dokumentaci vnímání smrti a umírání. Pohřební kázání nepřímo reflek-

tovala sociální postavení jedince, a tak je možné využít kázání i jako specifický pramen k dějinám každodenního života.^{3/} Poněkud stranou zůstával poměrně dlouho význam kázání pro výzkumy v oblasti historické demografie, genealogie a heraldiky.^{4/}

Soustavný zájem badatelů vzbudila pohřební kázání v 60. a 70. letech 20. století v sousedním Německu. Lze říci, že od této doby zájem o ně stále trvá.^{5/} V českých zemích v nedávné době upozornil na význam pohřebních kázání pro studium genealogie v poněkud osamoceném článku Jiří Hás.^{6/} V současnosti se systematickému studiu pohřebních kázání, zejména nad církevními osobami, věnuje Radmila Pavlíčková z Univerzity Palackého v Olomouci.^{7/} Heraldická složka pohřebních kázání, pochopitelně přítomná zejména v kázáních nad osobami šlechtického původu, ale zůstává nadále na okraji zájmu dokonce i v „badatelsky pokročilejších“ zemích jako Německo, Rakousko či Švýcarsko.^{8/}

Erb jako symbol rodové kontinuity a významu

Pohřební kázání představují pouze jeden z mnoha příkladů, jejichž prostřednictvím lze jasně dokumentovat, že heraldika nebyla v období raného novověku považována ani tak za umění samo o sobě (či snad pro sebe), ale spíše za umění užité. Z tohoto důvodu je v současné době tak rozšířené odsuzování „úpadkové“ či „copové“ heraldiky 17. a 18. století poněkud přehnané. Je samozřejmě pravda, že „rytíř má pouze jednu hlavu“,^{9/} a je tudíž vhodnější kreslit např. nad štítem pouze jediný klenot, ale v okamžiku, kdy celý erb dokládá a zdůrazňuje nároky nositele – ať už skutečně či pouze hypotetické – na mimořádné postavení ve stavovské společnosti nebo na různá území či úřady, těžko rozhodnout o vhodnosti podobného přístupu. Erb reprezentoval rod a jedince v rámci stavovské společnosti. Bylo-li to možné, důsledně vyjadřoval pocty, jichž se členům rodu dostalo. Kolem štítu se objevovaly řádové kolany, deklarující příslušnost například k elitní společnosti nositelů Řádu zlatého rouna. Vedle řádů nelze podceňovat ani význam panovnických polepšení. Ať byl erb „polepšen“ šťastně či méně šťastně, vždy to dokazovalo panovníkovu přízeň a vděčnost. V ideálním případě se polepšení projevilo i v klenotu.^{10/} Také v této vedlejší části erbu se v symbolické rovině potvrzovala *honor gentis*.^{11/}

V souvislosti s tím lze poukázat na celou řadu erbovních pověstí. Některé z nich pravděpodobně vznikly celkem záhy. Naopak část z nich výrazně později jako produkt zjištěné touhy po prokázání co největšího stáří rodu a také humanistické vzdělanosti. Mistrem v tvoření nových pověstí byl Bartoloměj Paprocký.^{12/} Tyto umělé výtvořky se časem stávaly součástí pomyslného rodového panteonu, respektive stály na jeho samém počátku. Spolu s původem erbu totiž uváděly i jméno prvního předka, od něhož se odvíjela genealogie až k současným generacím. Bylo pak záležitostí podružnou, zda se jedná o pověst doložitelnou či zcela vybájenou.^{13/} I ona se stávala symbolem – v ústní a písemné podobě – významu rodu. Umělecké ztvárnění těchto legend pak zdobilo rodová sídla; například pověst o čápu Dobřenských z Dobřenic,^{14/} statečnosti a neochvějně věrnosti Valdštejnů panovníkovi,^{15/} či vítkovském dělení rúží.^{16/} Pokud nebylo lze ozdobit erb stářími a čackými činy předků, posloužila současnost; například Šporkové nechali na zámku v Lysé nad Labem vymalovat nejslavnější (pochopitelně vítězné) bitvy generála hraběte Jana ze Šporku.

Odvážným, léta připravovaným a jen nesmírným úsilím a chytrostí uskutečnitelným krokem se poddanské chudé město Říčany taktak se vymaňující z nebezpečí zániku a degradace na poddanskou ves stalo majitelem majetku, rovnajícího se menšímu panskému dvoru. Břemeno, jaké na sebe splácením tak velkého objektu město vzalo a úkol zajistit jeho prosperitu buď vlastní režijní zemědělskou výrobou, nebo propachtováním, přenesl tehdejší primátor Meloun a jeho radní na všechny své nástupce jako břemeno více než těžké.

Prosperita

Odvaha, prozíravost a moudrost říčanských měšťanů, kteří se náhle jako obec stali největšími poddanými na celém uhříněveském panství, vyřešily úspěšně všechny finanční těžkosti města. Shodou okolností totiž právě první polovina 18. století patří už k prvním letům naprosté stabilizace hospodářských poměrů naší země, které stačilo 50 let k zahojení všech katastrofálních destrukcí 30leté války, včetně vyrovnání deficitu populačního, protože obyvatelstvo Čech opět okolo roku 1700 dosáhlo počtu jednoho miliónu. Po roce 1700 dochází k dokončení osazování pustých statků a domů, staví se domy nové a obnovuje se i řemeslná výroba v cechovní organizaci i v prvních manufakturách. Pro Říčanské bylo výhodné, že zemědělské výrobky na jejich dvoře vypěstované měly zajištěný dobrý odbyt a slušné ceny na trzích v Praze, která také zatím zvýšila svou poptávku po potravinách a nabídka výrobků všeho druhu. Město Říčany se nakonec rozhodlo pronajmout celý objekt za neuvěřitelnou roční sumu 283 zl., později však sníženou. Městu i po pronájmu objektu č.p. 15 zůstala povinnost udržovat budovy svého domu, ale již v roce 1722 odprodala jeden z objektů kdysi do komplexu včleněného (dnešní č.p. 35) a budovy byly zřejmě v dobrém stavu a větších stavebních nákladů nevyžadovaly.

Nájemníky obecního dvora byli vždy dva říčanští měšťané, kteří své platební povinnosti plnili dobře. V roce 1731 s kalamitou a neúrodou po tvrdé zemi a s dobytčím morem, který postihl i dvůr, kde pošli všichni tažní volí, bylo nájemné sníženo na 250 zlatých ročně.

V roce 1740 přece jen došlo k neshodě s nájemníkem Vítem Žákem, takže město muselo převzít uprostřed roku od něho dvůr do vlastní režie a soudně pak řešit důsledky nedodržení nájemní smlouvy. Nový nájemník dvora Josef Novák a jeho následovníci pak již nečinili potíže. Přesto někdy před rokem 1766 město změnilo způsob hospodaření na svém dvoře a na místo pronájmu dvora vcelku dvojicí pastýřů přešlo na faktickou parcelaci dvora a pronájem jednotlivých parcel za celkovou částku 233 zlatých 45 krejcarů patnácti říčanským obyvatelům.

To byl první krok k zániku obecního dvora č.p. 15 na náměstí, protože budovy stodol a stájí, které jistě nebyly ozdobou náměstí, pozvolna ztrácely svou funkci a chátraly. Roku 1770 na místě hospodářských stavení dřevěných a zatím zcela sešlých, dal primátor Václav Budil postavit objekt městských jatek a řeznických krámů (dnešní č.p. 155).

Pozemky dvora purkrabího Bazlera a nakonec města Říčany zůstaly ve faktickém držení 15 pachtýřů, kteří je připojili trvale ke svým domům. Město Říčany však nájemné

ze svých někdejších pozemků dvora na náměstí ročně inkasovalo a využívalo k účelovým investicím, například roku 1733 ke stavbě nové radnice. Způsob, jak vyrovnaný rozpočet v příjmové a výdajové části byl realizován a kontrolován, svědčí o tom, že i po získání nového finančního zdroje neklesla finanční morálka a městské účty naopak svědčí, že i nadále město se svými ostatními i malými zdroji hospodařilo přísně a dobře.

K zachovalým 14 ročním účtům města Říčany z let 1731–1787 přibyl díky odvážnému přikoupení dvorce purkrabího Bázlera roku 1721 do archivu města Říčany jeden účetní doklad, jehož cena však přesahuje rámeček samotného města. Z neznámých důvodů totiž dvojice nájemníků Jan Komárek a Václav Povolný vedla od 30. října 1729 za tři roky trvání své smlouvy o pronájmu obecního dvorce podrobné účty o příjmech a vydání celého obecního dvorce. Ze stejně neznámých důvodů byl tento jejich soukromý účet zařazen mezi městské účty jako patnáctý svazek, i když s hospodařením města a s archivním fondem městského úřadu nemá nic společného a je jen soukromým účtem obou pachtýřů. Právě tím však město Říčany vejde do dějin českého zemědělství a hospodářských dějin, protože zmíněný tříletý účet Komárka a Povolného je zatím jediným zachovaným dokumentem o hospodaření na normálním, běžném a větším poddanském statku většího rozsahu. Na takovém statku bylo třeba finančně uhrazovat všechny zemědělské práce, pachtýř sám na něm nepracoval a souhrn věcných nákladů včetně kontribuce státu a včetně úroku do důchodu vévodkyně savojské v Uhříněvsi je současně částkou na vyrobené a odprodané výrobky všeho druhu, obilí, sena, slámy, vlny, dobytka a maso. Po tři roky z tohoto účtu psaného opět nezkaženou češtinou a ve vyprávěcí šíři, lze sledovat hospodářské úspěchy i neúspěchy dvojice pachtýřů i jejich zisk a ztrátu. Poprvé je tak zachována dokumentace o poměru renty pozemkové všech typů, od nájemného placeného do městské pokladny (280 zl.) po úrok do Uhříněvsi (18 zl. 52 kr.) a po kontribuci do státní pokladny (40 i více zlatých) a po zisk pachtýřů (okolo 60 zlatých) a poznat míru zisku z provozování zemědělské jednotky zaměstnávající trvale 3 čeledíny a řadu sezónních dělníků v letech 1729–1731.

Závěr

Osm primátorů, jejichž jména a některé činy jsme zde sledovali, jak se vystřídalí ve svých funkcích v řízení města Říčany před 300 a 200 lety, zanechalo po sobě ve 14 městských účtech a některých dalších písemnostech velkolepou dokumentaci o svých zásluhách a o své činnosti pro poučení nám všem i pro kontrolu po staletích.

Několik vybraných stránek z jejich činnosti, jak jsme se s nimi letmo seznámili, je vykresluje jako rozšafné a o rozvoj svého města se starající jedince. Uměli dobře využít pozvolné hospodářské prosperity po válečných katastrofách od roku 1648 a postavili město Říčany opět na nohy, zasloužili se o jeho rozkvět a především o finančně vyrovnané hospodářství. Není pochyby, že přitom uměli využít zájmu říčanských i neříčanských občanů o založení existence v prosperujícím městě, kde dobrá správa města uměla ve shodě s feudálními správními orgány i se samotnými knížecími majiteli panství uhříněveského, kam poddanské město Říčany patřilo, vytvořit klidný a slušný život za podmínek vrcholícího feudálního společenského řádu.

Jedna vánočka v ceně 20 krejcarů, jeden kapr v ceně 24 krejcarů a 2 zl. 20 kr. za jednoměsíční úřadování byly nesporné a nepochybné příjmové položky běžného purkmistra a zvýšily se koncem 18. století, když jejich počet klesl na osm a pak na šest, takže úřadovali dva měsíce v roce.

Z částky 100 zl. tedy bylo třeba v rozpočtech říčanské rady vycházet. Pak ovšem ještě zbývala značná částka na údržbu budov a plateb, diet pro členy rady, jakmile vyjeli jednat do Prahy na krajském úřadě či do Uhříněvsi. Šlo někdy o položky vzbuzující úsměv: čtyři radní vyslaní každoročně s procesím do Mladé Boleslavi měli nárok v Mladé Boleslavi na oběd a dostali po 24 krejcarech. Na procesí bylo třeba s hudebníky a bubny vypravit vůz. Nebo odměna zvoníkům, že zvonili při bouře proti mrakům a odměny poslům při donášení a odnášení spisů. Rozpočet musel tedy počítat s částkou 100 zl., ale této částky nedosahovaly příjmy z obecního majetku a práva na šenk piva a rozprodej soli v malém a pronájmů domů a polí, to vyneslo jen 90 zl. Městská rada sestavila pro období 1717/18 nepochybně pro potřebu Uhříněvsi a vrchnosti takový výkaz příjmů a vydání, který pasivnost rozpočtu dokazoval jasně. Již dávno předtím bylo jasno, že do hospodaření města a do městských finančních zdrojů musí být finanční injekce.

Nalézt nový zdroj příjmů se podařilo tím, že k dosavadní položce 100 zl. vydání 90 zl. příjem zhruba platíci pro období okolo 1700 přibrali primátoři a radní ještě několik parcel obecních polí a luk, i když tím narostly i položky výdajové.

A tady začíná náš příběh o hospodaření a správě města Říčan dostávat onen slibný dramaturgický podtext, jak hledali tito purkmistři a primátoři těch chybějících několika desítek zlatých na opravy městských budov a na správní vydání města. Zlepšení finančního stavu města, které na úhradu platů a ostatních vydání mělo jen jediný větší zdroj příjmů, nájem ze své městské radniční hospody a z prodeje soli, předpokládalo důslednější nápravu, než jen pouhé občasně zvýšení nájemného z některého obecního bytu nebo z prodeje místa na nový dům na obecním pozemku. Tím bylo převzetí několika nevelkých obecních polí a luk do vlastní režie a pěstování žita a pšenice i ječmene a ova na nich a jejich odprodej do Prahy nebo v Říčanech. A to purkmistři a primátoři někdy bezprostředně po roce 1700 učinili. Městskému písaři a jim samotným nastaly sice nebyvalé starosti s evidencí plateb za orbu, sklizeň a výmlat obilí i za sekání sena a s evidencí sklizené slámy a zrna a sena a s prodejem zemědělských výrobků. Roční výsev na obecních polích byl okolo 20 korců obojího obilí, sklízelo se okolo 1000 snopů obilí a z něho vmláceno okolo 80 korců obilí v zrně a asi 300 otepí slámy, které pak byly bez nesnázi zpeněženy stejně jako sklizené stohy sena. Tržba za obilí, slámu a seno činila podle okolností a tržních cen okolo 70 zlatých a náklady na zemědělskou výrobu včetně odvozu obilí na trh do Prahy okolo 40 zlatých.

Za cenu nesmírného zkomplikování správy městských věcí vzala pro zisk 30–60 zlatých ročně na sebe městská rada nesnadný úkol bez vlastních hospodářských budov, koní a stálých zemědělských pracovníků obdělávat a sklízet parcely o ploše 10 hektarů obecních polí a několika hektarů luk. Tak byly získány prostředky na stavební opravy radnice a jiných budov, na opravy cest, kovárná a obecní paseky. Tak se obrat městské

pokladny ročně zvýšil na 170 zl. příjmů a 170 zl. vydání: tuto částku pak město uvedlo a rozepsalo v úředním elaborátu, vypracovaném roku 1718 nepochybně jako důkaz o trvale napjaté a tísnivé situaci městské pokladny a o nutnosti ještě dalšího finančního zdroje pro město.

Primátor Václav Meloun se svými radními, který tento vzorový rozpočet pro nadřízenou vrchnost zpracovával, měl nepochybně na mysli konkrétní řešení, pro které však musel připravit půdu a souhlas vrchnosti.

Ničím se lépe nemohl dokumentovat zemědělský ráz města Říčan před dvěma a třemi staletími než snadnost a samozřejmost, s jakou tehdejší říčanští primátoři ke své správní agendě roku 1700 přibrali agendu hospodářství městského a asi 10 hektary polí a roku 1721 agendu celého obecního dvora, jen aby městské pokladně získali nové příjmové zdroje.

Koupě domu čp. 15

Mezi všemi říčanskými domy a jejich majiteli byl zásadně výjimečného postavení nárožní dům s dnešními čp. 15, 16 a 155 na říčanském náměstí. Patřily k němu 3 lány polí, hodně luk a dva rybníky, protože vznikl spojením několika pustých velkých statků. Jeho majitelem nebyl lichtenštejnský poddaný měšťan a řemeslník jako u všech ostatních domů v Říčanech, ale druhý nejvyšší panský úředník kanceláře v Uhříněvsi, purkrabí František Bazler. Koupil jej od samotného tvůrce tohoto mimořádného seskupení, rytmistra Františka Prince, který po třicetileté válce si vyhlédl Říčany jako vhodné místo pro období po odchodu z armády. Říčanští i v úředních jednáních jej nazývali prostě František Rytmistr. Výjimečný byl i jeho způsob hospodaření, od samého počátku na svých spojených statcích nehospodařil, ale pole pronajímal. V roce 1694 koupil 1 čtvrtlán a záhy poté ještě dva poddanské grunty purkrabí František Bazler, který trvale sídlil v Uhříněvsi a říčanský statek i se všemi pozemky o výměru asi 50 ha pronajímal i s budovami. Jak Rytmistr, tak Bázler mohli tento způsob hospodaření provádět jen s největší shovívavostí uhříněveských hejtmanů a majitelů panství, protože jinak byl od všech poddaných vyžadován osobní výkon při obdělávání polí a pacht se zásadně nepřipouštěl: osobnosti rytmistra a purkrabího si však dokázali prosadit výjimku. Purkrabí Bázler dožil roku 1720 a tu nastala pro město Říčany jedinečná příležitost jeho statek získat a navždy tak zajistit vyrovnanost městského finančního rozpočtu, protože nájemné z tak velkého zemědělského objektu či výnos v případě jeho režijního obdělávání by činil nejméně 200 zlatých ročně, víc než dosavadní celoroční příjem z obecního majetku a z obecních poliček. Trvalo celý rok, než 18. dubna 1721 koupilo město spojené statky po zemřelém purkrabím Bázlerovi. Nepochybně neměl rodinu a partnerem kupní smlouvy byla vrchnost, město palác splácelo, tedy statek do knížecího důchodu v Uhříněvsi. Městští zástupci dosáhli při sjednání tržní smlouvy na dům čp. 15 výhodné podmínky: hotově zaplatili nevelkou částku z celkové ceny asi 1000 kop grošů a mohli jej splácet po nevelké částce 24 kop. Tak se stalo, že při založení nových pozemkových knih roku 1753, které se dosud zachovaly v archivu, činil nedoplatek města ještě 210 kop a ty doplatila o město roku 1760.

Primátoři podle dochovaných archivních dokladů:

Jan Hladík 1668, 1685–1689

Tomáš Čermák 1691, 1694, 1696

Matouš Chmel 1692, 1693

Václav Meloun 1701–1709, 1718–1723 (zemřel)

Jiří Hladík 1709–1718, 1728

Tomáš Budil 1737–1759 (zemřel)

Jan Šubrt 1759–1760

Václav Budil 1760–1770 (zemřel)

Jan Smolík 1770

Poslední dva primátoři jmenovaní uhříněveským hejtmánem zmocněným knížetem Lichtenštejnem, byli Václav a Jiří Šubrtové.

Výběr osob a jmenování říčanských primátorů či primasů bývalo v kanceláři velkostatku Uhříněvsi velmi váženo a jistě i odsouhlaseno inspektorem lichtenštejnských statků v Čechách nebo samotným majitelem panství. Funkce byla zpravidla doživotní, v případě primase Jiřího Hladíka přesto došlo k krátkodobému sesazení, protože byl obviněn z kacířství, když u něho v roce 1709 při jedné z jezuitských akcí byly zjištěny nekatolické knihy. V případě úmrtí primase byla zpravidla funkce primátora neobsazena a zastupoval jej některý z radních než zpravidla během jednoho roku byl proveden výběr nového primátora. Nový primátor i nová rada pak byli slavnostně vyhlášeni a uvedeni do úřadu: renovace rady byla příležitostí pro slavnostní mši v kostele a k velkolepé hostině panských úředníků, říčanského děkana a všech funkcionářů a řadových měšťanů legálně pak proúčtované v městském ročním účtu.

Primátor města Řičan, zvaný zpočátku jen primas nebo primas a purkmistr zastupoval po celé funkční období město vždy s jedním členem, na něhož připadla podle pořadí daného při renovaci a přísaze rady jednoměsíční úřední období. Po vystřídání všech radních ve funkci purkmistra opět primas začal jednorocní cyklus tak, že byl současně primasem i purkmistrem jeden měsíc. Při úmrtí některého radního-purkmistra nebyl nikdy jmenován nový radní a cyklus se pak zkrátil o jeden měsíc. Od počtu 12 radních-purkmistrů přešel uhříněveský hejtmanský úřad na osm okolo r. 1750 a pak na šest a nakonec na čtyři a místo měsíčního střídání purkmistrů bylo zavedeno tříměsíční funkční období. Protože výběr primátorů i radních byl orientován na osoby starší, byly případy úmrtí uprostřed funkčního období velmi časté a docházelo pak k situaci, kdy jako roku 1787 nakonec primas Jiří Šubrt plnil i funkci primátora za sebe i za zemřelého radního půl roku a zbylí dva purkmistři se střídali po čtvrt roce.

Díky městským říčanským účtům lze rotaci městských funkcionářů poznat do podrobností, protože purkmistrům byl vyplácen měsíční příspěvek finanční a každý dostával navíc o vánocích a po vánoce a kapru a primátor navíc měl určený plat a kancelářský paušál. Výše těchto finančních plateb je závažná pro posouzení, do jaké míry byla funkce primátora či purkmistra dostatečně atraktivní a zda město Řičany bylo natolik bohaté, aby svým radním mohlo nabídnout dost za jejich funkci.

Posoudit to znamená však postoupit při analýze městských účtů k jedné z nejobtížnějších otázek poznání kupní síly tehdejších peněz, zlatých a krejcarů (zlatý rýnský měl 60 krejcarů, měsíční plat purkmistra byl 2 zlaté 20 krejcarů: bylo to hodně nebo málo?)

Historik zpracovávající a hodnotící staré účty jako historický pramen je v situaci turistů, který s našimi bankovkami se ocitne v cizí zemi a chce tu buď výhodně nakoupit zboží, nebo aspoň porovnat ceny tu a doma a nemá možnost získat převodový kurz své a cizí měny. Sebepracněji získané údaje o mzdách a cenách v minulosti jsou jen akademické platnosti a ceny, jestliže se nepokusíme o jejich srovnání s cenami a platy dnes, čili jestliže se nepokusíme zjistit převodový kurz starých měn nebo jejich kupní sílu. Jestliže tedy říčanský primátor za jeden měsíc svého úřadování na říčanské radnici dostal odměnu 2 zl. 20 kr., co si za to koupil ve své době, nebo co tato částka reprezentuje na dnešním trhu zboží. V dřívější době řešili tuto otázku numismatici tak, že každou větší částku porovnávali s cenou zlatého dukátu; to má tu výhodu, že váha zlatého dukátu byla celá staletí od začátku ražby kremnických dukátů ve 14. století stejná a stejná byla i jeho ryzost a je dodnes v kremnické mincovně dodržována.

Pro období 18. století, kdy byla v platnosti purkmistrovská měsíční sazba a kdy jsou zachovány říčanské městské účty, platila zásada, že jeden dukát se běžně směňoval za čtyři zlaté; tak například při svatbě Marie Terezie, kdy dostala darem od české šlechty obrovitý měšec obsahující 5000 kusů kremnických dukátů, byla hodnota tohoto svatebního dárku proúčtována částkou 20.000 zl. a zaplácena z pokladny vrchního berního úřadu.

Moderní metoda, jak vniknout do spleti cen a mezd minulých staletí, předpokládá široké znalosti sortimentu a objemu celoročně spotřebovaných potravin na jednu osobu ve sledované době a v současnosti a jejich prodělením se získá nejpřesnější poměr mezi dnešní měnou a měnou v minulosti. Daleko jednodušší je porovnání některých mezd a zboží. Například při denní mzdě 10 kr. v období říčanských účtů za jeden den pomocných prací na stavbě nebo v zemědělství by právě 24 pracovních dnů v jednom měsíci bylo rovné jednomu dukátu. Mzda kvalifikovaného mistra zedníka či tesaře činila 14 kr. denně, tedy při 24 pracovních dnech v měsíci by si vydělal asi 1 ½ dukátu měsíčně.

Jinou dobrou srovnatelnou cenou je částka 45 krejcarů za 100 cihel v říčanské cihelně. Za 1 dukát by jich bylo možno koupit 533 kusů.

Jinou srovnatelnou cenou je cena chleba, v dobrých úrodných letech vážily tříkrejcarové bochníky 2 ½ libry, tedy 1 a ¼ a za celý dukát by bylo takových bochníků 80.

Každoroční pevná pravidelná vydání Řičan byly odměny úřadujícím purkmistrům (28 zl. ročně), celoroční odměnu pro primase (5 zlatých a pak když převzal vedení účtů), platy písaře, jeho zástupce ve škole, zřizence a ostatních stálých zaměstnanců (přes 30 zl.), vánoční a velikonoční odměny úředníkům a purkmistrům (okolo 20 zl.) a na kancelářská a jiná každoroční vydání činila okolo 100 zlatých.

Snížit tuto částku by znamenalo ohrozit zájem říčanských měšťanů o funkci radních a primátorů a purkmistrů a ohrozit chod kanceláře městské rady a dobrý vztah k nadřízené uhříněveské správě velkostatku.

Písemného úřadování tedy městská rada říčanská neměla před třemi či dvěma staletími neměla mnoho, nebylo třeba vést podací protokol, číslovat spisy a psát zprávy a hlášení.

Přesto měli říčanští primátoři a purkmistři během svého funkčního období relativně v poměru k malému rozsahu svého města s asi 40 domy a 300 obyvateli a při nevelkém rozsahu administrativy plno práce se třemi okruhy své úřední agendy.

1. museli spravovat městský majetek a podávat o jeho správě písemné účty
2. museli soudit všechna provinění a trestné činy nejen ve městě samém, ale v rozsáhlém obvodu hrdelního práva říčanského a provádět všechny výslechy, střežit uvězněné provinilce a vynášet rozsudky a vést korespondenci o hrdelních rozsudcích s apelačním soudem v Praze a dohlížet na provádění rozsudků, ať ve formě poprav či jiných opatření
3. museli si vytvořit i v podmínkách feudální podřízenosti vůči vrchnostenské kanceláři na uhříněveském zámku takové podmínky, aby v Říčanech udrželi populační přírůstky a umožnili jim založit si právě v Říčanech své existence a zajistit tak růst města
4. museli konečně vytvořit takové finanční zdroje, aby funkce primasů a purkmistrů učinili přitažlivé a tedy finančně výhodné, aby městské příjmy zvýšili a sobě zajistili i přiměřenou finanční odměnu za svou funkci.

S výjimkou soudní agendy jsou městské účty jedinečným dokladem, jak tyto své funkce městská rada v Říčanech plnila.

Ztížení podmínek pro provádění funkcí

Všechny tyto úkoly: 1. správa obecního majetku, 2. soudy, 3. atraktivita města Říčan, 4. tvorba finančních zdrojů, by bývaly daleko snadnější a splnitelnější, kdyby nešlo o období, které v našich dějinách patří k nejtěžším. Řičanští primátoři a purkmistři je museli plnit v podmínkách označovaných jako období hospodářské deprese po třicetileté válce a období temna na sklonku feudalismu. Nejdělsí a nejničivější válečné období, které naše země zažily, skončilo po třiceti letech uzavřením míru mezi katolickými a protestantskými státy v Evropě roku 1648. Po celou třicetiletou válku neprestaly být Čechy bojištěm a poválečná fronta jimi prošla celkem čtyřikrát, každoročně byly nuceny vyživovat buď vlastní císařskou armádu nebo armády švédských a saských protivníků. Důsledky byly strašlivé. Počet obyvatelstva klesl téměř na polovinu, kromě náboženské emigrace z měst do protestantských sousedních zemí (Sasko a Slezsko) a válečných ztrát doslova uteklo z Čech tisíce poddaných i měšťanů, jejichž domy byly zničeny a kterým bylo milejší začínat s rodinami novou existenci kdekoli jinde než ve zpustošených Čechách, kde sta vesnic zaniclo úplně a v ostatních byly desítky vypálených domů s řemeslnými dílnami nebo s poli, které nikdo nebyl s to obnovit. Takovou jednou postiženou oblastí byly i Říčany ležící na výpadové silnici z Prahy do Kutné Hory, druhého nejbohatšího města v království. V roce 1651 bylo v Říčanech jen 9 obydlených domů a počet domů spálených a rozbořených byl daleko větší: 25,

po řadě z nich nebylo ani památky. Říčany byly na nejlepší cestě, aby zanikly jako řada jiných míst, vsí i městeček v Čechách. Celých dvacet let po roce 1648 se rozhodovalo, zda se podaří obnovit město Říčany nebo zda zůstane jen vesnicí se sto obyvateli, bez městské rady, bez trhů a bez nejmenší přitažlivosti pro jen pomalu se zvyšující obyvatelstvo Čech. I bohatá města a vesnice v té době živořila, protože poptávka po obilí i po výrobcích městských řemeslníků klesla, v zemi nebyly finanční prostředky ani populační rezervy pro obnovu a rozšíření zemědělské výroby a nezákladnějších řemesel. Malý zájem feudálních vrchností nebo státu o urychlení procesu obnovy, o usídlování obyvatel na pustých městských domech a selských statcích a o finanční podporu zbídačených poddaných byl dán tím, že i bohatá šlechtická panství i stát byly neméně postiženy dlouhotrvajícími válkami a rozvratem jejich ekonomiky.

Říčany byly tak ponechány samy o sobě, aby vytvořily podmínky pro přistěhování nových obyvatel a výstavbu zničených domů a o stavbu domů nových a aby obnovily jak činnost městské rady, tak i soudu. Počátek toho byl učiněn roku 1667.

Právní a formální předpoklady pro to, aby Říčany vybědly z této poválečné deprese 17. století, byl vytvořeny 15. února 1668. Tehdy v zastoupení knížete Lichtenštejna jmenoval uhříněveský hejtman první poválečnou městskou radu města Říčan, skládající se z primátora a 11 radních (konšelů), dvou městských rychtářů, obecních starších a dalších městských funkcionářů. Ode všech byla vykonána přísaha poslušnosti a dodržování právního řádu: přísahu od nich přijal opět v zastoupení knížete hejtman. Již o rok dříve radní písař založil první povolenou městskou knihu zvanou manuál. Ale tato kniha i slavnostní přísaha nové rady by zůstala jen skromným počátkem, kdyby rada nevyužila všech svých konexí a chytrosti a neuskutečnila třetí zásadní čin znamenající obrodu města Říčan i po vnější formální stránce: stavbu radnice na říčanském náměstí. Stará radnice včetně městské šatlavy a městského radničního šenku zanikla za třicetileté války a na stavbu nové radnice pochopitelně město, zatím již rozrostlé na dvojnásobek (přes 25 domů, asi 200 obyvatel) nemělo finanční prostředky. Dosáhlo však roku 1671, že se uhříněveský hejtman přimluvil za návrh města Říčan na opatření finančních prostředků na stavbu radnice tak, aby to ani uhříněveskou pokladnu ani pokladnu majitele nebolelo a nepostihlo: říčanští měšťané si mohli tři roky obdělávat nebo pronajímat dva katastry sousedních dvou pustých vsí a z výnosu platit stavbu radnice, takže kromě dobrovolné pomoci říčanských obyvatel (zdarma svázeli materiál a zdarma vykonali pomocné práce při stavbě poválečné radnice 1671–1673) uhradili celé stavební náklady. To byl velký úspěch nového říčanského primátora Jana Hladíka a jeho purkmistrů. Po Hladíkovi asi od roku 1690 byl primátorem deset let Tomáš Čermák, do jehož funkčního období spadají první pokusy města Říčan získat pro město vlastního faráře. To realizoval až třetí primátor Václav Meloun roku 1707. Primátor Meloun měl oporu v dlouholetém městském písaři a učiteli Matouši Lebedovi, který tu působil do roku 1719 a uvedl zřejmě do pořádku i úřední agendu spisovou i účetní: rokem 1708 je od čísla 1 číslována řada městských účtů předkládaných do Uhříněvsi. Kromě toho se v téže době podařilo převést plně školu z majetku města do majetku fary a do správy tak, že nadále město platilo druhého učitele a první učitel byl spíše městským písařem než učitelem.

právěcí a vypovídací hodnotu ocenil i historik ing. Trnka, který v dějinách Říčan části některých z nich sice jako raritu otiskl, ale soustavně je nezpracoval.

Všech 14 či 12 městských účtů jsou soubory vždy okolo 200 účetních příjmových a výdajových položek s obratem zpravidla něco přes 1000 zlatých. Zachycují v úplnosti všechny účetní operace městské pokladny v krásné bohaté formulaci s údaji o účelu platby, příjemci platby či plátcí a data i výši platby tedy zhruba jako dnešní účty, jen s tím rozdílem, že neznaly účetní doklady a formulace účetní položky. Musela být tak obsažná, aby byla srozumitelná, věrohodná a zdůvodňující, schopná stát se i podkladem pro posouzení a revizi. Městské účty města Říčan totiž byly v čistopise předkládány jednak městské radě a nejširšímu shromáždění celé obce a pak posílány ke konečnému schválení nadřízenému hejtmanu panství v Uhříněvsi.

Poddanské město Říčany bylo od roku 1579 součástí panství Uhříněves a muselo proto ke každé větší akci vyžadovat souhlas hejtmana předem a o běžné finanční agendě jej informovat dodatečně po uplynutí každého kalendářního roku, který teprve od roku 1750 začínal 1. lednem, předtím 24. dubnem (svátek sv. Jiří) a ještě předtím patrně 16. říjnem (svátek sv. Havla) v souladu s termíny účetními a hospodářskými nařízeními a platnými v Uhříněvsi a v tehdejší ekonomice a správě. Tyto dodatečně sestavené účty za jeden rok měly za podklady účetní deníky, z nichž pak účetní přepisoval všechny položky pro Uhříněves do věcných skupin. Již jen tyto nadpisy analytických účtů jsou zajímavou ukázkou účetní systematiky a věcného bohatství říčanských účtů.

Obsah účtů

Sám přehled příjmových a výdajových rubrik městských účtů před rokem 1787 ve svém logickém sledu je historickým dokladem o účetní logice. Na prvním místě byl samozřejmě zůstatek v pokladně, ať již fyzický či ve formě pohledávek. Prvními příjmovými zdroji městských financí v Říčanech byl příjem z obecního výčepu na radnici a z prodeje solí, který byl výhradním právem města Říčan. Třetím zdrojem bylo nájemné z obecních domků, z kovářny a z několika pronajímaných obecních polí. Poslední každoroční účetní skupinou příjmové části městských účtů byly příjmy z prodaného obilí, sena a slámy z obecních polí a luk. V některých letech k těmto běžným každoročním příjmům byly připojeny i ojedinělé mimořádné příjmy za dříví z obecních lesíků a pastvin, z pronájmu obecních míst na jarmarcích na říčanském náměstí, za prodané cihly a střešní krytinu přenechané z panské cihelny městu.

První výdajovou položkou městských účtů jsou pochopitelně odvody daní, jednak tzv. kontribuce tehdejšímu královskému vrchnímu bernímu úřadu prostřednictvím vrchnostenské pokladny v Uhříněvsi a prostřednictvím pokladny krajského úřadu v Kouřimi a jednak tzv. věčný úrok z poddanských městských budov, radnice a lázně placený přímo do důchodu v Uhříněvsi. Teprve na dalším místě jsou výplaty čtvrtletních pravidelných platů městským zaměstnancům v čele s městským písařem (syndikem) radničnímu zřízení, ponocnému a ostatním. Hned za těmito neměnnými každoročními platy a mzdami jsou zajímavé a charakteristické každoročně se také

opakující nákupy telecího masa pro dary uhříněveským úředníkům o Velikonocích a vánoček a kaprů pro primátora a purkmistry a městské zaměstnance ke Štědrému večeru a případně jiné odměny peněžité nebo také v pivu a telecím mase pro jiné úředníky, například do krajského úřadu.

Ještě další účetní rubrika se týká administrativy města: obsahuje měsíční výplaty říčanským radním, střídajícím se po měsíci ve funkci purkmistra v pevném pořadí v úřadování na radnici vedle primátora, dále věcné náklady na kancelář primátora říčanského a jeho celoroční plat a platy za funkci městského rychtáře a městského pokladníka, který shromažďoval podklady pro tyto účty, prováděl inkasa a platby a byl povinen sestavit i každoroční městský účet pro schválení v Říčanech a v Uhříněvsi. Pravidelnou poslední položkou každého účtu v skoro neměnné výši byly peněžité příspěvky některým klášterům v Praze, Kouřimi a jinde. Všechny ostatní účetní položky jsou již povahy výrobní a bohatě členěné podle věcných hledisek: vydání na sklizeň obilí a sena, na prkna, hřebíky, šindel, vápno a ostatní stavební materiál na opravy obecních budov, výplaty stavebním řemeslníkům, zedníkům, tesařům, pokrývačům, kamnářům, kovářům a dalším, výplaty pomocným dělníkům při stavebních úpravách, při ledování a opravách cest a výplaty za dovoz stavebního materiálu.

Zcela poslední účetní skupinou vydání jsou platby primátorovi a purkmistrům při služebních cestách, platby při obnově městské rady, na vojenské posádky, na procesí a ostatní platby označované souhrnně jako mimořádné – extraordinární.

Krásná nezkažená čeština čtrnácti říčanských městských účtů a obsahová rozmanitost několika set účetních naprosto nestereotypních záznamů vytváří z nich neobyčejně cenný a vzácný historický pramen. Tyto účty teprve, pochopitelně po řádném a systematickém novém rozčlenění podle dnešních zásad (provozní, osobní, výrobní vydání atd.), podají přesný a pro české hospodářské dějiny cenný doklad o ekonomice města menšího typu na sklonku doby feudální a pochopitelně i o umění tehdejších primátorů a purkmistrů, jak hospodařit s malými městskými finančními příjmy a jak si vytvořit nové finanční zdroje pro zlepšení ekonomického postavení Říčan.

Městské účty říčanské tak šťastnou náhodou v archivu uchované mají o to větší historickou cenu, že dnes po zničení starého říčanského městského archivu spisového – bylo z Říčan předáno k archivaci, je asi jednou setinou celého archivu – téměř jediným pramenem pro poznání, jakou roli sehráli tehdejší primasové, purkmistři, městský majetek a městská ekonomka v obou stoletích pro další dějiny a vývoj Říčan tak důležitých a možno říci i rozhodných v období 1648–1848.

Běžná každodenní činnost městské rady byla pestrá směs od řešení drobných sporů mezi měšťany, po rozpisy a inkasa daní pro feudální vrchnost i pro tehdejší český stát a po zprostředkování styku říčanských obyvatel s nejbližší vyšší správní institucí, kterou byl hejtman a ostatní úředníci spravující z uhříněveského zámku v pověření feudálního majitele jeho velkostatku Uhříněvsi včetně jeho poddaných měšťanů v Říčanech. Městská rada neměla právo vést pro své spoluměšťanky pozemkové knihy, protože si toto právo vyhradila Uhříněves, a proto s každým prodejem a koupí domů a pozemků nebo se smlouvou o předání majetku či se závětí bylo třeba jít do Uhříněvsi.

PURKMISTŘI, FINANČNÍ SPRÁVA A ZEMĚDĚLSKÁ VÝROBA MĚSTA ŘÍČAN Z LET 1667–1787

† *Jaroslav Honc*

Úvod

Torzo říčanského hradu

Předmětem zkoumání byli ti, kteří převzali před více než 300 lety řízení Říčán, zmenšených na 20 či 30 dřevěných domů s rozvráceným obecním hospodářstvím, a jak to udělali, že po 120 letech odevzdali svým nástupcům Říčany již vzrostlé na čtyřnásobek, s tisícovkou obyvatel a s vysoce aktivně hospodařícím obecním majetkem.

Každého historika těší, když v historických pramenech naleznе něco, co lze označit za dobrou tradici minulosti, na kterou lze navázat. Dobrá práce říčanských před stáletími je takovou tradicí, ke které se lze hlásit.

Prameny a archivy

Jako se staví dům z cihel, betonu a ostatního stavebního materiálu, tak i historik musí shromáždit pro dějiny svého města potřebný podkladový materiál: tím

mu jsou především archivní dokumenty a kromě toho i zprávy získané ze spolehlivých již tiskem vydaných archiválií a regionální literatury. Dokonalost díla stavitele a stavebníků i dokonalost díla historikova závisí krom jiného na tom, jak solidní materiál a v jakém potřebném množství jej získá. Ing. Gustav Trnka zpracoval dějiny města Říčán již roku 1913 ze všech jemu dosažitelných pramenů a vytvořil dílo, které je pýchou nejen města Říčán, ale i českých dějin, ve kterých město Říčany má své místo.

Je však pochopitelné, že pro dějiny města Říčán neshromáždil a nevyužil všechny archivní a jiný materiál a že jeho dílo je třeba doplňovat nejen o historické události z novější doby, ale i ze starší doby, pro kterou z jiných archivů dnes máme k dispozici jemu neznámé prameny. Na Trnkovo dílo navázal sborník Kapitoly z dějin Říčán vydaný roku 1997, který splňuje tyto předpoklady.

Prameny k dějinám Říčán jsou dnes celkem v pěti archívech a bude jistě zajímavé a poučné představit si i jen technickou obtížnost zvládnutí a shromáždění informací k celým dějinám Říčán i k našemu tématu.

1. Státní okresní archiv Praha-východ v Přemyšlení: je zde uložen nejen městský říčanský archiv, ale i archiv říčanského soudu a všech ostatních správních celků, hlavně však pro posledních 150 let.
2. Státní oblastní archiv Praha: je zde uložen archiv fary v Říčanech začínající říčanskými matrikami z roku 1707, v jeho zemědělsko-lesnickém oddělení pak zámecký archiv lichtenštejnského a pak státního statku v Uhříněvsi s knihami a účty od 17. století
3. Národní archiv: jsou zde uloženy katastry, desky zemské a spisy centrálních úřadů Českého království i I. republiky
4. Moravský zemský archiv v Brně: jsou zde uloženy účetní i ostatní spisy ústřední správy knížat Lichtenštejnů včetně Uhříněvsi
5. Rodinný archiv knížat Lichtenštejnů ve Vaduzu: zde jsou uloženy písemnosti o všech majetkových celcích patřících v minulosti Lichtenštejnům, tedy i o Uhříněvsi a Říčanech

Zpracovat tyto písemnosti v uvedených pěti archívech bude nesnadnou otázkou pro příštích historiků Říčán. Při dnešní reprografické a fotografické technice lze kopie všech vybraných dokumentů získat postupně a vybudovat z nich dokumentační středisko, které by i v nezpracovaném stavu bylo důležité a poučné.

Městské účty

Stejně důležité jako shromáždění historických pramenů je i jejich výběr a zhodnocení. Tu je rozhodující především zaměření autora-historika či archiváře a zájem či společenská objednávka, ať již skutečná či předpokládaná. Autor, který od roku 1948 pracoval jako archivář se specializací na dějiny zemědělství a lesnictví, měl pochopitelně blízko k tématice zemědělské výroby a k problematice feudálních vesnických a malých městských celků. Prameny, které pro tento historický obor jsou základní a současně nejsnadněji zvládnutelné, jsou staré účty a jiné doklady o rozsahu výroby, výrobních nákladech, zisku a spotřebě potravin.

V archivním fondu Archiv města Říčán uloženém v okresním archívu v Přemyšlení je zachováno celkem 14 ze sta ročníků účtů z období 1686–1787, ale první je jen neúplný a druhý stručným přehledem jednoročních příjmů za rok 1717/18 – svatohavelský termín.

Pro vlastní zpracování a vytěžení pro dějiny Říčán zbývá tedy jen 12 ročních účtů města Říčán z roku 1731, 1740, 1741, 1747, 1749, pak následuje další mezera a zachovány jsou účty až z roku 1766, 1767, 1770, 1775, 1781, 1782 a 1787. Město Říčany je tedy ve srovnání s archívy jiných větších a starých měst neporovnatelně chudší na archivní účetní prameny: archiv města Chebu má účty ze 14. století, město Louny z 15. století a od 16. století mohou studovat hospodaření svých měst v Čechách již desítky historiků a zájemců.

Městské účty v Říčanech unikly zničení a cílevědomé skartaci patrně spíše náhodou než cílevědomým vybudováním ukázek účetní techniky města Říčán a jejich vy-

- ^{2/} Jedná se zejména o práce Tomáše Borovského; BOROVSKÝ, Tomáš: *Zakladatelská práva žďárského kláštera do počátku 16. století*, ČMM 117, č. 2, Brno 1998, s. 323–340; Tentýž: *Soukromé kláštery na Moravě ve 13. a 14. století (Pokus o přehled a rozlišení)*. ČMM 123, č. 2, Brno 2004, s. 461–479; Tentýž: *Základy klášterního života (prvních sto let žďárského kláštera)*. In: RŮŽIČKA, Stanislav (ed.): *Sedm a půl století. Stati o historii, kultuře a umění žďárského kláštera (dále jen Sedm a půl století)*. Žďár nad Sázavou 2002, s. 55–65; Tentýž: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě (dále jen Kláštery)*. Brno 2005. Práce Tomáše Borovského zabývající se tímto vztahem jsou částečně reakcí na dílo mladého polského historika Marcina Pauka, které sice staví problematiku vztahu soukromých fundací a jejich zakladatelů do jiné roviny (a za to je ceněno), ale nevyhýbá se četným chybám; PAUK, Marcin Rafał: *Działalność fundacyjna możnowładstwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI–XII wiek)*. Kraków-Warszawa 2000, ke Žďáru zejm. s. 114–136.
- ^{3/} Z narativních pramenů se můžeme opírat zejména o informace Žďárské kroniky, která kolem roku 1300 vzešla z pera Jindřicha Řezbáře; LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav – ZEMEK, Metoděj – PEŇÁZ, Petr (ed.): *Cronica domus Sarensis Maior et Minor*. Žďár nad Sázavou 2003 (dále jen CDSar). Opírat se můžeme ale i o jiné narativní prameny. Heraldickou legendu Lichtenburků obsahuje Dalimilova kronika, informace o jedné smilově vojenské výpravě obsahuje i vídeňská kronika Jansena Enikela zvaná Fürstenbuch.
- ^{4/} URBAN, J.: *Lichtenburkové*, s. 24, 28.
- ^{5/} SOVADINA, Miloslav: *Ronovci a Žitava ve 13. a v 1. čtvrtině 14. století*. Bezděz, 6, 1997, s. 7–18. Jeho závěry přijímá a rozvíjí i URBAN, J.: *c. d.*, s. 28–30.
- ^{6/} CDB IV., č. 220, s. 384.
- ^{7/} URBAN, J.: *c. d.*, s. 36–46; Jan Urban klade sňatek Smila a Alžběty do let 1240–1245 a z toho usuzoval, že zde byli Ronovci usazeni již před tímto datem. Tomáš Durdík na základě (dost diskutované) interpretace stavební podoby hradu Lichnice nakonec došel k závěru, že hrad Lichnice byl původně založen jako královský hrad Václavem I. a ještě jako nedostavěný byl darován Ronovcům, dost možná jako odměna za věrnost při povstání královny Přemysla v letech 1248–1249. DURDÍK, Tomáš: *Stavební podoba jižního nároží hradu Lichnice v souvislosti s jeho počátky*. Castellologica Bohemica, (CB) 2, Praha 1991, s. 53–64; Tentýž: *K interpretaci výsledků archeologického výzkumu jižního nároží hradu Lichnice*. CB 4, Praha 1994, s. 67–74; Tentýž: *K podobě jižního nároží a počátkům hradu Lichnice – pokračování diskuse*. CB 7, Praha 2000, s. 395–402.
- ^{8/} CDB III., č. 153, s. 187–188. V této listině je uveden pouze jakýsi Smil bez bližší specifikace. Vzhledem k okolnostem však není příliš pochyb, že se jedná o Smila z Lichtenburka, který v této době právě dosáhl práhu zletilosti – tehdy mu mohlo být 16–18 let. URBAN, J.: *c. d.*, s. 47.
- ^{9/} CDB IV., č. 26, s. 102–103.
- ^{10/} Miloslav Sovadina se domnívá, že jako spolehlivá osoba byl k Přemyslovi přiveden spolu s dalšími předáky králem Václavem: SOVADINA, Miloslav: *Rodina Zdislavy z Lemberka*. ČMM 112, 1993, s. 217–236. S tímto názorem se zcela neztotožňuje Jan Urban. Podle něj je jeho výskyt u Přemysla příliš nahodilý a nesoustavný na to, aby chom mohli uvažovat o nějaké cílené „kontrolé“ odbojného syna jeho otcem: URBAN, J.: *c. d.*, s. 49. Obecně k povstání královny Přemysla zejm. ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských (1198–1253). Proměna státu a společnosti*. Praha 2002, s. 166–185.

- ^{11/} CDB IV., č. 173, s. 283–284; CDB IV., č. 203, s. 365; srovnej URBAN, J.: *c. d.*, s. 49.
- ^{12/} URBAN, J.: *c. d.*, s. 49–52.
- ^{13/} URBAN, J.: *c. d.*, s. 74, viz i rodokmen na s. 500; Jan Urban zde souhlasí s názorem Miloslava Sovadiny, že Alžběta se stala až Smilovou druhou manželkou (srovnej SOVADINA, M.: *Rodina Zdislavy z Lemberka*. ČMM 112, 1993, s. 217–236). Ke sňatku mělo dojít krátce před rokem 1245, nevylučuje však posunutí svatby až do počátku 50. let 13. století, k čemuž se ještě vrátíme.
- ^{14/} URBAN, J.: *Lichtenburkové*, s. 73.
- ^{15/} SOVADINA, M.: *c. d.*, s. 223.
- ^{16/} URBAN, Jan: *Lichtenburská država na Českomoravské vrchovině ve 13. a 14. století*. Historická geografie, (HG) 18, 1979, s. 31–53.
- ^{17/} URBAN, J.: *Lichtenburkové*, s. 74.
- ^{18/} CDSar, kap. 2, verš 85–86, s. 24–25. Tato informace alespoň potvrzuje hypotézu o dvou manželství pana Smila, protože mu nezrodila Jindřicha a jeho bratry, ale Smila, tedy až druhého syna Smila z Lichtenburka.
- ^{19/} CDB V.1, č. 320, s. 478–479.
- ^{20/} CDB IV., č. 259, s. 439–441. Přesné datum vyhotovení listiny bohužel nelze určit.
- ^{21/} CDB IV., č. 259, s. 440; přesně interpretovat tento termín není zcela jednoduché. Du Cange uvádí tři možné významy – služka, představená panna božích služebníků (i ve smyslu abatyše) a velmi malé obydlí. FAVRE, Léopold (ed.): *Glossarium mediae et infimae latinitatis Conditum a Carolo du Fresne, domino Du Cange, auctum a monachis ordinis s. Benedicti, cum supplementis integris d. P. Carpenterii, Adelungii, aliorum, suiique digessit G.A.L. Henschel; sequuntur Glossarium gallicum, Tabulae, Indices auctorum et rerum, Dissertationes. Editio nova aucta pluribus verbis aliorum scriptorum (dále jen Du Cange)*. T. III. Niort 1884, s. 161–162. Z těchto možností připadá v úvahu pouze druhá, tedy panna zaslíbená službě Bohu. Nemuselo se nutně jednat o řeholnici, ale např. i o vedoucí skupiny bekyň a pod. O upřímné zbožnosti Sibylly a jejich dcer nemusíme pochybovat. Samotná žďárská kronika jí na více místech potvrzuje. Mluví dokonce o účasti těchto žen na bohoslužbách, což bylo proti zásadám cisterciáků. Navíc, jedna z těchto žen, Zdislava, se nešťávně stala svatou. Proto bych v tomto konkrétním případě termín *domicella* přeložil jako „zbožná panna“, velmi pravděpodobně ale ještě neprovdaná.
- ^{22/} URBAN, J.: *Lichtenburkové*, s. 74.
- ^{23/} Tamtéž, s. 12–36, rodokmen na s. 500–501; sňatek Jindřicha se Sibylou je kladen mezi léta 1252–1253.
- ^{24/} Spor mezi Bočkem z Perneggu a Smilem z Lichtenburka předpokládá PAUK, M.: *c. d.*, s. 127. Argumentuje zejména tím, že před smrtí Bočka Smil nevěnoval žďárskému klášteru nic. Pokud ale přijmeme hypotézu o pozdním sňatku Smila s Alžbětou, neměl Smil důvod tento klášter podporovat a o nějakém sporu nemůžeme uvažovat.
- ^{25/} Naposledy se v listině vyskytuje spolu s bratrem Oldřichem v roce 1288. RBM II., č. 1456, s. 625.
- ^{26/} URBAN, J.: *Lichtenburkové*, s. 122–123.
- ^{27/} CDB V.1, č. 320, s. 478–479.
- ^{28/} Vdova po Bočkovi, sestra Alžběty a spoluzakladatelka kláštera.
- ^{29/} Tomáš Borovský se domnívá, že již kolem roku 1261 Gerhard nabývá zletilosti. BOROVSKÝ, Tomáš: *Základy klášterního života (prvních sto let žďárského kláštera)*. In: RŮŽIČKA, Stanislav (ed.): *Sedm a půl století*, s. 55–65.

svobodná, poskytuje hned dva důkazy. Prvním z nich je oslovení Alžběty jako *domicella*.^{21/} Její matka Sibyla i sestra Eufémie jsou v té samé listině uvedeny jako *domina* vždy s uvedením manžela (v případy Sibyly již zesnulého). Druhým je nepřítomnost Ronovců. Nikde není jmenován Jindřich ani jeho syn Smil. A to ani ve svědečné řadě. Jako zakladatelé kláštera jsou jmenováni Boček z Perneggu, jeho tchyně a vdova po Přibyslavovi Sibyla a její dcery Eufémie (žena Bočka) a Alžběta. V této době bychom již čekali aktivitu Smila z Lichtenburka a jeho otce Jindřicha. Podle literatury měl být již Smil manželem výše jmenované Alžběty^{22/} a jeho otec Jindřich mohl být již v této době ženatý s vdovou po Přibyslavovi, Sibylou.^{23/} Můžeme založit konstrukci na premise, že z nějakého důvodu se Ronovci dostali do sporu s Bočkem z Perneggu.^{24/} V tom případě ale musíme vysvětlit použití termínu *domicella* při oslovení Alžběty. V druhém případě můžeme konstatovat, že ještě v roce 1252 byla Alžběta svobodná.

Než přijmeme toto tvrzení, musíme zjistit, zda se nedostaneme do rozporu s jinými, pevnějšími fakty. Přímo se to dotkne zejména posunutí data narození jejich syna Smila. Místo roku 1245 se musel narodit značně později, pravděpodobně až v roce 1253. To by znamenalo, že zemřel již někdy po dosažení 35. roku svého života.^{25/} To na druhou stranu není nijak nízký věk pro úmrtí ve středověku. Zvláště když uvážíme fakt, že tohoto syna literatura popisuje jako duševně nebo tělesně nemocného.^{26/} Tento posun také sníží věkový rozdíl mezi Smilem a jeho mladšími bratry Oldřichem a Rajmundem.

Otázkou zůstává, zda v roce 1262 mohl Smil jako zhruba devítiletý chlapec vystupovat jako svědek listiny.^{27/} Ani v této situaci bych však neviděl žádný závažný problém. Svědky této listiny jsou Smilova manželka Alžběta a jejich syn Smil, dále Eufémie^{28/} s ještě možná stále nezletilými syny Smilem a Gerhardem^{29/} a nakonec Bohuslav, lichnický purkrabí. Místo vydání sice není uvedeno, ale listina byla zřejmě zhotovena příjemcem, tedy žďárským klášteřem.^{30/} Nabízí se možnost, že tato listina byla vydána jako výsledek nějakého rodinného setkání, či snad spíše setkání dobrodinců žďárského kláštera.^{31/} Později se totiž i lichnický purkrabí Bohuslav stane klášterním donátorem. Tato možnost je podpořena faktem, že právě v roce 1262 zemřela Sibyla,^{32/} byl sesazen žďárský opat Jindřich^{33/} a zvolen nový opat Winrich z Waldsas.^{34/} Pro podobné setkání tedy hned více důvodů najednou.^{35/} Podle skladby svědků je zřejmé, že jejich výběr v tomto konkrétním případě spíše závisel na vztahu svědků ke žďárskému klášteři. Pokud v této listině svědčí dvě ženy z titulu zakladatelkyň kláštera, nevidím důvod, proč by nemohl svědčit i nezletilý syn jedné z nich z toho samého titulu.^{36/}

Do rozporu se nové datum sňatku nedostane ani při úvahách nad příchodem Ronovců na Vysočinu. Nejnovější literatura se v zásadě shoduje na tom, že Ronovci dostali nějaké statky na Vysočině od krále Václava I. za jejich podporu při vzpouře královice Přemysla. Rozsah darovaných statků byl ale zřejmě větší, než literatura předpokládala. Další rozšíření rodových držav díky výhodné sňatkové politice bylo až druhotné. Nemůže být pochyb o tom, že sňatková politika Ronovců směřovala k vytvoření rozsáhlého dominia na Vysočině. Jindřich a Smil, tedy otec se synem se žení

s vdovou a dcerou Přibyslava z Křižanova. Syn se stává otcovým zetěm a otec jeho tchánem. Nesmíme zapomínat ani na Jindřichova mladšího syna – Častolova. Ten si neznámo kdy bere neteř Jana z Polné, a tím zřejmě vyženil statky kolem Přibyslavi. K této svatbě mohlo dojít někdy v 50. letech 13. století.^{37/} Zda Ronovci usilovali delší dobu o statky na Vysočině, nebo pouze využili situace, která se jim naskytla, necháme na jiné diskuse.

Hlavním argumentem Jana Urbana k vročení manželství Smila z Lichtenburka a Alžběty z Křižanova do roku 1245 je účast na válečném tažení v zimě 1245–1246 do rakouského pohraničí, které skončilo fiaskem v bitvě u Lávy 26. ledna 1246.^{38/} Výpravy se mělo účastnit mnoho významných velmožů. Např. Vok z Rožmberka, Havel z Lemberka, Boček z Perneggu pod vedením Oldřicha Korutanského. Jan Urban předpokládá, že této výpravy se pan Smil účastnil kvůli příbuzenským vztahům. Já osobně bych byl s podobnými závěry opatrnější. Tohoto tažení se mohl účastnit z mnoha jiných důvodů. Například mohl vyrazit se svými vrstevníky a známými ze dvora krále Václava získat ostruhy v boji. Místo utvrzování rodinných vztahů jel hledat dobrodružství. Navíc, opravdová společenská elita poloviny 13. století byla značně úzká. Je velmi nepravděpodobné, že by se její členové vzájemně neznali a nevstupovali do jiných společenských vztahů, než rodových. Navíc, o účasti pana Smila na této výpravě nás informuje pouze jediný pramen, veršovaná kronika Janse Enikela zvaná *Fürstenbuch*.^{39/} Toto dílo navíc bylo sepsáno až někdy v 70. či 80. letech 13. století. Nevíme tedy, nakolik autor čerpal ze skutečných událostí 40. let 13. století a nakolik z minulosti jemu bližší. Navíc, jejich rodinné vztahy v této kronice zachyceny nejsou.^{40/}

Protože jsem nenašel nic, co by předešlá tvrzení vyvracela, můžeme učinit následující závěr. Smil z Lichtenburka byl prokazatelně dvakrát ženatý. Z prvního manželství měl syna Jindřicha. Jeho druhé manželství s Alžbětou z Křižanova můžeme datovat nejdříve do roku 1252. Toto vročení nám daleko lépe objasní komplikovaný vztah Smila z Lichtenburka ke žďárskému klášteři, ale také poněkud poupraví příchod Ronovců na Vysočinu. Zdá se, že základem budoucí domény Lichtenburků nebyly statky získané sňatkovou politikou, ale výsluhy krále Václava I., zřejmě jako odměna za jejich podporu při odboji královice Přemysla.^{41/} Posunout musíme i narození Smila II. zřejmě do roku 1253, což také neodporuje žádným známým faktům.

Poznámky:

^{1/} Nejnověji zejména URBAN, Jan: *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu* (dále jen *Lichtenburkové*). Praha 2003; v poslední době vznikla i monografie o Smilovi z Lichtenburka: ELBL, Pavel Benedikt: *Smil z Lichtenburka, rytíř, velmož a zakladatel* (dále jen *Smil z Lichtenburka*). Třebíč 2007. Tuto monografii však nemůžeme chápat jinak, než jako (nepříliš vydařenou) kompilaci prací Jana Urbana. Zejména genealogií nejstarších Ronovců se úspěšně zabývá Miloslav Sovadina. Z jeho prací jmenujme alespoň pro nás nejdůležitější; SOVADINA, Miloslav: *Rodina Zdislavy z Lemberka*. Časopis Matice moravské, (ČMM) 112, 1993, s. 217–236.

NOVÉ POZNATKY K RODINĚ SMILA Z LICHTENBURKA

Tomáš Somer

Smil z Lichtenburka byl jednou z fascinujících osobností poloviny 13. století. Dodnes je v hledáčku zájmu četných badatelů. Zdaleka ale nemůžeme tvrdit, že o něm víme vše, co můžeme z dostupných pramenů zjistit.^{1/} Nejnověji se dočkal reinterpretace vztah Smila z Lichtenburka ke žďárskému klášteru, který byl ve skutečnosti mnohem komplikovanější, než starší literatura předpokládala.^{2/} V neposlední řadě je to i nadstandardní pramenná základna, která zahrnuje jak četné prameny diplomatické povahy, tak i prameny narativního charakteru.^{3/} Tento příspěvek shrnuje výsledky nejnovějšího bádání, ale také přináší nové genealogické poznatky zejména o druhém manželství pana Smila.

Smil z Lichtenburka patřil do mocného rodu Ronovců. Jeho otec byl Jindřich Žitavský. Ten byl příslušníkem skupiny nejbližších důvěrníků krále Václava I. ještě v době, kdy neusedl na trůn. Jindřich Žitavský se v průběhu svého života dostal do čela důležitých úřadů, zejména se jednalo o úřad kastelána v Budyšíně.^{4/} V mnoha listinách spolu se svým starším bratrem Častolovem používají jako součást svého predikátu označení „ze Žitavy“, což vedlo četné badatele k udělení titulu „kastelán Žitavský“. Miloslav Sovadina však nedávno poukázal na to, že ve skutečnosti o žádný takový titul (alespoň zpočátku) nešlo. Bratři využili své pozice kastelána budyšínského a zřejmě se jim podařilo získat velmi řídké zalidněné území na Žitavsku do svého vlastnictví. Následný rozvoj této oblasti je pak spojován až s jejich další aktivitou.^{5/}

Mimo nově získané území na Žitavsku ležela rodová pozemková doména v dolním Poohří. Ta se ovšem geograficky nacházela ve starém sídelním jádru, a proto neslibovala možnost další expanze. Protože členů rodu přibývalo, nemohlo se dostat na všechny stejnou měrou. Zřejmě z toho důvodu musel Jindřich Žitavský hledat nové državy, které nakonec našel v rozsáhlé oblasti stále velmi řídké osídlené Českomoravské vrchoviny.

Přesné datum příchodu Lichtenburků na Českomoravskou vrchovinu není známo. Poprvé se predikát „z Lichtenburka“ v pramenech objevuje až v roce 1251,^{6/} ale vlastnictví nějakých statků se předpokládá již dříve. Tyto statky mohly pocházet jako výsledek od krále Václava I., další rozšiřování državy je pak zřejmě výsledkem výhodné sňatkové politiky.^{7/}

První písemná zmínka o Smilovi z Lichtenburka pochází zřejmě z roku 1237, kdy král Václav dosvědčil prodej části vsi Klapý (v dolním Poohří) klášteru v Teplé.^{8/} Jako svědek královské listiny se Smil poprvé objevuje v září 1243.^{9/} Poté se zřejmě se nějakou dobu pohybuje na dvoře krále Václava I. Bezpečně víme, že při povstání královice

Přemysla stál spolu se svými příbuznými pevně na straně starého krále. Po porážce Přemysla se Smil z Lichtenburka nachází v jeho bezprostředním okolí.^{10/}

Zřejmě díky podpoře Václava dosáhl pan Smil důležitého úřadu nejvyššího purkrabí pražského. Tuto funkci prokazatelně zastával v letech 1249–1251.^{11/} Poté je jeho výskyt u dvora značně nahodilejší. Pravděpodobně se věnoval budování své nové domény na Vysočině. Vliv na dvoře ale neztratil ani po nastolení Přemysla Otakara II. O tom svědčí jak jeho svědectví na královských listinách, tak i fakt, že se spolu s Přemyslem alespoň v prvním desetiletí jeho vlády účastnil všech důležitých válečných tažení.^{12/}

Podle všech indicií můžeme předpokládat, že právě za podporu starého krále získal Jindřich Žitavský a jeho synové četné výsluhy v oblasti Českomoravské vrchoviny (včetně diskutované Lichnice). Jan Urban se domnívá, že značnou část majetků na Vysočině získala tato větev Ronovců zejména po sňatku Smila z Lichtenburka s Alžbětou z Křižanova, který klade před rok 1245.^{13/} Toto tvrzení je ale potřeba poněkud upravit.

Jak je to tedy se sňatkem pana Smila? Přímých informací se nám dostává jen velmi poskrovnu. Nicméně ze všech dostupných pramenů můžeme složit vcelku přesný obraz. Bez problémů můžeme přijmout teorii o dvou manželstvích pana Smila. Jeho první syn, Jindřich, se v pramenech poprvé vyskytuje v roce 1251. Do roku 1256 můžeme klást Jindřichův sňatek s Domaslavou ze Strakonice. Jeho narození tak můžeme klást k roku 1235.^{14/} Alžběta z Křižanova byla až třetí dcerou Sibyly a Přibyslava z Křižanova.^{15/} Protože jejich svatba se klade k roku 1220, mohlo být Alžbětě v době narození Jindřicha zhruba deset let. Věk pro prvoroďičku i ve šlechtickém prostředí značně nepravděpodobný.

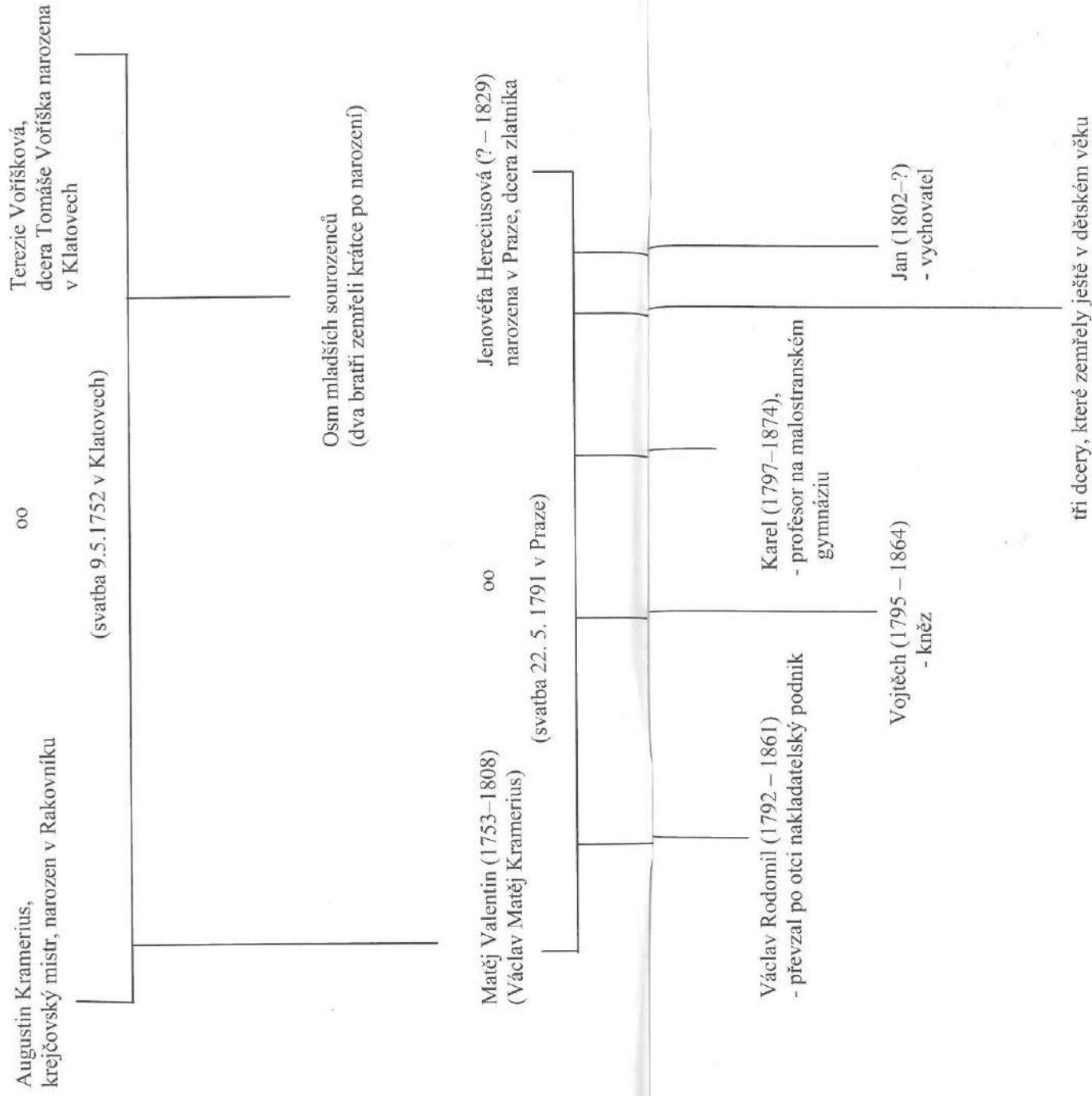
Ve svých starších pracích Jan Urban předpokládal pouze jedno manželství pana Smila a sňatek s Alžbětou klade k roku 1240. Právě z předpokládaného data sňatku uvažoval o příchodu Ronovců na Vysočinu na počátku 40. let 13. století.^{16/} V nejnovější práci dává za pravdu Miloslavovi Sovadinovi, potvrzuje pravděpodobnost prvního manželství pana Smila a sňatek s Alžbětou klade zhruba do roku 1245. Přitom uvádí, že v úvahu připadá jakékoliv datum do počátku 50. let 13. století.^{17/}

Jak je zřejmé, otázka sňatku Smila z Lichtenburka s Alžbětou z Křižanova není samoučelná. Závisí na ní způsob příchodu Lichtenburků na Vysočinu, ale také například vztah Lichtenburků ke žďárskému klášteru. Samotná Žďárská kronika nám toho příliš neprozradí. Dozvídáme se pouze to, že Alžběta (Eliška) se vdala za Smila z Lichtenburka a porodila mu Smila a ostatní Smilovy bratry.^{18/} Musíme tedy pátrat v jiných pramenech.

Poprvé se Smil a Alžběta vyskytují jako manželé až na listině z 14. dubna 1262.^{19/} Zároveň se ve svědečné řadě objevuje i jejich syn Smil. Protože zde vystupuje jejich syn jako svědek, muselo manželství trvat již delší dobu. Jak dlouho, to přesně nevíme. Můžeme ale postupovat obráceně. Tedy najít pramen, který jmenuje Alžbětu z Křižanova ještě jako svobodnou.

Skutečně jeden takový existuje. Jedná se o konfirmaci Přemysla (ještě jako vévody rakouského a markrabí moravského) založení a obdarování žďárského kláštera z roku 1252.^{20/} Tato konfirmace nám k tvrzení, že v době jejího vyhotovení byla Alžběta ještě

Rodokmen Krameriů

roku. Další čísla se pak objevovala vždy po týdnu a o jejich kvalitě mimo jiné svědčí fakt, že záhy přebral Schönfeldským novinám více než polovinu předplatitelů, kterým se tehdy říkalo napředplatitelé. Vztahy se Schönfeldem se pak ocitly na bodu mrazu. Krátce po svém založení se Krameriovy noviny dostávaly nejen do Čech, ale také k Slováckům do Uher.

Své noviny připravoval podobně jako Schönfeldské noviny. Na nejviditelnější místo umístil rubriku „Váleční příběhové“, ve které informoval o dění na bojištích a o vítězstvích či neúspěších habsburské armády. Dále pokračoval rubrikou „Rozličné politické zprávy“, v níž popisoval politické dění v monarchii i ve světě. Pak následovalo upozornění na důležité c. k. patenty a nařízení a různá oznámení a nabídky prodeje nemovitostí, dobytka i Krameriových knih. Noviny vycházely vždy v sobotu, ale pro pražské odběratele byly připraveny už v pátek odpoledne k vyzvednutí v C. k. normálním knihkupectví na Starém Městě.

Na přelomu 18. a 19. století se však kvalita novin pod vlivem cenzury a nedobré hospodářské situace monarchie výrazně zhoršila. Počet odběratelů novin tehdy stále klesal a s tím i žurnalistická úroveň zredukovaná jen na převzaté zpravodajství. Vydávání novin se však Kramerius i přes nemalé finanční ztráty nikdy nevzdal. Dokonce ještě těsně před svojí smrtí v roce 1808 je z lůžka diktoval svému synovi Rodomilovi.

Počátky Krameriova podniku s názvem Česká expedice byly skromné. Kramerius prodával noviny a knihy, které také půjčoval a vyměňoval. Nutno říci, že některé služby dělal zcela zdarma. Zpočátku prodával knihy doma ve svém bytě v Anežské ulici na Starém městě. Rozvoj podnikání mu umožnil teprve až výhodný sňatek (22. května 1791) s dcerou zámožného pražského měšťana, zlatníka Hereciosa Jenovéfou. Její věno pak záhy použil na rozšíření svého podniku už ve skutečný knihkupecký závod, ke kterému později připojil i knihtiskárnu. V České expedici Kramerius prodával jednak nové knihy – výhradně české – a také zde měl i rozsáhlý antikvariát. Zajímavé však je, že Kramerius nikdy nepožádal o udělení oficiální knihkupecké koncese. Vůči úřadům a na veřejnosti vystupoval vždy jen jako „českých novin spisovatel“.

Česká expedice se několikrát stěhovala. Nejdříve sídlila v domě U Zlatého půlkola v Michalské ulici, odkud se v roce 1793 přestěhovala do domu U Tří stříbrných růží v dnešní Husově ulici. Zde pak Krameriov podnik sídlil jedenáct let až do podzimu 1804, kdy Krameriovi vypršela nájemní smlouva. Česká expedice se pak během následujících dvou let přestěhovala celkem třikrát, až se nakonec vrátila do domu U Tří stříbrných růží, který Kramerius v roce 1806 zakoupil. Tehdy už nebylo součástí České expedice jen nakladatelství a knihkupectví, ale i knihtiskárna. Podstatnou část produkce České expedice zpočátku tvořily starší

tisky, kterými se Kramerius snažil čtenáře odkázat na významné památky českého písemnictví, a tím i vzbudit úctu k mateřskému jazyku. Postupně tak jeho nákladem vyšlo několik reedici starších českých tisků (Letopisy Trojanské, Ezopovy bajky, Příhody Václava Vratislava z Mitrovic...). Od počátku však chtěl vydávat také původní českou tvorbu, která začala jeho nákladem vycházet po roce 1792. Lidové zábavné čtení však musel přizpůsobovat tématy prostému čtenáři. Kramerius tak vydal ve

Hrob V. M. Krameria a jeho syna Rodomila na pražských Olšanech

vlastní úpravě z francouzských originálů Básně o čarodějích, Rybrcol v Krkonošských horách, následovaly Arabské pohádky a další tituly. Později se Kramerius pustil i do vydávání českých cestopisů. Velký úspěch slavil se svými Novými kalendáři tolerancí, které vydával pravidelně od roku 1787 v několikatisícových nákladech.

Do původní české tvorby přelomu 18. a 19. století se Kramerius zapsal zejména třemi knihami: Večerní shromáždění Dobrovické obce (1801), Dobrá rada v potřebě, aneb: Výpsání života Davida Opatrného (1803) a dvoudílný Přítel lidu. Tyto knihy měly sloužit ke zvyšování vzdělanosti a k praktickým účelům.

S manželkou Jenovéfou, rozenou Hereciovou, měl Kramerius sedm dětí. Tři dcery, které zemřely ještě v dětském věku, a čtyři syny. Prvorozený Václav Rodomil (1792–1861) byl veden, aby převzal otcovo podnikání, Vojtěch (1795–1864) se

v dospělosti stal knězem a působil dlouhá léta v Hrusicích, Karel (1797–1874) byl v dospělosti profesorem na malostranském gymnáziu a Jan (1802–?) působil v dospělosti jako vychovatel ve šlechtických rodinách. Manželka Jenovéfa byla Krameriovi velkou oporou. Starala se o rodinné zázemí i mu dokázala pomoci při práci v České expedici. O tom svědčí fakt, že když Kramerius v roce 1807 onemocněl a musel zůstat na lůžku (trpěl vodnatelností, revmatickými a sklerotickými potížemi), zastala ho plně v jeho podniku společně s přáteli Janem Rulíkem a Janem Hýblem. Když Kramerius 22. března 1808 zemřel, pokračovala vdova dále ve vedení podniku, který však i přes četné aktivity nebyl nikdy příliš výnosný a Kramerius na vydávání knihy už za svého života nemálo doplácel. Přes snahu Václava Rodomila a jeho matky tak Česká expedice pozvolna upadala. Jenovéfa na vydávání novin i kvůli vážné oční chorobě, která vyústila až v úplné oslepnutí, nestačila a nakonec byla nucena v roce 1823 novinářské oprávnění prodat Janu Ferdinandovi ze Schönfelda. Krátce po smrti své matky v roce 1829 prodal Václav Rodomil Českou expedici jindřichohradeckému knihtiskaři, nakladateli a knihkupci Aloisi Josefu Landfrasovi.

Václav Matěj Kramerius byl pochován na Olšanských hřbitovech v Praze.

Použitá literatura a prameny:

Archivní dokumenty uložené v knihovně Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech
Kramériusovy cis. K. Pražské Poštovské Noviny a Kramériusovy cis. Král. Vlastenecké Noviny

Kříž Martin, Hůrka Jindřich – Václav Matěj Kramerius a jeho doba, Klatovy, 2008

Kříž Martin – Klatovy město v proměnách času I – V, Klatovy, 2000–2004

Kolektiv – Věk starý a nový, Praha, 1985

Novotný Jan – Matěj Václav Kramerius, Praha, 1973

Sojka Erazim Jan – Naši mužové – Václav Matěj Kramerius, Praha, 1953

Vaňová Ladislava, Procházka Zdeněk – Klatovy město, historicko-turistický průvodce č. 14, Domažlice, 2000

Reprodukce pocházejí ze sbírek Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech.

Titulní list Krameriových novin

papežem neočekávaně zrušen jezuitský řád. Gymnázium pak bylo o pět let později přemístěno z Klatov do Písku. K jeho znovuootevření ve městě pod Černou věží pak došlo až v roce 1812, a to v budově zrušeného dominikánského konventu. Na klatovském gymnáziu studoval krátce před Krameriem budoucí jazykozpytec a slavista evropského formátu Josef Dobrovský (1753–1829). Setkání obou českých velikánů přelomu 18. a 19. století na sebe nenechalo dlouho čekat.

Po ukončení gymnázia se Kramerius ještě na podzim roku 1773 vypravil do Prahy, kde se zapsal na filozofická studia. V době filozofických studií (1774–1775) na pražské univerzitě žil jistě velmi skromně, neboť měl v té době několik nezletilých sourozenců a rodiče neměli dostatek peněz na jeho vydržování. Studia filozofie posléze opustil a nechal se zapsat na práva. Ta však hodně zanedbával a jeho prospěch byl špatný. Nakonec studii zanechal v roce 1778 úplně. To, zda ho k tomu vedly špatné výsledky, či nedostatečné hmotné zajištění, se už asi nedozvíme.

Na pražské univerzitě Kramerius navštěvoval přednášky profesora filozofie a zastánce katolického osvícenství Karla Jindřicha Seibta i profesorů - exjezuitů, kteří dříve vyučovali na gymnáziu v Klatovech, matematika Stanislava Vydry a historika Ignáce Cornovy. Krameriovy postoje a názory jistě silně ovlivnilo přátelství se stejným starým Josefem Dobrovským, který mu také pomohl najít díky svým stykům první zaměstnání knihovníka, opisovatele a knihtiskaře u vlasteneckého šlechtice Jana Františka rytíře Neuberka.

Vášni Jana Františka rytíře Neuberka (1743–1784) bylo sběratelství, zejména pak starých českých rukopisů a tisků. V jeho domě si dávali dostaveníčko spisovatelé, umělci a zejména pak historici (Gelasius Dobner, František Martin Pelcl či Josef Dobrovský). Ještě v době studií začal na schůzky chodit i Kramerius. Na doporučení Dobrovského se pak stal u rytíře Neuberka ve svých 27 letech správcem jeho rozsáhlé knihovny. Jan František chtěl každou knihu ze své sbírky mít ve dvou exemplářích, aby oběma svým synům mohl zanechat kompletní českou knihovnu. Krameriovým úkolem bylo tedy knihy, které nemohl sehnat ve dvou výtiscích, přetisknout na tiskařském lisu a nebo, pokud byly ručně psané, opsat. Zastával také funkci knihovníka. Práce to byla jistě zajímavá, ale nijak valně zaplacená. Kramerius dostával denně 20 krejcarů, které stačily pokrýt jen nejzákladnější živobytí. Na druhé straně si při této práci prohloubil kontakty s Dobrovským, Pelclem, Procházkou, Tomsou a jinými. Dále se seznámil se starou i novější českou literaturou. Touto činností se také zdokonalil v českém jazyce a vedle toho si z opisovaných knih dělal výpisky, které se mu pak později hodily pro jeho novinářskou práci. Zůstalo jich prý přes třicet svazků. Tehdy se nadchl pro obrození českého jazyka, jehož znalost od osmdesátých let 18. století šířil vlastními pracemi a hlavně překlady a úpravami děl německých. Krom toho vydal dva spisky o nové náboženské toleranci a ke

Titulní list Nového kalendáře tolerancí pro všechny národy českého katolického i evangelického náboženství na rok přestupný 1796

konci roku 1782 rozsáhlejší výklad veškerých císařských patentů a nařízení s názvem Patentní ruční knížka pro měšťana i sedláka. Zásadní bylo i přeložení a následné vydání německé knihy o Josefu II. (Das Buch Joseph) F. A. Ziegera. Knihovnické místo opustil Kramerius do roku 1784.

Privilegium na vydávání českých novin odkoupil v první polovině osmdesátých let 18. století Jan Ferdinand rytíř ze Schönfeldu. Ten už vydával německé K. k. Prager Oberpostamts Zeitung. České noviny, které začal tisknout v roce 1785, pojmenoval Schönfeldské cis. král. poštovské noviny. Jejich redaktorem byl František Kozury. V tomto roce nastoupil v Schönfeldově podniku jako faktor Václav Matěj Kramerius, který se předtím zhruba dva roky živil jako soukromý učitel českého jazyka maďarského kazatele Jana Végha a jako korektor českých a hlavně pak evangelických knih, což na obživu nestačilo, a tak mu nové místo přišlo jistě vhod, zvláště když záhy postoupil díky svým schopnostem na místo redaktora českých novin.

Náplní jeho práce nebylo jen psát články a sestavovat z nich jednotlivá vydání novin, tak jak chápeme práci novináře dnes, nýbrž musel také pomáhat při sazbe a tisku, staral se o předplatitele a měl na starosti i expedici novin. Zkrátka tehdejší redaktor dělal noviny od a až do z. Kramerius v Schönfeldských cis. král. poštovských novinách nejprve čtenářům v prvním čísle, které převzal do svých rukou, nastínil program své novinářské práce, což tehdy bylo zvykem. Jedním z hlavních bodů jeho prohlášení byla výchova a vzdělávání lidu, v čemž viděl základní prostředek ke zlepšení jeho hospodářské i kulturní situace. Ve svých článcích vyzdvihoval ty, kteří byli dobrými vychovateli lidu, a naopak ostře vystupoval proti těm, kterým byly než tyto ideály milejší peníze.

V novinách Kramerius obracel pozornost čtenářů na aktuální politické otázky a události doby. Vedle informací o válkách a diplomatických jednáních přinesly Schönfeldské noviny také několik zpráv o selských bouřích, které vypukly v osmdesátých letech 18. století na různých místech monarchie. Zprávy byly velmi stručné a projevila se v nich spíše snaha urovnávat spory poddaných s vrchností, než je podrobným popisováním rozšiřovat a vyostřovat. Kramerius byl proti násilnému řešení sociálních otázek. V rubrikách novin Kramerius také popularizoval nové způsoby hospodaření i lepší organizaci práce v zemědělství i v řemeslech. Pro tyto účely zavedl rubriku Naučení k domácímu hospodářství. Přestože zemědělská věda byla tehdy v plenkách, Kramerius psal své články na slušné odborné úrovni a zároveň je dokázal přetlumočit i prostým čtenářům.

Jan Ferdinand rytíř ze Schönfeldu zřejmě odmítal Krameriovy žádosti o zvýšení platu a je možné, že i zasahoval do jeho redaktorské práce. V květnu 1789 se rozešli ve zlém a od 23 čísla Schönfeldovi krátce redigoval noviny vlastenecký herec Václav Thám, který však byl propuštěn pro bližší nespecifikovanou lajdáckou práci.

Pak do redakce nastoupil literát a divadelník Josef Jakub Tandler. Krameriovi nástupci se sice snažili jít v jeho stopách, ale nahradit se jim ho nepodařilo. Schönfeldské cis. král. poštovské noviny tak rychle upadaly a nakonec v roce 1792 muselo být jejich vydávání pro nedostatek odběratelů pozastaveno. Kramerius se po rozchodu se Schönfeldem ocitl před vážnými problémy, neboť neměl dostatek prostředků na vydávání svých novin a knih. Přilíš si však nezoufal, neboť si byl vědom svých schopností a věřil, že se mu překážky podaří v dohledné době překonat. O svém úmyslu založit vlastní nakladatelský a knihkupecký podnik se Kramerius zmínil už v letáku z konce června 1789 „Obzvláštní zpráva veškerému národu českému, moravskému a slovanskému“, v němž oznamoval, že vydá vlastní noviny.

15. června 1789 se obrátil k českému guberniu s žádostí o povolení vydávat vlastní české noviny, což mu bylo záhy povoleno, neboť první číslo už vyšlo 4. července téhož

ŽIVOT, DÍLO A RODINA VÁCLAVA MATĚJE KRAMERIA

Martin Kríž

Loňský podzim byl v Klatovech ve znamení připomenutí nejznámějšího rodáka města Václava Matěje Krameria. Občanské sdružení Klub přátel Klatovska uspořádalo v září projekt s názvem Václav Matěj Kramerius a jeho doba, který měl za cíl důstojně připomenout 200. výročí jeho úmrtí. Akce, která byla finančně podpořena městem Klatovy a Plzeňským krajem, byla tvořena výstavou, besedou se společenským večerem, vydáním publikace a vědomostní soutěží pro žáky základních škol. Projekt měl tímto způsobem oživit zájem o tuto významnou a můžeme i říci přelomovou osobnost českého kulturního dění. Mnoho památek po ní už v Klatovech bohužel nenajdeme. V nice nad schodištěm z přízemí do prvního patra klatovské radnice se nachází známá busta Václava Matěje Krameria z dvacátých let 20. století a rodná ulice nese dnes Krameriovo jméno. A to je bohužel téměř vše – třetí připomínkou je pamětní deska. Rodný dům čp. 134/I zmizel na v roce 1969 – byl odstraněn s celým blokem historických domů ve východní části centra města. Tato nezodpovědná demolice pak uvolnila místo pro výstavbu mohutné a zcela nevhodné budovy OV KSČ. Jak dům vypadal v polovině 18. století nevíme. Zřejmě byl později přestavěn a rozšířen. V roce 1863 v něm vznikla Měšťanská beseda se společenskou místností a kavárnou. Zde se začaly scházet tehdejší kulturní osobnosti města a zde se také snad i zrodila myšlenka na odhalení pamětní desky, která by Krameria natrvalo připomínala. Stalo se tak 28. září 1868 u příležitosti 60. výročí jeho úmrtí. Tehdy se v Klatovech uskutečnily velké oslavy, které vyvrcholily právě odhalením desky nad vchodem do Měšťanské besedy – rodného domu. Ten pak několik dalších desetilet let sloužil jako centrum kulturního a společenského dění Klatov. Po demolici budovy byla deska přenesena na nový objekt zhruba v místech, kde rodný dům stál a zároveň byla instalována i druhá nová deska upozorňující na to, že v těchto místech rodný dům nacházel. Bohužel místo je značně nevzhledné a sterilní. V poslední době se navíc stalo prostorem schůzek mládeže, která ho znečišťovala odpadky a „sprejováním“. Město před zdí s pamětními deskami instalovalo na ochranu kovový plot,

který ještě umocňuje nevzhlednost místa. Klub přátel Klatovska nyní uvažuje o projektu, kterým by tuto nepietní atmosféru zlepšil.

Tento příspěvek, jehož text vychází ze zmíněné nové publikace, si neklade za cíl přinést podrobný popis Krameriova rodu, ale spíše připomenout jeho zásadní význam pro formování kultury českého venkova na sklonku 18. století i průkopnické novinářské a nakladatelské aktivity.

Václav Matěj Kramerius (Kramerius se podepisoval a uváděl s dlouhým e - Kra-

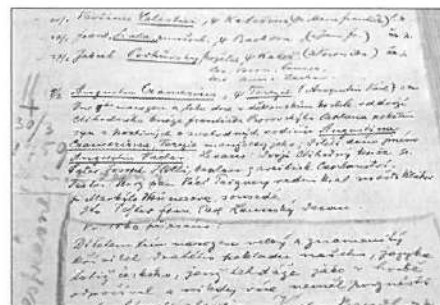
Detail vchodu s původním umístěním pamětní desky

k zápisu Augustina Václava Krameria (bratr, který zemřel dva měsíce po narození) učinil přípis v domněni, že se jedná o Václava (Valentina) Matěje, čímž uvedl v omyl některé literární historiky.

Ve druhé polovině 18. století si Augustin Kramerius otevřel v Klatovech hostinec v domě čp. 165 a současně se stal kostelníkem v děkanském chrámu. Pro město to byla nelehká doba, neboť v roce 1758 celé vnitřní město vyhořelo. Ohně zůstaly ušetřeny jen dvě budovy. Další útrapy městu přinesla i zuřící sedmiletá válka. Tyto události poznamenaly Krameriovo rané dětství.

Dva roky před jeho narozením, v roce 1751, se Klatovy staly nově krajským městem, což naopak výrazně zvedlo prestiž města. Krajský úřad zpočátku sídlil v různých budovách, až byl nakonec usazen v domech čp. 3 a 4 na rohu dnešních ulic Plánická a Vídeňská. Klatovský kraj pak zanikl v roce 1849.

Na počátku sedmdesátých let 18. století postihla Čechy velká neúroda, která záhy přinesla hlad a bídu. Ve městě umíralo denně v průměru osm lidí. V této neobvyklé situaci navštívil 21. října 1771 Klatovy na své inspekční cestě zemí následník habsburského trůnu a tehdy už zvolený německý císař Josef II. V davu, který ve městě Josefa II. vítal, byl jistě i tehdy osmnáctiletý student jezuitského gymnázia Václav Matěj Kramerius.

Zápis o křtu Václava Matěje Krameria z roku 1753

mérius.), vlastně Matěj Valentin (jméno Václav získal při biřmování), se narodil 9. února 1753 v Klatovech. Jeho otec Augustin Kramerius se do města přestěhoval v roce 1750 z Rakovníka. Tam se také vyučil krejčovskému řemeslu. V Klatovech byl pak přijat do zdejšího krejčovského cechu. Augustin Kramerius byl zřejmě podnikavý muž, který se ve svém novém působišti nejprve výhodně oženil a posléze i vyměnil své řemeslo za výnosnější živnost. Jeho manželkou se v květnu 1752 stala dcera klatovského měšťana a mydlářského mistra Terezie Voříšková. Jejich prvorozený syn Matěj Valentin se narodil necelý rok po svatbě (později měli dalších devět dětí). Zajímavé je, že původně byl uváděn jako rok Krameriova narození rok 1759. Omyl odhalil teprve Julius Wisinger, který při opisu Matriky klatovského děkanství zjistil, že klatovský kaplan P. Václav Bendl se dopustil omylu, neboť

Rodný dům Václava Matěje Krameria v Klatovech, zbourán byl v roce 1969

V Klatovech mladý Kramerius navštěvoval nejprve městskou školu a poté zdejší jezuitské gymnázium, na kterém vyučovala celá řada významných jezuitských učenců: matematik Stanislav Vydra, historici František Pubička a Ignác Cornova a další. Klatovská kolej představovala v 18. století jedno z nejvýznamnějších center jezuitů v Čechách a zdejší gymnázium se těšilo výborné pověsti. Vždyť se jednalo o největší mimopražskou jezuitskou školu v Čechách. Gymnázium ukončil mladý Kramerius v přelomovém roce 1773, ve kterém byl

Slovo na úvod	1
Martin Slaboch, předseda	
ČLÁNKY A STUDIE	
Život, dílo a rodina Václava Matěje Krameria	2
Martin Kříž	
Nové poznatky k rodině Smila z Lichtenburka	10
Tomáš Somer	
Purkmistři, finanční správa a zemědělská výroba města Řičan z let 1667–1787	18
†Jaroslav Honc	
Heraldické motivy v pohřebních kázáních raného novověku	30
David Novotný	
Příspěvek ke sledování poddanských poměrů na počátku 19. století	44
Dagmar Culková	
O znaku obce Chlumín	63
Stanislav Kasík	
ZPRÁVY ZE SPOLEČNOSTI	
Pozvánka na valnou hromadu ČGHSP	74
Představujeme kandidáty do správního výboru ČGHSP	75
Skončil třicátý pátý kurz pro začínající rodopisce a kronikáře	78
Nově přijatí členové v roce 2008	79
Řady naší Společnosti navždy opustili v roce 2008	80
Životní jubilea v roce 2008	80
Poděkování patří právě Vám	81
Záchrana pamětní farní knihy zatopené obce Červené nad Vltavou	82
Zprávy ze spolkové knihovny	84
ANOTACE, RECENZE, ZAJÍMAVOSTI	
Heraldická výzdoba salbů	86
Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2009	86
Revue Cour d'honneur č. 4 věnována hrabatům ze Sternbergu	87
Sborník prací PhDr. Emanuela Janouška	88
Dvě místopisné příručky	90
Album starých pohlednic – Českokobudějovicko	90
Českokobudějovické fotoateliéry 1853–1929 a staré fotografie	91
Lhenický zámek Panský dům čp. 156	92
Genealogické matiné 2008	94
Rod Antonína Sovy	95
Malé heraldické ohlédnutí za výstavou „Putování za předky“ v Gymnasium Jižní Město na Praze 4	96

Vážení členové České genealogické a heraldické společnosti v Praze!

Před nedávnem jsme vstoupili do nového roku 2009, ve kterém naše Společnost slaví 40 let od svého založení. Dne 5. března 1969 se v budově Národního muzea v Praze sešlo 129 zájemců o rodopis a heraldiku na ustanovující valné hromadě, na které založili Genealogickou a heraldickou společnost v Praze. Založení nebylo snadné, neboť Ministerstvo vnitra ČSSR nechtělo dlouho stanovy schválit. Prvním předsedou byl zvolen PhDr. Vladimír Jan Sedlák. První číslo spolkového časopisu s názvem „Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze Acta genealogica ac heraldica“ vyšlo v květnu 1969. Od počátku si správní výbor uvědomoval důležitost vydávání časopisu, který je nejvýznamnějším pojítkem všech členů z celé republiky. Věřím, že naši předchůdci by byli s naší současnou činností spokojeni a zároveň doufám, že i my najdeme v budoucnu své nástupce.

První letošní vydání Genealogických a heraldických listů přináší šest větších příspěvků. V prvním nás předseda Klubu přátel Klatovska Martin Kříž seznamuje s nejnámějšími klatovskými rodáky, novinářem a vydavatelem V. M. Krameriem. O něm bylo napsáno několik knih, mnoho článků, ale jeho rodu se dosud nikdo nevěnoval. Rodina Krameria není starou klatovskou rodinou, ale otec českého vlastence přišel do města ze vzdáleného Rakovníka a oženil se zde. Tomáš Somer objevil nové poznatky k rodu Smila z Lichtenburka, který žil ve 13. století a jeho osudy dodnes historiky přitahují. Manželka Jaroslava Honce předala redakci k otištění jeho článek o říčanských purkmistrech a jejich hospodaření v letech 1667–1787. David Novotný potěší heraldiky a obozámí je s heraldickými motivy v pohřebních kázáních v 16.–18. století, které jsou poměrně neznámými rodopisnými a heraldickými prameny. Nejstarší žijící archivárka Dagmar Culková, která letos oslaví 90. narozeniny, se věnovala poddanským poměrům na počátku 19. století. V Archivu Dvorské komory ve Vídni vyhledala zajímavé popisy státních statků a pro svůj článek vybrala na ukázkou popisy dvou větších panství Pardubice a Poděbrady a malého statku Dolní Krč u Prahy. Dotazníky z roku 1802, které zpracovávali vrchnostenská úředníci, jsou výborným dokladem každodenního života poddaných v Čechách. O vývoji znaku obce Chlumín u Mělníka píše podrobně Stanislav Kasík, který současný znak, schválený v roce 2007, navrhl.

Místopředseda Tomáš Krůta popisuje záchranu farní knihy zaniklé obce Červené nad Vltavou, která se v dubnu 2008 objevila k prodeji na internetu. Obec Červená nad Vltavou skončila na dně Orlické přehrady, která byla vystavěna v letech 1954–1961. Zaslouhou našich tří členů se podařilo farní knihu vedenou od 20. let 18. století až do zániku obce v roce 1959 dostat tam, kam patří, do Státního okresního archivu v Písku. V minulém vydání časopisu byla zveřejněna výzva historika PhDr. Tomáše Weisera, který připravuje projekt „Rekonstrukce sociální struktury v Čechách během průmyslové revoluce v 19. stol. na základě empirické analýzy sociální heterogamie sňatků v období 1780–1938“. Zatím mu poskytl údaje pouze 8 našich členů, proto bych Vás chtěl ještě požádat o pomoc tomuto zajímavému projektu, při kterém Vaše rodopisná práce poslouží výzkumu sociálních dějin naší vlasti.

Kurz pro pokročilé genealogy začal znovu pod vedením ing. Václava Hásky dne 29. ledna a nastoupilo do něho 23 absolventů kurzu pro začátečníky.

A co na nás čeká v nejbližších týdnech? V sobotu 28. března bude valná hromada, opět v Praze na Vinohradech. Protože nás čekají volby správního výboru na další tříleté období, připravili jsme do časopisu krátká představení kandidátů. Ke 40. výročí založení připravujeme od 17. března do 3. dubna 2009 na radnici Městské části Praha 13 výstavu „Putování za předky“, zároveň se chceme ukázat obyvatelům této části Prahy, kde již od roku 1998 sídlíme. V sobotu 18. dubna Vás i Vaše přátele zveme na Den otevřených dveří. Na duben chystáme na památku 40. výročí založení Společnosti slavnostní zasazení lípy v archivním areálu na Chodovci.

Děkuji členům, kteří nám popřáli radostné Vánoce a k novému roku. Většina přání, jak je v posledních letech obvyklé, přišla emailem. Poděkovat musím také všem členům, kteří již zaplatili členský příspěvek na rok 2009, obzvláště těm, a nebylo jich málo, kteří poslali více než povinných 300 Kč.